

PARTIUMI FÜZETEK 19.

ÉRSEMJÉN
Kismonográfia

Csorba Mihály

ÉRSEMJÉN

Kismonográfia

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság,
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
és a Nagyváradi Római Katolikus Püspökség
2002

Szerkesztette:

Dukrét Géza

Lektorálta:

Mihálka Magdolna

Számítógépes szerkesztés:

Fórizs Edit

Címlapon: Kazinczy Ferenc mellszobra

Hátlapon: Fráter Lóránd kúriája

Készült

**a Bihar Megyei Tanács és a Népi Alkotások Bihar Megyei Központja
támogatásával**

KÖSZÖNET:

Édesanyámnak, aki bátorított és a munkából is oroszlán-részt vállalt.

Taar Erzsébet tanárnőnek, aki a kéziratát rendelkezésemre bocsátotta.

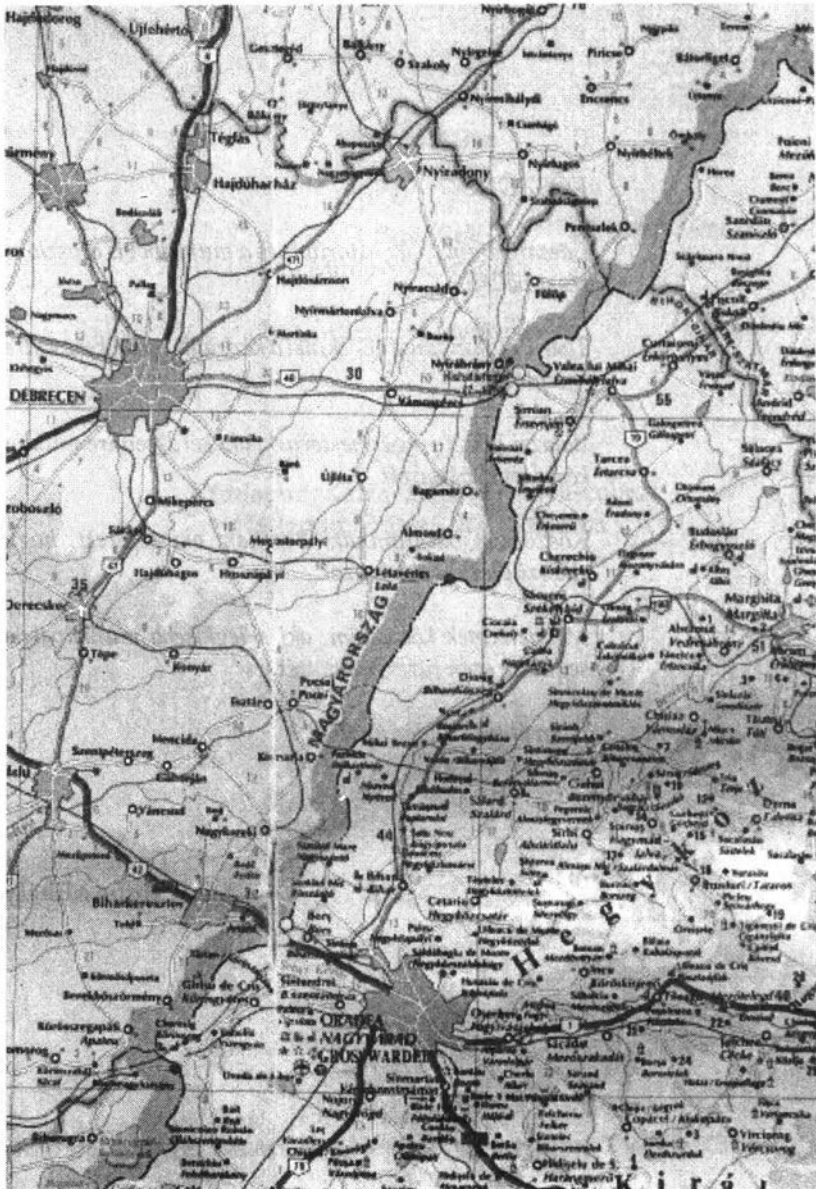
Balazsi József polgármesternek, aki kérdéseimre mindig készséggel válaszolt.

Köszönöm barátomnak, Botinak, aki segített, hogy elkészülhessen a dolgozat.

Mindenkinek köszönöm, aki a legkisebb munkával is segítette ezen füzet létrejöttét.

Isten áldja mindannyiukat !

**Tisztelettel:
Csorba Mihály**

BEVEZETŐ

„Kenyér nélkül, fedél nélkül, meleg nélkül – mondják – sokáig ki lehet bírni. Kenyér nélkül, fedél nélkül, meleg nélkül azért még ember az ember. Múltja nélkül, emlékei nélkül, meséi, hagyományai nélkül már nem biztos, hogy az. Nem úgy van-e, kedves barátaim, hogy akinek semmi igazodási pontja nincs, csak a ma, akit nem köt családi, nemzeti hagyomány, hit, barátság, hűség, azzal mindent meg lehet csinálni? Azt hiszem, ezt az egyszerű igazságot bizonyítja minden sietve összekapott kicsi csomag az ismeretlenségbe, más hazába menekülők, vagy más hazába elzavartak kezében.” (Orbán Viktor magyar miniszterelnök 2000. január 1-jei beszédéből, in: Táborkereszt, 2000. február, 29 o.)

Most az új évezredben ismeretlen lehetőségekkel és új kihívásokkal teli kor kezdetén mindenki valamit át akar menteni a régi korokból. Gyökereink biztosítják az életünket. Monográfiámban az őseim múltját próbáltam összeszedni, megmenteni azoknak, akik úgy gondolják, hogy minden múltbeli emlék a jövő biztosítója lehet. Egy olyan jövőé, amit még nem ismerünk. Viszont csak az tud életet építeni, aki ismeri az alapot.

Legjobb tudomásom szerint igyekeztem bemutatni szülőfalumat. Nem mindig sikerült tárgyilagosnak és teljességre törekvőnek maradni. Éresemjén nem egy harcos település. Címerében egy eke és egy búzaszál látható, bizonyítva, hogy a történelemben nem csak az erősek maradnak fenn, hanem a békés életet építők is. Ők lesznek az új kor reményei, mert nem elég csak a háborút megnyerni, de tudni kell élni a békét is. Történelmünk ezért nem nagy csatákról, hanem a hétköznapi küzdelmekről szól.

A szerző

FÖLDRAJZI FEKVÉSE

Érsemjén nagyközség Románia és Bihar megye északnyugati részén fekszik, a nyugati vagy nagykárolyi síkságon. Területét a 47°20' északi szélesség, és a 20°20' keleti hosszúság metszi. Szomszédai: *északon* Érmihályfalva; *délen* Érkenéz és Érselénd; *nyugaton* a Magyar Köztársaság (Nyírábrány község); *keleten* Értarcsa határolja. Területén áthalad a Nagyvárad–Szatmárnémeti vasútvonal, bekötőtűje révén megközelíthető az E 670 jelzésű nemzetközi útról is. Érmihályfalvától 5 km, Nagykárolytól 43 km, Nagyváradtól 60 km távolságra fekszik, az Érmellék nevű tájegység nyugati felén. Domborzatilag határai, nyugatról a Nyírség homokbuckáin, keletről az Ér völgye teraszán kialakult „fekete földön” terülnek el.¹ Közigazgatásilag hozzátartozik: Érselénd, Érkenéz és két tanya: Feketefalu (Újsemjén) és Barantó.²

Nevének eredete

1332 – *Symian, Ujsemian*; 1520 – *Semyen*; 1900 – *Érsemjén* (1920 *Şimian*). Nem fogadható el Szántó János, egykori érsemjéni református lelképásztor felevése. Szerinte Semjén nevét a „semlyes” szóból nyerte volna. Ezen szó jelentése mocsaras, lápos területet jelent.³ Valóban voltak Semjén határában is mocsaras területek, de jóval kevesebbek, mint pl. Keserűben vagy Szalacson. Tehát, ha a mocsaras területek nagyságát nézzük, illendőbb lett volna ezeket a településeket *semlyékesnek* nevezni. Igazolhatóbbnak látszik az az álláspont, amely szerint Érsemjén a nevét legkorábbi birtokosai, a *Balogh-Semjén* család (Boloc-Semyan) név után kapta volna. Erre utal, hogy a legtöbb Semjén nevű település az ő egykori birtokaikon található. A név pusztá személynévből ered, mégpedig a latin *Simon* személynévnek magyar nyelvi, *Semján* vagy *Semjén* fejleményéből keletkezett. Hasonló nevű települések: Kálósemjén, Kemenessömjén, Kérsemjén, Rábasömjén, Sajósenye, Selyemcsuk, Semjénháza.⁴

Az Érmelléket meghatározó földrajzi, geológiai viszonyok

A középkorban a hegyek alatt húzódó dombosor lábánál majdnem mindenütt vízjárásos, kisebb-nagyobb nádasok, rétek voltak. Bihar megye északi határáról dél felé indulva, az érmelléki dombok alján a vidékre a kanyargó Ér nyomta rá a bélyegét. A számtalan ágra szakadt kis folyó lomha folyását alig lehetett látni, határozott medre sem volt, hanem vizével széles sávban bejárta a dombok alatti síkságot. Az egész érmelléki vízrendszerre jellemző az az elnevezés, amellyel 1329-ben a mihályfalvi határt megjáró hiteleshelyi kiküldött az egyik ilyen eret illette: „*fluvius stabilis seu piscina*”. Az alig mozgó víz szép nádat nevelt, alkalmas volt a halastavak táplálására, szigetein kaszálók és gyümölcsösök, hátsabb helyein jó szántók voltak. A régi Ér sok sajátosságát ma is megtaláljuk a Székelyhíd–Diószeg közötti szakaszon. Ilyen volt a táj Bagamér–Álmosd-vonaltól keletre egészen a dombok aljáig.⁵

Az Ér síkságának lecsapolása előtt az Ér vizét a helybeliek úgy jellemezték, se nem folyó, se nem csatorna, se nem mocsár, hanem mindhárom egyben. Az Érmellék tájegység 50–60 km hosszú, 5–15 km széles vizenyős, lápos völgy, kb. százezer katasztrális hold területen feküdt. Ezt a völgyet viszont nem csak az Ér vize táplálta, hanem kapott utánpótlást a Kraszna áradásaiból, a Kékes és Csaholy patakokból, valamint a nyírségi és szilágysági dombok időszakos vízfolyásaiból és más úgynevezett záporpatakokból.⁶

A Berettyó jobboldali mellékvize az Ér, Szilágy vármegyében, Alsószoportól nyugatra ered, eleinte észak és nyugat, északnyugat felé tart, utóbb délre kanyarodik, s Szalacsnál Bihar vármegye területére lépve délnyugati irányba a Berettyó felé tart, Pocsalynál ömlik bele.⁷ Az Ér folyót először Anonymus említi Gestájában. Ő Omsó-ér (*Umusouer, fluvium nomine Humusouer*) néven említi, a Képes Krónikában Szent László korából *Vmsoer*. A víznév második tagja az *ér* szó, az ezt megelőző *umusou, omosou, omsó*, pedig -ó képzős igeneve az *ömlik* igével összefüggő *omos* igének (vö. *foly – folyosó*). Ez az Omsó-ér nem más, mint a nagyon ingadozó vízmennyiségű Ér-medence, amelyről az Érmellék kapta a nevét.⁸

Az Ér vízgyűjtő területe 1437 km², hossza mintegy 107 km.⁹ Borovszky Samu szerint ez a vízgyűjtő terület 1550 km², ugyanakkor megemlíti, hogy a meder esése Szalacstól Pocsalyig kilométerenként 16 cm, a nyíri buckák között – lépcsőzetes esés – viszont 1 m / km.¹⁰ Benedek Zoltán adatai szerint Érhatvantól Pocsalyig a 65 kilométeres szakaszon mindössze 18 métert esik a meder a tengerszinthez képest.¹¹

Sokat vitatkoznak rajta, hogy vajon milyen települések tartoznak az Érmellékhez. Meg kell említenünk, hogy az Érmellék három megye területén vonul végig: Szilágy, Szatmár és Bihar. Legtöbbször azt a véleményt fogadják el, azon települések tartoznak ide, amelyek nevük előtagjaként az *Ér* szócskát viselik. Így megállapítható, hogy a tájegység elnevezése nem csak az Ér völgyére korlátozódik, hanem magába foglalja a nyírségi és szilágysági dombok által közrefogott területet is. Ezek szerint a körülhatárolás északról kiindulva délnyugat felé haladva a következő: Érmindszent (Ady falva), Érkávás, Gencs, Terem, Pórtelek, Vezend, Iriny, Dengeleg, Érendred, Érmihályfalva, Érsemjén, Érselénd és Diószeg. Keleten: Érhatvan, Érkörös, Pér, Érbogyoszló, Éradony és Nagykágya zárja közre az Érmelléket. Ez a terület kb. 1600 km², lakosainak száma 1979-ben megközelítőleg 90 ezer volt.¹²

A századforduló idején új úthálózatot kezdenek kiépíteni, ez sok következménnyel jár az érmelléki településeket illetően, ugyanis Gencs, Érkávás, Terem, Vezend és Érhatvan teljesen elszakadt az Érmelléktől és Nagykároly vonzáskörébe estek, míg az addig Nyírséghez tartozó Érselénd és Érsemjén megerősítette kapcsolatát az Érmellékkel.¹³

Az Érmellék régebben sokkal kisebb területet jelölt, mint ma. Akkor Bagamér, Kókad, Székelyhíd, Érolaszi, Érköbölkút, Érfancsika, Apátkeresztúr, Érbogyoszló, Szalacs és a megye északi határától körülvelt községek tartoztak hozzá. A név először 1455-ben Éradony határában fordul elő. Vámospércs, Szilágybagos, Konyár, Esztár, Biharfélegyháza, Jankafalva, Kóly, Kágya és az Érmellék déli, s nyugati határa között fekvő, jórésztben homokos talajú területet *Középnýrnek* hívták. A 16. századi dézsmajegyzékben a Középnýrhez számított Kágyát és Kólyt, Alsócserhát; az Érmellékhez tartozó Érköbölkutat, Érolaszit, Éradonyt, Albist, Érkeserút és Érseléndet pedig Felsőcserhát néven külön alegységbe fogták.¹⁴

A vidéknek nincs egységes gazdasági-néprajzi hagyománya, ami mégis a szellemi összetartozást jelentette, az a víz, a nádas és a mocsárvilág.¹⁵

Geológiai kialakulása szorosan összefügg azokkal a hatalmas erőkkel, melyek létrehozták hazánk északnyugati tájegységeinek domborzatát. A geológiai ókorban mintegy 250 millió évvel ezelőtt hatalmas hegyrendszer keresztelte ezt a területet: a Hercini-(Variszkuszi) hegylánc. Ezen hegylánc kristályos palából épült tömbjei egész Európán végigvonultak, Franciaországtól Dobrudzsáig, de az idők folyamán összetöredezett, és a földtörténeti-középkor idején lesüllyedt, elborította a Tethys-óceán hullámai s a tengeri üledék. A földtörténeti újkor kezdetén hatalmas hegyképződések, kéreggyűrődések mentek végbe az egész földön, amely erők felszínre emelték a Kárpátok hegyláncait. Viszont ugyanezen erők hatására került szárazra a Hercini-tömb egy-két darabja, melyek ma a Bükk, Meszes és Réz-hegység gerincét képezik. Viszont az Erdőd–Székelyhíd vonalával egy magasságban képződött törési sík mentétől nyugatra található, kristályos palából álló hegymaradványok a mélybe süllyedtek. A hajdani kristályos hegység alapszintjét – a legújabb mérések alapján – az Érmellék alatt mintegy háromezer méter mélységben találhatjuk.¹⁶ Ezt az árkot tízmillió évvel ezelőtt a Pannon-tenger fedte, mely ezt a törésvonalat teljesen feltöltötte. A Vaskapu átszakadásával kialakult a Duna völgye, amely fokozatosan elvezette a Pannon-medence vizeit. Ezt követően egymást váltogatták az eljegesedések, s közöttük az interglaciárisok. A jégkorszak idején a Kárpátokat vastag hó- és jégréteg borította, amely az enyhébb időszakokban megolvadt, s az olvadékból duzzadt ősfolyók hatalmas hordaléktömeeggel fedték be a tengeri üledéket.¹⁷

Körülbelül húszezer évvel ezelőtt a melegedő éghajlat hatására a Kárpátok hó- és jégrétege megolvadt. Kialakultak a ma ismert folyóink ősei: a Szamos, a Tisza, a Kraszna is az Érmelléken talált lefutást, a fent már említett ároknak köszönhetően, mely környezetéhez viszonyítva mélyebben feküdt. Ez addig tartott, amíg az új földmozgások hatására a szatmári síkság lesüllyedt, ezért a három folyó iránya megváltozott, csak az Ér kanyargott hűségesen ezen a tájon a Sárret mocsarai felé, melyek, mint óriás szivacs, nyelték az általa szállított vízmennyiséget.¹⁸

Talajtípusok kialakulása

Azért tartom fontosnak, hogy a nyírségi homokról, valamint az Érmellékre jellemző mocsár talajtípusáról beszéljek, mivel Érsemjén határában mindkettő megtalálható. A nyírségi homok nyugat-északnyugatra, a mocsár kelet-dékelet irányban határolja a falut. A boráról híres Érmellék talaja diluviális eredetű, televényben szegény, földje kissé vastartalmú, vöröses agyag, amely legnagyobb részben világossárga homokkővön fekszik.¹⁹ Az Ér völgyének mindkét oldalát jól fejlett partfalak, teraszok kísérik. Benedek Zoltán véleménye szerint a futóhomok kialakulása a következő módon történt: a Tisza és a Szamos lassan folytak medrükben, rengeteg iszapos hordalék rakódott le. Ezt a finom iszapot támadta meg a szél a jégkorszak végi szárazabb periódusban. A szelek könnyűszerrel kikezdték az üledéket, nagy tömegben megmozgatták az iszapot és futóhomokot fújtak ki belőle. A megmozdult finomabb folyamú üledékből és kiszáradt iszaptól keletkezett a lösz is. Ez a finom por ugyanis, mely növénytakaróval fedett területre hullott, a kedvező éghajlati feltételek hatására lösszé, majd csernozjom típusú talajjá alakult.²⁰ A nyírségi homok keletkezésére Borovszky a következő magyarázatot adja: a homokfennsík nem egyéb, mint a szárazzá vált diluviális tengerek zátonya, Biharban a homokos régió az Adria fölötti 105 méter síkságig benyúlik, az északi részeken azonban 150 méter magasságot is elérnek. Derecskétől Nagylétáig a homokos terület széle keletről nyugatra tart és a közbeeső községek, úgy mint Konyár, Hosszúpályi, Monostorpályi, Vértés északi fele homok, Nagylétától a homokos régió széle az Érrel párhuzamosan északkelet irányba húzódik Álmosdon, Bagaméron és Érsemjénen keresztül.²¹ A mélyebben fekvő területek megmaradtak vizenyős, lápos mocsárnak. A lápi föld a Bihar megyei medencében az adriai tengerszint fölött 84–90 méter magasságú teknőt foglalja el. A tőzegtalaj vastagsága általában ritkán nagyobb egy méternél, sőt helyenként a láp közepében, de főleg a szélein kisebb. A lecsapolás után megkezdődött a lápi földek átalakulása termőtalajjá, ez 10–20 év alatt történik meg. A mocsár talaja a geológiai jelenkorban keletkezett, de a szó szoros értelmében vége sem áradmányi, sem víz-hordalék, hanem édesvízű mocsár növényzetének megszűnésétől tömege. A tőzeg a legfiatalabb képződésű legtökéletlenebb kőszén. A mocsár növényzete az elhalás után a vízbe süllyedt, így elzárta az oxigén útját, a növényi részek

egész másként égtek, mint a szabad levegőn. Nem korhadt, hanem szenesedett. Így alakult ki a nagysári és az érmellék mocsarak talaja.²²

Domborzati viszonyai egykoron és ma

Láthatjuk, hogy Érsemjén egy nagyon változatos talajegyüttes területén fekszik. Hogy hogyan oszlott meg ez a változatos talaj, csak találgathatunk, de talán sikerül valamennyire rekonstruálni Érsemjén határainak talajtípusait a korabeli leírások által. Mivel Érsemjénről nincs ezzel kapcsolatosan megfelelő feljegyzés, de a környékbeli települések határjárásakor történt feljegyzésekből következtethetünk. 1292-ben Bagamér határában erdőket találunk a feljegyzés szerint: „silva Bagamer... in medio terrarum arabilium ubi sunt dumus nimirum parvarum, quod vulgaliter scyl appellatur...”. Mihályfalván 1327-ben történt feljegyzés alapján tudjuk: a faluban „lutum a parte Zothmar”, a templom közelében „lacus”, „sessiones in locis eminentioribus seu monticulis” – 1329-ben Bánfalva felé „mohus fluvius stabilis seu piscina”, 1440-ben határában erdő van. Érselénd határában, 1281-ben erdő és mocsár található. Éradonyban a falu körül vizek, tavak és rétek és 1435-ben „insulam, in qua arbores fructifere haberentur penes possessionem Adon adiacentem in quibus medio quoddam fossatum habetur”.²³ Érsemjén határában, 1526-ban egy „Chazlo fluvius”-ról szóló feljegyzés maradt fenn.²⁴ A fentiekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Érsemjén nyugati-délnyugati részén, ahol Bagamér is fekszik, nagy kiterjedésű erdő volt. Érselénd szintén délnyugatra Érsemjéntől, de északnyugatra Bagamértől erdővel és mocsárral van körülvéve. Viszont Érmihályfalva Érsemjéntől délkeletre már mocsaras és Adony szintén. Tehát Érsemjén minden valószínűség szerint nyugat irányban erdős volt, észak-északkelet irányban pedig mocsaras terület. Nyugatra a falut ma is homok veszi körül, amit részben szőlőművelésre használnak, részben akácerdő borítja. Tehát Érsemjén egész érdekes módon a Nyírség és az Érmellék határán fekszik. Nem rendelkezett nagyobb kiterjedésű mocsaras területtel. Ezt erősíti meg az a tény, hogy az 1968-ban végzett lecsapolási munkák során nem szabadult fel említésre méltó nagyobb földterület. Mocsaras rész csak a Császló nevű határrészen volt.²⁵

Érsemjén határának mai arculata: nyugati felén a falu egész határán végigvonuló nyírségi homokra telepített akácerdő. Szintén nyugaton határolja a Füzik-patak (helybeli neve: Zubogó), és a vízvédelmi gát,

amelyet 1970 körül húztak a falu körül. A Füzik-patak, vagy régebbi nevén, Márkus folyása Magyarországon ered, mintegy 7 km hosszú, Érseklénd alatt az Érbe ömlik. Medrének mélysége hozzávetőleg 2 méter, szélessége 4,5 méter. Ez a folyó táplálja az érsemjéni mesterséges tavat, amelyet a közeli állami farm duzzasztott, hogy földjei öntözésére használja. Érsemjén keleti részén csörgedezik a Móka nevű patak, mely Érmihályfalván ered, hossza 5 km és Érsemjén alatt a Füzik-patakba ömlik. Medre 1,5 méter mély, 4,5 méter széles. Az egykori kollektíva és állami farmok régebben takarították az említett patakok medrét. Ma erre nincs pénz, ezért az egykori természetes élővilága ismét kezdi birtokba venni. A faluhoz tartozó határreszeket mindenütt levezető csatornák szelik át, s néhány időszakos vízfolyás, főleg nyugat felé, Újsemjén alatt.²⁶

A Füzik-patak hétköznap...

... és áradáskor

Növényvilága

A már ismertetett földrajzi helyzetet figyelembe véve igen változatos élővilágról kell beszélni. Mivel a nem mocsaras mezők élővilága megegyezik az Alföld bioszférájával, ezért ezt most külön nem említem, inkább az Érmellékre jellemző, mára szinte teljesen eltűnt sajátos növény- és állatvilágot tárgyalnám.

Az évezredekben át kialakult táj jellegzetes átalakuláson ment keresztül. Ezen változások nyomán követhetőek a térségben előkerült őslényi maradványokon keresztül. Gálospetriben az ásatások során mamut-, ősrinocérosz-, illetve ősjávorszarvas-maradványokra bukkantak. A pollenvizsgálat kimutatta, hogy az Érmellék növényvilága is változatos módon alakult ki. Minden valószínűséggel állíthatjuk, hogy az Érmellék ősi arculatát a medrekben húzódó lassú vízfolyások és a mocsarak jellegzetes növényformációi, valamint az ezeket szegélyező erdők komplexuma jellemzi.²⁷

Háromszáz évvel ezelőtt még szálerdők álltak ott, ahol ma hírmondójuk sincs. Mivel szükség volt legelőre és szántókra, a helybeliek hamar fejszét fogtak az erdőre. A 18. században viszont az egyre terjeszkedő szőlőkultúra szorítja ki az erdőket. 1968-ban felsőbb utasításra lecsapolják az Érmelléket, sajátos élővilága 90 százaléka eltűnt. Ezért csak a régebbi adatokra és néhány épségben megmaradt mocsaras terület élővilágára támaszkodhatunk. Mintegy 60–70 éve a helyenként tavakká szélesedő víztükör felszínét hínárnövényzet borította, legismertebb képviselője a *kolokán* volt (*Stratiotes aloide*). Leginkább az aloéra emlékeztető, fehér virágú növény. Olyan sűrűn tenyészett, hogy még a könnyű csónak sem tudott haladni benne. Ma is megtalálható az Érsemjénhez tartó Barantó tanya területén. Tekintve, hogy nem védett, a populáció évről évre csökken.²⁸ Itt tenyészett a *fehér tavirózsa* (*Nymphaea alba*), az Érsemjénhez tartó Szúnyogh határrészen valamikor létezett egy mocsaras terület, amelyet Kiskeserűnek neveztek, vize ma sem kanalizált, de annyira szennyezte a területén álló állami gazdaság, hogy növény- és állatvilága teljesen kipusztult.²⁹

A növényvilág képviselője még a táplálkozásra is használt *sulyom* (*Trapa natans*). Erdemes megemlíteni az *aldrovandat* (*Aldrovanda vesiculosa*), amely ritkaságszámba megy, ugyanis ez a növény rovarévó.

A növényvilágban legkiterjedtebbek mégis a háziiparban is felhasznált *nádas és gyékény* volt. A nádat nem csak házfödésre és különböző melléképületek építésére hasznosították, hanem a környékre jellemző sajátos használatban lésza és vízben felállított nádfal készítésére is. A gyékényt felhasználták: kosarak, papucsok, szőnyegek kötésére, valamint a gyékényfonatú székek ülőkéjének elkészítésére.³⁰

A lecsapolás előtt a mocsaras, lapályos területeken a fás növényzet képviselője a *bokorfűzes*. Az érsemjéni határ vizenyősebb területein, valamint a folyópartok és vízlevezető árkok mentén ma is jelentős számban fordul elő. Az érmelléki tájakon már a lecsapolás előtt is jelentős területet foglaltak el az úgynevezett szikes területek. Néhány szikes területre jellemző növény a *réti őszirózsza* (*Aster sedofolius*), a *mézpázsit* (*Pucinellia distans*), *vastag bajuszfüű* (*Heleochloa schoenoidis*) stb. A lecsapolást követően a kultúrnövények intenzív terjedésével párhuzamosan megindult az új adventív gyomnövények (libatop, disznóparéj, szerbtövis) széles körű terjedése is ezen a területen.³¹

Mocsári növények

Mielőtt rátérnék az állatvilág rövid bemutatására, megemlítem egy nagyon egyedülálló növény nevét: *Ginkgo biloba*. A sokáig kihaltnak hitt páfrányfenyő, a ginkgofa megtalálható Érsemjénben. A természetben ritkán találkozunk vele, annál többen gyönyörködnek dísznövényként termesztett példányaiban. Sok díszparkban és nagyobb kertekben szívesen ültetik és a világ számos nagyvárosában, így New Yorkban és Londonban ginkgofa-sorokat is láthatunk. Érsemjénben a növény nőivarú egyede található az egykori Eröss-kúria udvarán (ma futballpálya).

Az arborétum

A Fuchs-kastélyt egy csodálatosan szép arborétum övezi, amelynek területe 1,53 ha és ahol a növények kiválasztása kifinomult ízlésre vall. Az 565-ös telekkönyvi kivonatban az 1910-es években még mint *Erdő a Beltelekben* elnevezés alatt jelenik meg. Sajnálatos tény, hogy a régi park díszfái közül nagyon sok elpusztult, mint a tiszafa (*Taxus baccata*), a lombhullató vörösfenyő (*Larix decidua*), a mózesbokor (*Cydonia oblonga*), az aranyeső (*Forsitia suspensa*). A mogyoróból (*Corylus avellana*) még található néhány példány.

Erdei fenyők

az ágokról lecsüngő gömb alakú terméseivel télen is szépé varázsolja a tájat. Nem messze a platánoktól zöld gyertyaként hasít az égbe két jegenyenyár (*Populus nigra pyramidalis*). A harmadik példány néhány éve kipusztult.

A park egyik oldalán néhány japán akác (*Sophora japonica*) csalogatja nektár-ebédre a méheket. Mellettük magas kóris (*Frasin excelsior*) büszkélkedik szinte versenyre kelve az ecetfával (*Ailanthus altissima*). Mindkettőnek páratlanul szárnyaltan összetett levelei vannak, de az ecetfa levelei elérhetik a 45–70 cm hosszúságot is. Több, nagyon szép szilfa (*Ulmus minor*) is helyet szorít magának az arborétum fái között. Megemlíthetjük még a fenyőfélék családjából az egymagában ékeskedő feketefenyőt (*Pinus nigra*), valamint az erdei fenyő (*Pinus silvestris*) öt példányát. Látható még vadgesztenye (*Aesculus hippocastanus*) impozáns lombsátrával, valamint a zsidócserezsnye (*Prunus cerasifera*) sárgás-piros csonthéjas termésével.

Nagyon szépek a juharfélék, melyekből három faj is előfordul: a hegyi juhar (*Acer pseudoplatanus*), a korai juhar (*Acer platanoides*), a mezei juhar (*Acer campestre*). Ezek a fajok előfordulnak csemeték és kifejlett, 10–15 méter magas fák formájában. Május végén, június elején a hársfák bódító illata árasztja el szinte az egész falut. Ezekből szintén három faj fordul elő: a kislevelű hárs (*Tilia cordata*), az ezüstlevelű hárs (*Tilia argentea*), a nagylevelű hárs (*Tilia platyphyllos*).

A park közepén három platán (*Platanus hybrida*) emeli lombsátrát a látogató fölé. Pompás szürkés-fehér törzse,

A jellegzetes lágyszárúak közül figyelmet érdemel a salamon pecsétje (*Poligonatum latifolium*), a veronika (*Veronica chamedris*) és a vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*)

Az Érmellék és a község állatvilága

A régi ermelléki állatvilágról elismeréssel szólnak a feljegyzések is, viszont be kell vallanunk, hogy ezek eléggé hiányosak. Nagyon változatos állatvilága volt ennek a tájegységnek: puhatestűektől a nagyvadakig minden faj képviseltette magát.

Valamikor nagyon keresett volt az *orvosi pióca*, ma is szép számban megtalálható a környék vizeiben. Leggyakoribb halfajok az ermelléki vizekben: *csík* (*Misgurnus fossilis*), *kárász*, *ponty*, *csuka*, *nyálkás compó* (*Tinca tinca*) és a *lápi poc* (*Umbra krameri*).³² A kételtűek közül megemlíthjük az igen elterjedt *mocsári békát* (*Rana arvalis*). Egyre kevesebb példányban fordul elő az egykor oly gyakori *mocsári teknős*.

Madárvilágát sokan a Duna-deltaéhoz hasonlították. A vízi és mocsári élettereket kedvelő fajok igen nagy számban választották ezt a területet fészkelőhelyül; ezek között különböző *récefajok*, *vöcskők*, *cankók*, *poszáták*, valamint *bíbic*, *vízityúk* és *szárcsa*. Megemlíthjük még a *bőlönbikát* (*Botaurus stellaris*), *sárszalonkát* (*Gallinago gallinago*); a gázlómadarak közül a *kanalas gémet* (*Platalea leucodia*) és a *fehér gólyát*.³³

Az elmúlt tíz év bőséges csapadékmennyiségének köszönhetően az elavult vízlevezető-rendszer miatt néhány terület vissza-mocsarasodott Érsemjén határában. Néhány alkalommal megfigyelhető ezeken a területeken a kanalas- és szürke gém. A gázlómadaraink közül a leghúságesebbnek mégis a fehér gólya bizonyult, bár a lecsapolást követően példányszáma nagymértékben csökkent. Örvendetes dolog, hogy az elmúlt pár évben a RENEL munkatársai néhány villanyoszlopra állványokat szereltek fel és ez sokban segíti a gólyákat a fészekrakásban. Reménykedhetünk benne, hogy újra hazára találnak az Érmelléken. A ragadozó madarak közül megemlíthetjük a réti héját, néhány sólyom- és vércsecsaládot. Viszont nagy számban fordulnak elő a vetési varjak és különböző énekesmadarak.

Mivel az egykori tölgyerdőket szinte teljes mértékben kiirtották, nagytestű állatok nem fordulnak elő. Érsemjén határában megmaradt

mintegy félhektárnyi tölgy szálfaterdő. Ez a tölgy *kocsányos tölgy* (*Quercus robur*), mely az Alföld tölgyeseinek uralkodó fája, a domb és hegyvidék alacsonyabb völgyeiben is megtalálható. A valamikori Mihályfalva–Debrecen megyei utat szegélyező tölgyfasorból két példány maradt meg.³⁴

Az Alföldre jellemző fauna itt is megtalálható: rágcsálók (nyúl, hörcsög, mezei pocok stb.), kisragadozók (menyét, görény) stb.³⁵

Érsemjén nyugati határán, a homokdombokon kb. száz éve elkezdték az akácerdő telepítését. Az *akác* igénytelen, jó alkalmazkodó képességű, kiválóan meghonosodott ezeken a sivár futóhomokú dombokon. Annnyira mindennapi számunkra, hogy eszünkbe sem jut, hogy alig 400 éve hozta Amerikából G. Robin, a párizsi botanikus kert igazgatója. Őshazája az észak-amerikai Appalache-hegység északkeleti és délnyugati vonulatán elterülő őserdő. Az 1823-as évi debreceni jelentés 2700 hold „ágász” erdőt említ, amelyből 71 hold az érmihályfalvi Bujanovics, Gorove és Lovass család tulajdonában van. Újabb telepítési lendület 1860-ban indul meg, de még mindig csak a nagygazdák birtokain. Akáccal fűtötték a kastélyaikat, használták szőlőkarónak, szerszámfának, kommercialis fának (béresek és cselédek fizetése). A kisgazdák 1870-től kezdik telepíteni a szőlőparcellák végébe. Tulajdonképpen rendszeres telepítés a korabeli legújabb technikával 1902-ben kezdődött, az érmihályfalvi mezőgazdasági szakiskola megalakulásával.³⁶ Az akácerdők telepítése után megjelenik vidékünkön az *őz* és a ragadozók közül a *róka*. Mintegy harminc éve az akácerdő mellett madár-cseresznyefát is telepítenek. Mivel ez a növény csemete korában igen ágas-bogas cserjést képez, s kitűnő búvóhelyet szolgáltat a *vaddisznónak*, a vaddisznó is megjelent erdeinkben, nem nagy öröme azoknak a gazdáknak, akiknek földje az erdő aljába nyúlik.³⁷

A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETE A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL NAPJAINKIG

Csiszolatlan kőkorszak. Az Érmelléken mintegy 6000 évvel ezelőtt megjelent az első ember.³⁸ A paleolit kultúra igen csekély archeológiai anyagot hagyott maga után, mivel a csiszolatlan kőkor embere által használt szerszámok igen kezdetlegesek voltak. Mégis megemlíthetjük, hogy Bihar megye északnyugati részén a homokdűnék vidékén találtak néhány paleolitikori leletet az Érmihályfalva–Székelyhíd közötti területen.³⁹

Csiszolt kőkorszak. Neolit típusú település nyomaira bukkantak Érmihályfalván. Eddig ilyen jellegű lelet Érsemjén területén még nem került elő, de valószínű, hogy komoly kutatás után itt is létezik.⁴⁰

Rézkor. Érsemjénben talált rézkori lelet a tiszapolgári kultúrához tartozik.⁴¹

Bronzkor. Az Érmelléken talált bronzkori leletek: lándzsacsúcsok, kések, karperecek, kalapács, széles gyalupenge, lapos karikák Székelyhídről; tojás alakú karperec Érsemjénből; törvég Érkeserűből stb.⁴² Érsemjénben bronzkori településre is bukkantak.⁴³

A vaskor és a népvándorlás kora, valószínűleg ezen a tájon sem múlt el nyomtalanul. Különösebb említésre méltó érsemjéni emlékekről nem tudunk.

Honfoglalás kori adatok

A magyaroknál szokásos gyepűrendszert használva, a törzsek szállásföldjét széles lakatlan földszávok, természetes határok választották el egymástól. E természetes határok, hegyek, erdőségek, tavak, nagyobb járhatatlan mocsaras vidékek vagy sivár pusztaságok voltak, de az avarok gyűrű néven ismert mesterséges gyepűrendszerét is felhasználták a törzsszállások elválasztására és védelmére. A Berettyó, Ér és Kraszna völgyeinek védelmét talán már a 10. században a fejedelmi had oda kiszálló nemzetségei, az Ákos és Káta nemzetségek vették át.⁴⁴ Nos, ha csak a 10. században került ide új védelmi vonal, azt jelenti, hogy az Érmellék csak gyepüként használt terület volt, legalábbis az Ér nyugati partja.

Érsemjénben az első honfoglalás kori lelet is a 10–11. századokból való.⁴⁵ E honfoglalás kori temető feltárásakor Érsemjén területén sima nyakperecet találtak.⁴⁶ Feltételezhetjük, hogy a honfoglalást követően közvetlenül Érsemjén határában település kellett hogy legyen. Érsemjén területén, a régi fővezér, Előd Kende nemzetségéből való Kaplony nembeli – a szabolcsi Kálló és Semjén vidékén honos Balog-Semjén család telepedhetett meg,⁴⁷ hiszen ők az első birtokosai.

Az őslakosság a honfoglalás korában

„Biharországot” mindig sok nép tartotta őshazájának, de bizonyítani igazából senki nem tudja. Mint láttuk, a törzsek egymás közt semleges zónát, természetes határokat tartottak. A törzsek a kiválasztott területükön talált lakosságot sehol sem irtják, csak szolgáltatásokra kényszerítik.⁴⁸ Vaclav Chaloupecky elképzelése szerint a Tiszántúlon a honfoglalók népes szláv fejedelemséget találtak, melynek központja Bihar földvéra volt.⁴⁹ Borovszky is önálló szláv államot feltételez, amely több ispánságot foglalt magába.⁵⁰ Valójában, csak szórványos szláv telepekről van szó, semmi esetre sem szervezett szláv államról.

Érsemjén határában is létezett egy szláv eredetre utaló település, melynek neve *Császló* volt. A neve kétségtelenül szláv eredetű, Cászlav névből alakult⁵¹. Először 1281-ben tűnik fel Bagamér, Selénd és Barátpüspöki határjárásakor. Neve szláv eredetű személynév, tehát korai megalapítású helység. A néhány középkori adatból birtokosainak neve sem derül ki, de hihető, hogy lakosságának tagozódása a többi érmelléki szegényebb nemes községhez volt hasonló.⁵² 1345-ben a Káta nemzetség birtoka.⁵³ Mint faluról, 1416-ból van rá adatunk. Valószínűleg még a 15. században beolvad Semjénbe, ahol 1526-ban egy ilyen nevű patak volt. Emlékét Érsemjén és Érselénd között egy határrész őrzi.⁵⁴

Igaz, hogy Semjént először csak 1332-ben említik, mégsem lehet feltételezni, hogy Érsemjén a fent említett falu helyén vagy annamagyar folytatásaként élt tovább. Később még mindkettő külön-külön létezik.

A székely alapítás kérdése

Egyesek úgy gondolták, hogy Érsemjén alapítói a székelyek ősei lettek volna. Ezt abból vezetik le, hogy a közeli Székelyhíd nevű kisváros lakói minden bizonnyal székelyek voltak, s így a környéket is ők népesítették be. A 12. század elejével kezdődően a nyugati határ tehermentesedett, elcsúsztak a 11. század nagy harcai, itt kevesebb határőrre volt szükség, ugyanakkor a keleti térség már a 11. század második felétől több határőrt igényel a pogány népek becsapásai ellen (pl. kunok betörése). A királyi hatalomnak érdekében állt korlátlan rendelkezési körébe tartozó határőrreit (illetve azok egyes nagyobb csoportjait) átvezényelni keletre. Ekkor vezényelik át a székelyeket is, akik addig határőrként védték az ország nyugati és északi gyepűit (Őrség, Csallóköz).⁵⁵

Annak ellenére, hogy Érsemjén közelében volt ugyan szláv eredetű település és székely is, mégis az első érsemjéni telepéseket a honfoglaló törzsek sorában előkelő helyet elfoglaló Balog-Semjén nemzetség telepítésének gondolhatjuk. Már láttuk, hogy a honfoglalás korában szerepelnek a Balog-Semjének szállásterületei Szabolcs, Szatmár és Bihar megyék területén. Valószínű, hogy a 9–10. század elején az érsemjéni és környéki mocsaras területek gyepűvédő vonalként szolgáltak. A félig nomádpásztor, félig földművelő életmódnak megfelelően a honfoglaláskor hatalmas területek kerültek egy-egy törzs, vagy nemzetség birtokába, de a keretek kitöltését csak a végleges letelepedés hozta meg. Ez a folyamat itt már a honfoglalást követő időben megindult, mert a keleti részek magyarsága nyugodtan szaporodhatott, hiszen nem volt meg a lehetősége a nomád életmódot megnyújtó, súlyos véráldozatokat kívánó kalandozásokra. A népesség szaporodásával először a szállásbirtokokat elválasztó lakatlanul hagyott közre lett szükség, majd a 10. században megkezdődött a kelet felé megszállatlanul hagyott területek birtokbavétele. Ekkor tolódott ki a határ az Ér mellől a mai Szilágy megye területére. A védelmi vonal a Király-hágón túlra helyeződik át.⁵⁶ A fentieket igazolja a már említett 10–11. századi honfoglalás kori lelet.

Első birtokosai: a Balog-Semjének

A Balog-Semjén nem a honfoglaló nemzetségek egyike. 1056 körül szereplő Ubul ősiuktól származnak.⁵⁷ Azon magyar nemzetségek egyike, amelyből a Semjéni, Kállay és Biry családok származnak. Oklevelekből ismert első ősei a nemzetségnek: I. Ubul és I. Egyed, akik 1214-ben említettek. Ebben az évben mindketten részt vesznek Kálmán herceg Gácsországba indított hadjáratában, mely alkalommal Egyed életét is veszíti. I. Ubul három fiától származik az említett három család, és pedig: I. Mihálytól a Semjéni, II. Egyedtől a Kállay és az 1250 előtt meghalt Gergelytől a Biry család. Mihály és Egyed előtt Gutkeled István tótországi bán, majd V. István szolgálatában tűntek ki, utóbbtól érdemeik fejében Horvátországban birtokokat nyernek. Mihály fiával együtt IV. László alatt játszott aztán kiválóbb szerepet. IV. László befolyásosabb udvari emberei, akiket a király meggyilkolása után párthívei ellen kitört országos mozgalom elsősorban sújt. 1291-ben Istvánt nyilvános gonosztevőnek nyilvánítják és a megbélyegzést a család csak 1298-ban tudta hatályon kívül helyeztetni. A 14. század elején Róbert Károlyhoz csatlakoznak Mihály fiai, I. István és testvérei, akik 1312-ben visszakapják a királytól elvesztett birtokaikat, de csak 1317-ben léptek azok tényleges birtokába. 1325-ben a nemzetségek tagjai megosztóznak birtokaikon, ekkor veszik fel I. Mihály utódai a Nagysemjéni nevet; II. Egyed fiai a Kállay és Gergely unokái a Biry nevet⁵⁸.

Hogy Érsemjén az ő birtokuk volt kezdetben, azt abból gondolhatjuk, hogy a gyepűrendszer csak a 10–11. században tolódtott ki az Érmellékről a mai Szilágyság területére. Tehát addig számottevő lakosság nem élhetett ezen a vidéken.

Birtokviszonyai a 12–13. században

1325-ben a Semjéniék megosztóznak a birtokaikon. Érsemjén területe a továbbiakban a Kállay nemesek kezében van. 1347-ben Panyolai János fia, Péter állítja, hogy a Kállay nemesekkel ugyanazon őstől származván, birtokaikból ő is részt kíván kapni. A Kállayak elismerik leszármazását. Ekkor szerepel a birtokok között Semjén falunév mellett egy „más Semjén” neve is⁵⁹. Hogy a Kálló-Semjéniék birtokokkal bírtak Érsemjénben, az is bizonyítja, hogy egy 1898-as

Magyar Királyi Császári Térképészeti Intézet által Érsemjénről készült térképén szerepel egy Kállay-hegy elnevezésű terület. Ez azt bizonyítja, hogy Érsemjén alapítói a Semjén nembeli Kállay család; de azt is, hogy később mások is nyertek itt földadományokat. Hogy a Semjéniek alapították Érsemjént, és nem később kapták birtokul, azt nevéből vezethetjük le, mert a később nyert birtokok megőrizték előző nevüket és nem változtak Semjénre (pl. 1272-ben V. István Ubul fia, Mihály comesnek a Szamos mellett fekvő Marcellfálat adományozta)⁶⁰.

A települések nevei csak peres vagy adásvételi szerződésekben szerepelnek. Feltételezzük, hogy Érsemjén nem volt nagy népességű település, és nem képezte meghatározó részét a Semjének birtokainak. Ilyen jellegű dokumentumokban nem is szerepel. Nem szerepel a Várad Regestrumban sem, ahol a tüzes vas próbák, vagy más istenítéletek résztvevőinek neveit felírták (1208–1235 között 389 ilyen esetet jegyeztek fel). Annak ellenére, hogy írásos adatok nem maradtak fenn, feltételezhetjük, hogy Érsemjén őse létezett, ha nem is nagy településként, de néhány portából álló közösségként.

Érdekes, hogy az Érsemjént körülvevő 12–13. századi települések a határjáráskor mind említetnek, viszont Semjén nem szerepel. Ilyen települések: Császló (ma már nem létezik), Barátpüspöki (ma ez sem létezik, 1339-ben még az erdélyi püspök birtokaiként szerepel), Selénd, Kenéz, Bagamér, valamint egy Kincse (*Kunchey*) nevű település is létezik, ugyanebben az időben. Mégis kellett, hogy létezzen Semjén előbb is. Jakó Zsigmond szerint Érsemjén 1332-ben létező egyházi javadalmak alapján keletkezését a 13. század előttre kell tennünk.⁶¹ Tehát Semjén legalább a 12. században, de feltehetőleg már a 10–11. században is létezett.

Itt megragadom az alkalmat, hogy az elpusztult településekről ejtsek pár szót. *Barátpüspöki*, valószínűleg azonos azzal a Györgyegyháza nevű településsel, mely templomának alapfalai még állottak az 17. században, Bagamér mellett. Ezt a helyet még ma is Györgyegyháza dűlőnek nevezik. Ez egyház kétségkívül Szent György tiszteletére volt szentelve, de kérdéses, hogy a község egyháza védszentjéről kapta a nevét, vagy pedig György birtokosáról? Mert a várad káptalannak 1292-beli okleveléből kitűnik, hogy volt egy ilyen nevű birtokosa. A Gutkeled nemzetség birtokaként létezik 1348-ig, aztán elcserélik a várad káptalannal Bagamérra.⁶²

Kincse, ma egy Érmihályfalva felé elterülő határrészt jelöl, Érsemjén területén. *Kunchey* néven említi a bécsi kódex Nagymihályt, a mai Érmihályfalva mellett, mint olyan községet, mely huszonhárom kepét fizetett. Kétségtelenül azonos az 1338-ban említett *Kynche* nevű községgel, amely szintén Érmihályfalva mellett terült el. Akkor Nyakas Pál birtoka volt.⁶³ További sorsa ismeretlen.

Tatárdúlás

A tatárjárás idején leég Diószeg, Szentjobb és Szentimre apátsága, Margitta és a székelyhídi ferences kolostora.⁶⁴ Érsemjént nem említik az egyházi iratok, valószínűleg azért, mert nem volt katolikus temploma, vagy ha volt is, nem lehetett különösen nagy. Viszont a mohi csatavesztés után az Erdélybe betört tatárhadak Várad felégetése után Szabolcs vármegyére törnek. Ezzel a vármegye területe a tatárdúlás országútja lett. A másfél évig tartó tatárpusztítás minden emléket megsemmisített, a menekülőknak csak a Nyír rengetegei nyújtottak némi védelmet. Menedéket az összefüggő nagyobb kiterjedésű erdőkön kívül a lápos-ingoványos területek adtak.⁶⁵

Hogy Érsemjénben a lakosság hogyan menekült meg a tatárjárás idején, könnyen feltételezhetjük, hogy a környező erdőkben, mocsarakban találtak búvóhelyet. Ezt támasztja alá Danka János 1870–1872 között tett feljegyzése, amelyben egy Tatárkút nevű kutat említ. Ez a kút az egykori hatalmas kiterjedésű tölgyes ma is megmaradt részén, a Kiserdő néven ismert területen volt található. Ma ez már nem létezik. Valószínű, hogy hosszabb ideig voltak itt berendezkedve, ha kutat is ástak állataik és önmaguk szükségleteire.⁶⁶ 1241 decemberében meghalt a nagykán, s mindegyik vezér igyekezett otthon lenni az osztozkodásnál és ezért 1242 tavaszán elhagyják Magyarország területét.

A tatárok elvonulása után IV. Béla szervező munkája nyomán megindul az újjáépítés: telepítéseket hajt végre, várakat emel, régi várakat újíttat meg, az eddigi lakatlan királyi erdőbirtokokon vármegyéket szervez. Feltételezhető, hogy Érsemjén területén ekkor nyertek területeket kisebb birtokosok és telepednek le itt. Érsemjén igazi fejlődése a tatárjárás után kezdődik.

Az első írásos emlékek

Wysimean néven említik először 1321-ben.⁶⁷ Az Új- (Wy-) előtag azt jelöli, hogy a település valószínűleg elpusztult: talán a tatárdúlás idején, vagy egyéb okok miatt (pl. tűzvész). Első birtokosai a Balog-Semjén nemzetség. Dokumentumok híján többet nem tudunk a településről.⁶⁸ Egyházas hely, első adatunk erről 1332-ből való. Akkori papja Miklós 1332–1337 között 20 garas tizedet fizetett a váradi püspöknek. Hogy jelentős egyházközség volt, azt abból következtetjük, hogy a szalacsi, a mihályfalvi, sőt a gyulai plébánia is 20 garast fizetett. Már a 14. század első felében a vidéki tekintélyesebb egyházközségek egyikeként tűnik fel, mind egyházának javadalmában, mind pedig épületének nagyságában.⁶⁹ Gazdag egyházi javadalma alapján feltételezhetjük, hogy már a tatárjárás után felépült temploma. Középkori egyházából, ami megmaradt, néhány kőből faragott kapurész a mai református templom kapuiba lett beépítve, de méreteiből a templom méreteire is lehet következtetni, szép nagy templom volt.⁷⁰ Ez a templom minden valószínűség szerint 1660 körül semmisül meg.⁷¹ A pápai tizedjegyzékben szereplő összeg nagysága egy nagy számú és gazdagabb egyházközséget feltételez. Ebben az esetben helytálló Jakó Zsigmond véleménye, aki Érsemjén első lakóit a bihari királyi ispánság népeinek tartja, mert csak így érthető a Turul nemzetség birtokaitól körülvelt falu különállása.⁷² Ugyanis Érsemjén akkori lakói – kihagyva a Balog-Semjén nemzetséget – a király jobbágyai voltak, szabad, de katonaköteles emberek. Ez egyfajta kispapnemesi társadalmi réteg. Így Érsemjén a királyi uradalom bomlásakor már későbbi szegény gazdáié volt. Ezek a nemesek később meglehetősen elszegényedtek, mivel erős szomszédok vették körül. Egy gazdagabb család terjeszkedésének estek áldozatul: Érsemjén 1445-ben a Zólyomiak birtokába került.⁷³ Valószínű, hogy még a Zólyomiakkal nyertek itt birtokot a Makófalviak, akik a Csanád nemzetségből származnak, de első említésük érsemjéni földbirtokosként 1510-re keltezhető.⁷⁴

A Makófalvi család utolsó tagja, László 1563-ban a törökök elől menekülve visszahúzódik Bátor községbe. Ott készítetett egy végrendekezést, mely alapján ismerjük birtokainak nevét és számát: Székelyhíd, Érsemjén, Csokaly, Jankafalva, Diószeg, Albis. Ezeket a birtokokat János Zsigmond elveszi.⁷⁵

1520-ban Érsemjén vámszedő joggal bírt. 1526-ból maradt fenn néhány személynév, Érsemjén akkori lakosainak neve: Balogh, Beker és két Elekes. Szintén 1526-ból származik a „Chazlo fluvius” említés is.⁷⁶ A már említett Császló helység ezen időszakban olvadhatott be Érsemjénbe, mert mint faluról, 1416-ból van az utolsó adatunk.⁷⁷

A félhold árnyékában

Az 1526-os mohácsi csatavesztés után a törökök előrenyomulását már nem tudta megakadályozni senki. Lassan uralmuk alá került a Duna-Tisza köze. A szomorú verességhez hozzájárult az is, hogy egyszerre többen versengtek a magyar koronáért: Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János. Míg egymással csatároztak, a török feltartóztathatatlanul tört előre. 1541-ben elesik Buda, Izabella királynő a csupán néhány hónapos csecsemővel, János Zsigmonddal Erdélybe kényszerül. A török haderő Kelet- és Nyugat-Magyarország közé ékeli magát, Nyugat-Magyarország a Habsburgok kezébe kerül, Erdélyt Izabella és fia bírja, de valójában Fráter György nagyváradi püspök irányít, akinek ügyes taktikája folytán Erdély sikerrel tudja megőrizni belső függetlenségét.

Ebből az időből való az első adóösszeírás, 1552-ben, amelyet is Literáti László királyi dikátor végez. Ez az összeírás még a török pusztítás előtti korból való és így hű képét nyújtja a középkori Bihar vármegye birtokviszonyainak. Ebben az időben Bihar vármegyét négy járásra osztották fel. Ezeket a szolgabírák után nevezték el. Érsemjén az első járás területén volt, szolgabírája Sassi Ferenc (a másik három járás szolgabírái: Márkus András, Zarándi Imre, Bencs Tamás).⁷⁸

Ekkor Semjénben 28 portát írtak össze. Hogy valami képünk legyen a település nagyságát illetően, nézzük meg néhány környező település adatait: Tarcsa 33, Mihályfalva 14 és ½, Keserű 24, Szalacs 100 portával rendelkezett⁷⁹, pedig 1374-ben is királyi város volt.⁸⁰ 1563-ban kihalt a Makófalviak családja, birtokaikat János Zsigmond kisajátítja, később Varkocs Tamás váradi főispánnak ajándékozza. Ekkor Varkocs Tamás 98 és ½ portával bírt Bihar vármegyében.⁸¹

Erre az időszakra tehető, hogy felüti fejét és terjedni kezd a reformáció. Míg Várad püspöke, Fráter György élt, erős karja ameddig elért, fenn tudta tartani a régi hitettségnek legalább a látszatát. Az alvinci véres dráma – Fráter György halála – megváltoztatta a helyzetet.

Hogy Érsemjén mikor tért át a református hitre, pontosan nem tudjuk. 1552-ben akkori plébánosa a tridenti zsinatra 3 forintot küldött.⁸² 1563-ban a kihalt Makófalviak birtokait Varkocs Tamás kapja meg, köztük Érsemjént is. Könnyen érthető, hogy – a *cuius regio, eius et religio* elv alapján – 1566 után megszűnt Érsemjénben a katolikus élet és csak 1700 után indult meg ismét.⁸³ Valószínűnek tartom, hogy Debrecen város közelsége is hatott az érmelléki reformációra, ugyanis itt Kálmáncsehi Sánta Márton megalapította a magyarországi református egyház Tiszántúlra kiterjedő szervezetét, amelynek maga lett az első püspöke.⁸⁴

Szulejmán szultán 1541. augusztus 31-én Erdély, a Tiszántúl és a Temesköz kormányzását 10 ezer forint adó fejébe Fráter Györgyre és Izabella királynőre bízta. Ezen területek között ott találjuk Bihar vármegyét is.⁸⁵ György barát halála után a török 1552. évi hadjárata azonban egy jókora kerületet kiszakított az egykori Szapolyai országrészből (Lippa, Temesvár, Krassó-Szörény, Lugos). 1570. augusztus 16-án Speyerben János Zsigmond lemondott a választott magyar királyi címről, helyette fölvette az „Erdély és Magyarország részeinek (Partium) fejedelme” címet.⁸⁶

Tehát az Érmellék 1541 és 1665 (Székelyhíd bevétele) között az erdélyi fejedelemség területéhez tartozott. A török portyázók 1583-ban végigdűlják az Érmelléket, hét falut felégetnek 440 magyar férfit hurcolnak magukkal rabszíjra fűzve.⁸⁷ 1600 körül kerülnek Semjénbe a Fráter és a Péchi családok, Lipót császár alatt a Bossányiak, ezek révén később a Kazinczy, Krajnik, Szunyogh és Dobsa családok. Később a Fráter és Péchi családokkal való összeházasodás révén a Kölcsey, Dobozy és Pogány családok rendelkeztek itt nagyobb birtokokkal.⁸⁸ A Péchy család emlékét őrzi a már említett 1898-as térkép, amelyen az egyik terület neve Péchy-hegy. A Fráter család a Dobra nemzetségből származik, 1654-ben kerülnek Érsemjénre. További birtokaik: Érselénd, Vértes, Terebes, Kohány, Lüki, Szunyogd, Érkeserű, Érfancsika, Ipp stb.⁸⁹

Az erdélyi fejedelemség politikája sokat ingadozott Ausztria és a Porta hatása alatt. Végül Bocskai István megszilárdítja Erdély helyzetét. Sok háborúja közül számunkra jelentős az Érsemjén közelében lezajlott álmosdi csata 1604. október 15-én.⁹⁰

A törökök 1660. július 18-augusztus 27. között sikerrel ostromolták meg Nagyvárad várát, melyet az utolsó percekben háromszázra olvadt

helyőrség védelmezett, de így is csak árulás miatt kényszerült feladni a várat. A várost, a székesegyházat, a Kolozsvári testvérek királysobrait megsemmisítik. Alig fészkelte meg magát a török Váradon, már vonult is feljebb, elfoglalta Szentjobbot, Szalontát, Sarkadot.⁹¹ Székelyhíd még áll, s ahogy lehet, védi a környéket, az Érmelléket. Boldvay Márton, a vár parancsnoka sokat panaszkodott, hogy csekély helyőrségével nem tudja fenntartani a békét, mert a vidéket osztrák és török csapatok felváltva sarcolják.⁹²

Egy másik fontos esemény a vidék történetében az a hadjárat, amelyet II. Rákóczi György vezetett. Rákóczi a sikertelen lengyelországi hadjárata után 1660-ban elhatározta, hogy megszerzi a fejedelmi címet Barcsay Ákostól. A megmaradt seregét (kb. 5000 lovas) Bihar megyében tölti fel, azzal, hogy a Berettyó menti és érmelléki jobbágyoknak felszabadulást ígér.⁹³

Az antifeudális érzület azonban felkeléshez vezetett. 1661 januárjában a felkelés tüze végigdúlta az Érmelléket és a Berettyó völgyét. Érsemjén környékén a felkelés ereje a Károlyi bárói birtokon, Éradonyban tombolt. Hogy Érsemjénben is volt hatása, azt írásos dokumentumok nem bizonyítják, de református temploma 1660 körül pusztult el, lehet, hogy a törökök miatt, de lehet, hogy ezen felkelésnek esett áldozatul. Várad eleste után megnő az „ingó vagyon” értéke, így fokozódik a lábasjóság-tenyésztés. A határszéli osztrák garnizonok kihasználva a helyzetet, rengeteg kárt okoznak azzal, hogy fosztogatják a csordákat. A már említett Boldvay Márton székelyhídi kapitány nem sokat tehet ennek megakadályoztatására. Érsemjén valójában 1665 januárjától kerül a váradi pasaság tartományába, ugyanis az 1664-es vasvári békében Székelyhidat a környékbeli falvakkal együtt átadják a töröknek.⁹⁴

A török fennhatóság elől sokan elmenekülnek, különösen a nagybirtokosok. Érsemjénből 1660 körül a török dúlás miatt sokan keresnek menedéket Gyulavári községben.⁹⁵ Az itt maradó jobbágyoktól viszont a kijáró adót begyűjtötték éppúgy, mint a területre kinevezett török földesurak is. Különleges török adónak számított a füstadó. Piri pasa 1662-ben összeírattatta Várad vidékét és keményen megadóztatta. 1674-ben Várad vidékén egy hódolt jobbágy adója a török földesúr számára 30–40 forint; ezenkívül vaj, méz, vágóbarom és egyéb, szükség szerint. Igaz, hogy például a hasonló gazdasági

fejlődésű szomszédságban, a szilágysomlyói uradalomban ennél sokkal nagyobb volt a jobbágy terhe azelőtt nyolcvan évvel, pedig akkor a magyar földesúr volt csak az egyedüli teher a jobbágy számára.⁹⁶

Ha az adót nem szolgáltatták be, a török hadak feldúltak és elraboltak mindent. Például 1689-ben feldúlják az egész Érmelléket. A lakosság Erdélybe és a királyi Magyarországra menekül. A Székelyhídhöz legközelebb eső községben, Érselénden a Keserűbe vezető úton a törökök erődítést építenek. Ezt a helyet ma is a török dombjának hívják. Az erődítés az út védelmét szolgálta, valamint a székelyhídi és váradi török csapatok számára megfigyelőhelyet jelentett.⁹⁷

1691-ben Badeni Lajos megkezdi Várad felszabadítására irányuló hadműveleteit, amelyet Heissler lovassági tábornok visz győzelemre. 1692. június 7-én felszabadul Várad, s ennek hatására Papmező és Szalonta környéke is.⁹⁸ A törökök ugyan kivonultak Váradról, de bosszúból elpusztítottak mindent Diószegtől kezdve a déli határig. Feltehetőleg az itt maradó érsemjéni lakosok is áldozatul estek ennek a vérengzésnek, ugyanis az 1692-es évi összeírás lakatlannak tünteti fel Érsemjént és a szomszédos Érseléndet is.⁹⁹ Hogy sokáig nem volt lakatlan, bizonyítják a Magyar Országos Levéltárban őrzött iratai, melyek 1711-ig a következő adatokat tartalmazzá Érsemjénről: 1700-ban kerülnek a településre Püspöky Sámuel, Buday István és Bakó János birtokosok.¹⁰⁰

A Habsburgok uralma

A török alóli felszabadítási háborúk eredményeként, valamint Savoyai Jenő herceg 1697-ben Zentánál aratott győzelme hatására, 1699-ben Karlócán megkötik a békét, amely szerint Magyarország – a Temesköz kivételével – felszabadul a török uralom alól. Ezzel Magyarország és Erdély is a császáriak kezébe került. A fejedelemség jogait a Diploma Leopoldinum biztosította.¹⁰¹

A török kiűzése után Magyarország sorsának irányítása immár teljesen a bécsi udvar kezébe került. Ezt a nemesség és a parasztság egyaránt érzékelhette. A nemesség előjogainak megsértése, és a megemelt adóterhek miatt nehezített a Habsburg kormányzatra. Az elégedetlenség a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharchoz vezetett.

A szabadságharc idején (1703–1711) a császári csapatok felégették Diószegyet és több települést a Berettyó völgyén. Az 1711-es nagymajtényi fegyverletétel után fokozódnak a jobbágyok terhei. Utakat, hidakat kötelesek építeni. Az évi kötelező adó mellett rendkívüli adókat is kénytelenek fizetni; robotolni kényszerülnek a vármegye és a földbirtokos számára; nincs joguk a szabad költözködéshez.¹⁰²

Mária Terézia a jobbágykérdésben megpróbál enyhítéseket bevezetni, aki a földesúri önkény hatalmában az állami adók ellenségét látta. Sok vita után 1769-ben elfogadtatja az urbáriumot: a jobbágyterhek maximálását, egyúttal a jobbágyok biztosítását. A jobbágyterhek a következőképpen alakulnak: 1. a jobbágy tartozik papjának a főtermények tizedével; 2. a földesúrnak az ötödével; 3. tartozik évi 52 nap igás-, vagy 104 nap kézi napszámmal; 4. tartozik családonként és évente egy ölfá kivágásával, beszállításával és felapritásával; 5. tartozik évi három nap körvadászaton hajtómunkát végezni; 6. évente 6 font kendert megszöni; 7. évi egy forint fejadóban az apró termények tizedét megváltani. Viszont jogai a következők: 1. a földesúr adja a jobbágytelket; 2. állatainak szabad legelőt; 3. erdőrészt tüzelőnek; 4. amit keze munkájával szerez, azzal szabadon rendelkezik; 5. gyermekeit bármilyen pályára nevelheti; 6. félévi felmondási idővel magának évente kétszer más földesurat kereshet.¹⁰³

1722-ben Zilisi János lelkész idején elkészül a lelkészi lakás. 1741-ben megszervezik és matrikulája 1742-ig nyúlik vissza; 1755-től alakul meg a katolikus vegyes iskola.¹⁰⁴ 1772-ben építik a fiúiskolát Deák János rektor idején, 1776-ban Németi Sámuel idején a leányiskola is felépül, majd 1783-ban a református templom tornya és a parókia új épülete.¹⁰⁵

Bár közvetlenül nem érintette Érsemjén életét, mégis fontosnak tartom megemlíteni, hogy falunk szülötte, Kazinczy Ferenc is részt vett a Martinovics Ignác-féle összeesküvésben. Az 1795-ben leleplezett összeesküvés következményeként Martinovicsot több társával együtt kivégzik, Kazinczy halálos ítéletét fegyházbüntetésre változtatták.¹⁰⁶

A matrikulák érdekes adatokkal szolgálnak 1790, 1830–1844-es évekből. Ezen adatok révén megismerhetjük egy kicsit Érsemjén gazdasági, szociális életét. Tudjuk, hogy az 1790-es évben Érsemjénben és az egész Érmelléken nagy szárazság volt. Megnőtt az élelmiszerek ára, például egy köből búza 10, árpa 5, kukorica 4 forintba került. A terményeket a Tisza mellékéről hozták. A száraz nyár után gyenge tél

következett, ami természetben gazdag évet hozott maga után. Esett a mezőgazdasági termékek ára, viszont megnőtt a szarvasmarháé, egy tehát 40–50 forintba került. 1793-ban leesnek a magas terményárak. Egy véka búza most nem haladja meg a napi egy napszám árát, ami akkor 38–40 dinár volt (ha kapával dolgozott a napszamos, akkor 48 dinár). Viszont nagyon drága volt az öltözet: egy szolgáló ruhája 7–8 forintba, egy pár csizma 4 forintba került. A következő esztendő – 1794 – ismét szárazságot hozott magával, ami olyan erős volt, hogy a határban lévő patakok kiszáradtak. Ezért az erdőben két kutat ástak, egyet a Szeles pallag területén, a régi Tatárkút helyén. A szárazság ismét maga után vonta a gabonafélék árának maximálását.

1796-ban megvalósul a „Dimensio proportionales Semjén”-tervezet, amikor is a falu környéki mezők helyzete megváltozik, mivel a Móra és Márkus patakokon új gátrendszerek épülnek. A következő év ismét szegény termést hozott. Okai a havazás nélküli száraz tél, a nedves tavasz és a nagyon meleg nyár. Szintén ebben az évben, 1797-ben, halad át Érsemjénen az ország palotása, Josephus Antonius, akit a falu közössége szeretettel üdvözöl. Köztük voltak a helyi iskolás gyerekek, akiket Széll Imre lelképásztor és a tanító vezetett.

1797-ben kitört a francia–osztrák háború, amelyben részt vett az érsemjéni Fráter Ferenc kapitány, Rhédey Lajos bihari csapatában, de csatában nem vett részt, ugyanis a két harcoló fél békésen intézte el a vitás kérdéseket.¹⁰⁷

A 18. században több összeírás, népszámlálás történt. Ezekből idéznék néhány adatot. Az 1755-ös nemesi összeírás az érmelléki járásban élő főrangúak névsorát közli: Bánffy Farkas, Bethlen Samu, Gyulay Ferenc, Haller István, Károlyi Ferenc és Teleki László grófok.¹⁰⁸ Nekik Érsemjénben nem voltak birtokaik. A II. József-féle népszámlálás adatai hiányosak, ezért az 1789-es birtokos összeírás adatait használom. Ekkor Érsemjénben birtokkal rendelkezett: Dobsa Ferenc, Mihályi Sándor, Csanády István, Bossányi, Fráter, és Péchy úrak. Ekkor a faluban 152 lakóház állott, 230 háztartással. Népessége 1129 fő, ki anyanyelv szerint magyar. Vallási megoszlás: a római katolikus hívek száma nincs feltüntetve, csak annyi, hogy a nagyváradi római katolikus püspökség alá tartoznak; görög katolikusok 1785-ben 102-en vannak, a nagyváradi görög katolikus püspökséghez tartoznak Érselénd filiájaként; 1788-ban a református hívek száma nincs feltüntetve, csak

annyit tudunk róluk, hogy a tiszántúli egyházkerület joghatósága alá tartoznak. A lakosok között szerepel 14 izraelita. Fontos megemlíteni, hogy Érsemjénnek ekkor már volt postaállomása.¹⁰⁹

Érdekesség, hogy 1802 karácsonya és szilvesztere között Érsemjénben tartózkodott Csokonai Vitéz Mihály, aki barátját, Kazinczy Ferencet látogatta meg, hogy megbeszéljék Dayka Gábor (1769–1796) verseinek sajtó alá rendezését.¹¹⁰

Még egy érdekes adat a matrikulából: az erdőhasználat kérdésének megoldása. 1822-ben Érsemjénben gyűlést hívtak össze a kérdés orvoslására. A gyűlésen részt vettek a falu földesurai, a Péchy, Kazinczy, Fráter és más családok képviselői, és 14-en képviselték a falu lakosságát. A probléma az volt, hogy a földesurak azzal a céllal, hogy több legelőhöz jussanak, kiirtották az erdőket. A megegyezés értelmében az erdőt részletekben használták; a csemetéket védte a közösen elfogadott törvény; a legelőket úgy osztották fel, hogy mindenki szükségéhez mérten jutott részhez; az erdő kitermelése szigorúan tilos volt.¹¹¹

A matrikula alapján következő adataink Érsemjénről 1829-ből vannak, amikor is július hónap első napjaiban, hajnali 4 és 5 óra között földrengés rázta meg a falut. Pontosan nem lehet tudni, mekkora károkat okozott. 1831 ismét gyászos esztendő, mert a Berettyó völgyén és az Érmelléken kitört az ázsiai kolera. A vidék karantén alá került. Sokan a nemességet vádolták a betegség elterjedésével, ezért lázadás tört ki, de Érsemjénben nem voltak zavargások a falu vezetőinek ügyessége miatt. A falu bírása ebben az időben Sombori Imre.¹¹² A matrikula tanúsága szerint 1834-ben leégett a fiúiskola épülete.

Ezekben az években a vármegye öt járásra oszlott, Érsemjén az ötödik járásba volt besorolva. A járás a következő szakaszokra oszlott fel: 1. Érmihályfalva; 2. Érsemjén; 3. Kóly; 4. Székelyhíd; 5. Monospetri; 6. Berettyókirályi. A főszolgabírák az egyes járások székhelyén, az alszolgabírák a szakaszok (aljárások) székhelyén laktak. Körülbelül 1844-től a közigazgatás feje az Érsemjénben székelő főszolgabíró volt.¹¹³ Új választásokat tartanak 1848. május 23-án, ekkor Miskolc Lajos lesz az érmelléki járás főszolgabírója.¹¹⁴ Még ebben az évben június 26-án megtartott országgyűlési képviselő-választáson sokan lemondanak szolgabírói tisztükről, és helyüket mások töltik be. Így lesz Miskolc Lajos másodalispán és helyére az érmelléki járás új főszolgabírójaként Dobozy Istvánt választják.¹¹⁵ 1849. augusztus 2-án

a vármegye közgyűlésén, azokat a tisztviselőket, akik a honvédek sorában harcoltak, helyettesítik más személyekkel. Az 1848. január 28-tól őrnagyi ranggal kormánybiztossá kinevezett Dobozy Istvánt, az érmelléki járásban főszolgabíróként Laki Lajos helyettesíti, aki eddig ott alszolgabíró volt.¹¹⁶ 1848–49-es események után a kiegyezésig (1867) Álmosdról irányítanak, majd 1882-ig ismét Érsemjén a közigazgatás központja.¹¹⁷ 1840-ben kerül ide a Szunyogh család, melynek eredete Szabolcs vármegyébe vezet.¹¹⁸

1848. március 15. a magyarok számára a 19. század legtöbb reménnyel kecsegtető dátuma. A francia forradalom hatására és a társadalmi egyenlenségek megszüntetése érdekében, valamint az Ausztriától való függetlenségért kitör a szabadságharc. Sok jobbágy megy el harcolni, hogy felmentést nyerjen a jobbágyigából. A jobbágy-felszabadítási törvényt április 11-én az uralkodó el is fogadta, s így Magyarországot korszerű polgári berendezkedésű alkotmányos királysággá alakította át.¹¹⁹

A kitörő forradalom az érsemjéni lakosokat magával ragadta. Ezért a harcba menő honvédeknek gyűjtést szerveznek, melynek eredményeképpen 30 inget, 25 lábravalót s két lepedőt, valamint 16 törülközőt gyűjtenek össze.¹²⁰

Érsemjénből valószínű, hogy többen részt vettek a szabadságharcban, viszont nevét csak néhányuknak ismerjük:

Fráter Alajos érsemjéni földbirtokos, aki 1848-ban honvédtiszt és 1849-ben halt meg.¹²¹ Lehetséges, hogy két Fráter Alajos is szolgált a honvédek soraiban, mert adatunk van arról, hogy nem Fráter Alajos halt meg 1849-ben. Érkeserői és bélmezői Fráter Alajos 1809-ben született Érselénden, meghalt 1859-ben ugyanott. Apja, Fráter József földbirtokos. 1848. augusztus 19-én százados lesz Bihar megye I. mozgósított nemzetőrzászlóaljánál a bánsági hadszíntéren. November 24-én százados az 55. honvédszászlóaljban, alakulatával végigküzdi az erdélyi hadjáratot. 1849. július 20-án a Vöröstoronyi-szorosból Havasalföldre szorítják. A fegyvert a török alakulatok előtt teszi le. Kossuth Lajos testőrcsapatának tagjaként Sumlában, majd Kütahyában is megtaláljuk. 1851-ben Kossuthal Londonba, majd az Egyesült Államokba kerül. 1858-ban hazatér, és szülőhelyére internálják.¹²²

Kazinczy Sándor (kazinczi és alsó-redmeczi) 1801. január 1-jén született Pásztón. 1861 augusztusában halt meg, feltehetően

Érkeserűben. Református vallású. (Kazinczy Ferenc író testvére). Apja Kazinczy Miklós földbirtokos, vármegyei táblabíró. Sárospatakon jogot tanul. 1821–1836 között a 2. könnyűlovass ezredben szolgál. Miután főhadnagyi rangját letéve kilépett, Érsemjénben telepedve gazdálkodásba kezdett. 1838-ban feleségül veszi Reisner Lujzát, akitől három gyereke született. 1848 augusztus-októberében, Bihar megye mozgósított nemzetőrosztályának századosaként a Délvidéken, Nagybecskereken szolgál. 1849. április 18-tól alszázados a 12. Nádor huszárezredben. Ugyanebben az évben (júl. 20.) főszázados, ezrede tartalék-századának parancsnoka a fegyverletételig. A szabadságharc után haláláig Érsemjénben gazdálkodik.¹²³

Szunyogh Ágoston (szunyoghi) 1815-ben született Érsemjénben. Apja, Szunyogh Dénes, aki földbirtokos volt. Vallása református. 1835–1838 között a 39. gyalogezredben szolgált. 1849. július 25-től százados, pontosabban a 4. honvéd vadászrezred Nagyváradon alakuló 3. századának parancsnoka.¹²⁴

Egy másik jeles érsemjéni forradalmár, *Dobozy István* földbirtokos, aki a forradalom kitörése előtt főszolgabíró volt az Érmelléki járásban. Dobozy István 1848 októberétől egy száz főnyi bihari nemzetőrzászlóalj parancsnoka Kalotaszeg vidékén. 1848. október 26-án aktívan részt vesz a bogdánházi fegyveres felkelés leverésében. 1849. január 28-tól nemzetőr őrnagy, egy gerillacsapat szervezője Bihar megyében. 1849. április 12 (16)-tól alezredes, Marosszék kormánybiztosa, egyben Erdély rendőrparancsnoka a szabadságharc végéig.¹²⁵ Az enyedi vérengzések után, tevékenyen részt vesz az életben maradt enyediek megmentésében. Személyes hangú levélben számol be Kossuth Lajosnak az eseményekről, és ítéletet mond a felelős karhatalom felett, amely nem akadályozta meg a vérontást.

A szabadságharc leverése után kezdetét veszi a véres megtorlás. A Komité parancsára az Érsemjén környéki illetékeseket is felszólították, hogy a hatályos törvények értelmében büntessék meg mindazokat, akik részt vettek a forradalomban; ha kimutatták hűségüket a császár iránt, akkor megmenekültek a halál általi büntetéstől. Ezt minden faluban a helybeli lelkipásztor kellett hogy kihirdesse. Ugyancsak a lelkipásztoroknak kellett népszerűsíteni a nép körében a tuberkulózis elleni védőoltásokat.

A nagyváradai császári királyi törvényszék 1850 januárjában kezdte el működését. A kormánybiztos Józsa Péter, a katonai parancsnok Braunhoff tábornok volt. Itt volt elzárva Dobozy István érsemjéni birtokos, aki a forradalom leverése után hazatért vajdai birtokára, de önként adta fel magát a törvényszékeken.¹²⁶ Egy év vizsgálati fogság után kötél általi halálra ítélik, az ítélet újabb egy év elteltével négy évi várfogságra változtatják (Pest, 1851. október). Kiszabadulása után gazdálkodó.¹²⁷

1851-ben megjelenik egy rendelet, amely alapján meg kellett semmisíteni minden olyan okmányt, amelyet a Kossuth-kormány adott ki.¹²⁸ 1861-ben visszaállítják a budai helytartótanácsot, felosztják az észak- és dél-bihari főnökséget, visszaállítják Debrecenben a kerületi táblát. Az érmelléki járás helyzete ugyanaz, mint 1848 előtt. Változás 1884. január 1-jétől történik, amikortól Érsemjént a Mihályfalvi járásba iktatják be. Főszolgabíró Dobozy Kálmán, szolgabíró Horváth Endre, járásorvos dr. Deme Béla, s állatorvos Tózsér Géza.¹²⁹

A népesség adatai a 19. század második felében a következőképpen alakultak: 1869-ben 2040, 1880-ban 1995, 1890-ben 2210 fő Érsemjén lakossága.¹³⁰

1887. július 2-án megnyitják a Mihályfalva–Nagyvárad vasútvonalat. A 70 km hosszú vonal Érsemjént is bekapcsolja a közlekedés és kereskedelem vérkeringésébe.¹³¹ 1898-ban megjelenik a már említett Magyar Császári és Királyi Térképészet gondozásában Érsemjén és határainak térképe, amely a következő határneveket tartalmazza: Mókahát, Tisztahegy, Szárhegy, Kincse, Márkus folyása, Bakostya, Császló, Mosdaly, Pírposhegy, Péchyhegy, Vízvölgy, Kállayhegy, Rakottyakút, Muszály, Előhegy, az egyes és kettes szőlőhegyek. A Vízvölgy és Kincse a Szunyogh család birtokai, Szárhegy a ma úgynevezett Bugya-sor, mely nevét akkori gazdájáról kapta, aki a területet felparcellázta és háztelekként eladta.¹³²

1900-ban 2587 lakosa van Érsemjénnek.¹³³ A századfordulón a Fráter családnak, Szunyogh Zsigmondnak, Krajnik Ödönnek van itt nagyobb birtoka.¹³⁴ Ezekben az években a településen több nemesi úrilak és kúria áll: Fráter-féle házak, melyek közül kettő ma is áll (feketefalusi iskola, postaépület); a harmadik az Eröss; negyedik a Szirmay családé (mai katolikus templom); azután a Szunyogh-, Nagy- és Krajnik-féle házak.¹³⁵

Egy napszamos bére ez idő tájt férfiaknál 60–200 fillért, nőknél 50–120 fillér. Ezek az árak a Szunyogh-féle birtokon voltak érvényben.¹³⁶ Az 1859-ben elhelyezett gránitkő, amelyet Kazinczy Ferenc emlékére emeltek, kiegészül a Fráter Lóránd által adományozott bronz mellszoborral, amelyet 1907-ben emeltek.

Az 1910-es népszámlálás adatai: Érsemjén az érmihályfalvi járáshoz tartozik, területe 9968 katasztrális hold. **Népessége:** polgári 2649, katonai 6, összesen 2655. Külföldi honos: 1. Külföldön távol levő: 27. Férfi: 1287. Nő: 1368. **Korosztály szerint:** 6 éven alul: 458; 6–12 év között: 385; 12–14 év között: 187; 15–19 év között: 304; 20–39 között: 648; 40–59 év között: 512; 60 évnél öregebb: 161. **Családi állapotra nézve:** hajadon/nőtlen: 1481; házas: 1018; özvegy: 153; törvényesen elvált: 3. **Anyanyelv megoszlása:** magyar: 2649; német: 2; román: 4. magyarul beszél: 2654. **Vallási megoszlás:** református: 1805; görög katolikus: 397; római katolikus: 342; görögkeleti: 17; izraelita: 88, egyéb: 6. **Ír és olvas:** 1230.

Házak: összesen: 366; melyből, kőből vagy téglából épült: 23; kő vagy téglalapon vályog: 46; vályog vagy sár: 297; fából, egyéb: nincs. Tető: cserép: 80; zindely: 29; nád, zsúp: 257.¹³⁷

Lakóterület	Lakosok száma	Magyar	Román	Református	Görög kat.	Római kat.	Izraelita
Érsemjén	2655	2649	4	1805	397	342	88
Krajnik-tanya	137	137	–	48	55	32	2
Urszinyi-tanya	152	152	–	112	13	27	–
Más területek	929	925	4	357	257	171	10

A világháborúk időszaka

Az egész Európát érintő véres borzalom, az első világháború kitorését az 1918. június 28-i, trónörökös ellen elkövetett merénylet elkerülhetetlenné tette. A háborúba rövid egy hónapon belül 22 állam üzen hadat az úgynevezett központi hatalmaknak: Németországnak és az Osztrák–Magyar Monarchiának. A haditervet Németország készíti el: villámháborúval lerohanni az antant nyugat felőli szövetséges országait, míg a Monarchia megállítja az orosz hadsereget. A probléma abból adódott, hogy a gyors előrenyomulásokat egyidejűleg nem tudták biztosítani megfelelő utánpótlási vonalakkal. Ugyanez állt a központi hatalmak teljes hadseregére is: míg az antant, nem lévén körülszorítva ellenségtől, a világ területéről bárholnan kaphatott utánpótlást, hiszen az óceánokat ők uralták. A kezdeti sikerek után a központi hatalmak csak védekezni kényszerülnek, fokozatosan hátrálva. Amikor az orosz haderő a Kárpátok vonalán eléri Bukovinát, az antant-diplomácia most Romániát is belépteti maga mellett, mely hadseregével Erdélyre tör. A megbékélésre tesz kísérletet a Monarchia ifjú uralkodója, IV. Károly 1916-ban, de a németek a nyugati harctereken eredményeket szeretnének elérni. A háború nem áll meg. 1917 januárjában a USA is belép a háborúba az antant oldalán. A háború kimenetele nem kétséges, a frontok egymás után dőlnek össze. 1918. november 13-án, röviddel a pádovai fegyverszünet után a háború véget ért¹³⁸. Mindkét oldalon súlyos veszteségeket lehet elkönyvelni.

Érsemjénből is sok férfi vett részt a harcokban, sokan meghaltak, s néhányan megsebesülve a hősiességek után kitüntetéssel tértek haza, a legtöbben viszont végigszenvedték a háború borzalmait. Azok, akik 1914–1918 között életüket adták a hazáért: Babós István, Babós László, Berei László, Csányi Ferenc, Csányi Sándor, Dobos Ferenc, Dobos József, Jobágy János, Nagy András, Szabó Ferenc, Szellő András, Szellő István, Venkli Antal, Gazsi Ferenc, Balázs József, Zih Miklós.¹³⁹

Viszont ismerjük azok neveit is, akik hősiességükért kitüntetését kaptak. Ezen érsemjéni férfiak adatait Balazsi József polgármester kereste ki, vitéz lovag torboszlói Bereczky Árpád, az Erdélyi Vitézi Rend elnökének kérésére.

Név	Katonai beosztás	Foglalkozás	Nagy ezüst vitézségi érme	Kis ezüst vitézségi érme	Bronz vitézségi érme	Károly csapatkereszt	Sebestyén-érem	Háborús emlékérem
Ádám Lajos	t. hadnagy	ref. igazgató tanító		*	*	*		
Badar Sándor	gyalogos	gazdálkodó			*	*		
Balázs Sándor	honvéd	gazdálkodó		*		*		*
Barna Ferenc	tűzér	gazdálkodó		*	*	*		*
P. Béres Sándor	honvéd	gazdálkodó		*		*	*	*
Czobor István	huszár	gazdálkodó		*		*	*	*
Csányi József	gyalogos	gazdálkodó		*		*	*	
Fele Imre	szekerész	gazdálkodó		*		*		
Fülöp Lajos	gyalogos	gazdálkodó		*		*		
Garnaj Sándor	szakaszvezető	kőműves		*	*	*		*
Gazsi Sándor	tizedes	gazdálkodó	*	*	*		*	*
Gesztli Lajos	gyalogos	gazdálkodó			*		*	*
Keresztúri Imre	gyalogos	gazdálkodó	*			*		*
Keresztúri József	honvéd	gazdálkodó			*	*		
Kiss József	gyalogos	gazdálkodó				*		*
Kiss Sándor	szakaszvezető	gazdálkodó		*		*	*	*
Klein Dávid	tizedes	mészáros mester				*		*
Kovács Gábor	honvéd	gazdálkodó				*	*	*
Kovács Károly	őrvezető	földbirtokos			**	*		
Lacza Sándor	tizedes	gazdálkodó	*		*	*	*	*
Nyéki Károly	gyalogos	gazdálkodó	*	*	*	*	*	*
Oláh József	gyalogos	gazdálkodó		*	*	*	*	*
Pocsi Lajos	gyalogos	gazdálkodó	*		*	*		
Boros József	gyalogos	gazdálkodó	*	*	*	*	*	*
Sándor Imre	tizedes	gazdálkodó	*	*	*	*	*	*
Szabó Lajos	honvéd	gazdálkodó	*	*	*	*	*	*
Szebeni József	t. hadnagy	községi főjegyző				*		*

Rajtuk kívül még sokan harcolták végig a véres küzdelmeket kitüntetések nélkül, de hősiesen.

A háború idején Magyarország munkástömegei mindenáron békét akarnak, s a parasztság képviselőivel Direktóriumot hoznak létre bojkottálva a háborút, valamint céljuk még létrehozni a köztársaságot. Ezt sikerült is 1918-ban végrehajtani, amikor a megalapított szocialista kormány kikiáltja a köztársaságot és megadja a parancsot az általános fegyverletételre.¹⁴⁰

Érsemjében is megalakult a helyi direktórium, melynek tagjai: Nagy János, Farkas Sándor tanító, Szováti András és Farkas András földmunkások voltak.¹⁴¹ Persze, a Direktórium és a nemesség összeütközése mindenhol elkerülhetetlen volt. Ennek példája, mikor a Magyar Tanácsköztársaságot letörő román királyi hadsereg átvonult az Érmelléken, a semjéni direktórium vezetőjét, Nagy Jánost, majdnem puskacső elé állítják a helybeli birtokosok. Azzal vádolták be a román parancsnokság előtt, hogy megölt három román katonát. A kivégzésre kirendelt szakasz parancsnokának, egy humánus érzelmű román tisztnek hamis volt a vád, utánajárt, s kitűnt, hogy egyetlen román katonát sem gyilkoltak meg a körzetben. Ezért Nagy János halálos ítéletét várfogságra változtatták, amit a brassói fellegrvárban töltött le.¹⁴²

Az 1920. június 4-i békekötés értelmében Magyarország 350 ezer km² területéből nem maradt, csak 93 ezer km². Romániához csatolták Erdélyt és a Partium nagy részét, így az egész Érmelléket.¹⁴³ Az 1916. augusztus 17-i bukaresti titkos szerződés Romániának ígérte Magyarország keleti felét, egészen a Tiszáig (Debrecen környékét kivéve). A trianoni béketárgyalások kezdik feszegetni a dolgot. A szűkebben vett Erdély egyértelmű román többsége miatt nem volt vita tárgya; a székelyeket földrajzi helyzetük alapján leírták. A vita a kelet-magyarországi városok körül folyt: hová tartozzon Nagyvárad, Nagykároly, Szatmárnémeti? Az amerikaiak az etnikai elvet ajánlották, a franciák a román igényeket támogatták. Végül is a párizsi vélemény győzött, amit azzal indokoltak, hogy világstratégiai jelentőségűvé fújták fel a Temesvár–Nagyvárad–Szatmár közötti vasútvonalat.¹⁴⁴

Bihar megye nagyobb részét Románia kapja meg. A Romániához csatolás után az első jelentős esemény Érsemjén életében az 1921-es földreform, de 1921–23-ban még megmaradtak a birtokosok is. 1924-ben felépül az állami iskola új épülete, ez az első iskola, amelyben az

oktatás nyelve a román. Szintén ebben az évben kap új harangokat a református templom, mivel az előzők az első világháború áldozatai lettek.¹⁴⁵

1937. október 3-án Fiedler István várad-szatmári megyés püspök plébánia rangra emeli Érsemjént. Egy földesúri kúriát vásárol meg (Szirmay-féle ház) és azt átépítteti, majd tornyot építtet a bejáráshoz. A munkálatokat boldog emlékü Gámpe Károly, az akkori plébános vezette.¹⁴⁶ Az 1944-ben bevonuló német csapatok a plébánia mellett levő iskolát foglalták el szálláshelynek, de nem jelentettek veszélyt az egyházra nézve,¹⁴⁷ sőt a plébános feljegyzése szerint nagy áhítattal vettek részt a májusi litánián, elvégezve a szentgyónásukat is. Viszont a német csapatok bevonulása szomorú következményekkel járt a zsidó lakosságra nézve, hiszen a náci terror mindenholonnan összegyűjtötte őket. A zsidók deportálásakor a plébános aktívan kivette részét megmentésükben, sok zsidót megkeresztelt, hogy elkerülje deportálásukat.

A második bécsi döntés értelmében Észak-Erdélyt visszacsatolják Magyarországhoz. A bevonuló magyar csapatokat a lakosság díszkapuval várja. Ekkor kerül sor arra, hogy a Kazinczy-mellszobrot, amit évek hosszú során át a református templom portikuszában rejtgettek, visszahelyezzék eredeti helyére. A Debrecenbe elszármazottak magyar nemzeti zászlót küldtek a falu számára, amelyet a Kazinczy-szobor mellett állítottak fel, a zászlóavatási ünnepet együtt tartotta a katolikus plébános és a református lelkész. Újra kiépül a magyar közigazgatási szervezet. A betelepített román lakosság elköltözik.¹⁴⁸ Néhány család 1940–44 között kivándorol Amerikába (Precup, Tivadar stb.), de ezek nagy többsége 1945 után hazaköltözik.

Az orosz csapatok bevonulása felforgatta a falu életét. Az akkori katolikus plébános, Gámpe Károly feljegyzései és mások elmondásai alapján állíthatjuk, hogy rengeteg kárt okoztak a „felszabadítás nevében”. Fosztogattak a házakban, elvitték a ruhaneműket, az állatokat, az élelmiszereket, sok asszonyt és leányt megbecstelenítettek. Mivel a református pap elmenekült, Gámpe plébános egyedül maradt lelkipásztor a faluban. A református hívek is a kápolnába jártak misére, ő keresztelt és temetett. A feljegyzései között megemlít egy konkrét esetet: ő temette el a református Gerő Sándort, akit az orosz katonák lőttek le, mert védte a feleségét a katonák erkölcstelenségétől.¹⁴⁹

A második világháborúban érsemjéni férfiak is harcoltak a magyar hadseregben, sokan soha nem tértek vissza az orosz frontokról. Az őik emlékükre felsorolok néhány nevet, azok neveit, akik idegenben haltak meg: Balázs Sándor, Balázs András, Balázs István, Csányi Ferenc, Csányi Imre, Csányi Imre, Csányi Lajos, Csányi Sándor, Csiri József, Csordás Sándor, Czirják József, Czirják Károly, Dobos Ferenc, Farcan Miron, Fodor Kálmán, Fülöp Jenő, Garbac János, Gazsi Ferenc, Gazsi György, Gál Lajos, Geszti Lajos, Geszti Miklós, Geszti Sándor, Hauzer István, Keresztúri Lajos, Máté András, Molnár József, Nagy Gyula, Nagy Sándor, Oláh András, Pál Lajos, Rácz Gábor, Rozsnyai Ferenc, Szatmári Ernő, B. Szél József, Szűcs József, Szűcs Sándor, Tácsik Elek, Ványi Antal, Ványi Imre, Uşvat Avram.¹⁵⁰

A második világháborúban is Magyarország a vesztesek oldalán állott. Elveszítí Észak-Erdélyt és a többi visszacsatolt területet. Érsemjén a trianoni határ visszaállításával újból Romániához kerül.

A község története a közelmúltban és a jelenben

1945. március 23-án a Groza-kormány kihirdette a földreform-törvényt, mely értelmében kisajátították a háborús bűnösök és az árulók, valamint azon személyek vagyonát, akik Romániával ellenséges viszonyban álló országba távoztak, illetve 1944. augusztus 23. után ilyen országba menekültek.¹⁵¹ Az érsemjéni földosztó bizottság tagjai: Medve János, Lucuţa George, Nagy János, Fodor István, Ádám Sándor és Stéfán György. A földtörvény bevezetésének kezdetén a földbirtokosok még megtarthattak 50 hektár földet birtokaikból, viszont a fennmaradó területeket szétoztották a szegényparasztk között, a családtagok számával arányosan.¹⁵² 1945-ben a földosztás idején 340 zsellércsalád kapott házhelyet a községben és költözhetett be a homoki uradalmi tanyák viskóiból.¹⁵³

1950-ben megindult a kollektivizálás, mely véglegesen 1962-ben zárult le, három évvel korábban a tervezettnél. Az állami gazdaságok a volt árutermelő nagybirtokok és a jobban felszerelt középbirtokok helyén jöttek létre és nagyobb területarányt képviseltek, mint a többi kelet-közép-európai országokban.¹⁵⁴

Érsemjénben az állam taktikus módszerekkel számolta fel a falusi gazdasági rendszer régi struktúráját. Az első szakaszban (1949–1951) a falusi osztályharc kiéleződése címén a falu ellen indult támadás. osztályharc folyt. A beszolgáltatási kötelezettségeket 1949-ben fölemelték és kemény eszközöket alkalmaztak a behajtásnál. Ugyancsak 1949-ben kisajátítottak minden 50 ha fölötti gazdaságot és tulajdonosaikat, mintegy 150 ezer embert deportáltak országszerte. Az osztályharc következő célpontjai a „kulákok” voltak. A kulákság tényét megállapító fő kritériumok a következők voltak: 20 ha fölötti birtok, idegen munkaerő alkalmazása, más jövedelmet hozó tulajdon, más közvetítő kereskedelmi tevékenység. A parasztok azonban a birtoknagyságra való tekintet nélkül ellenálltak az 1949–51-es kollektivizálási kampánynak.¹⁵⁵ Az ellenállókat megverték, pszichikai kényszert alkalmaztak, a betörhetetlennek minősítettek deportáltak. Roxin Tivadar román nemzetiségű ügyvéd, szeszgyáros, földbirtokos, képviselő volt az 1946-os választásokon, a Maniu-féle párt jelöltje. Egy évvel a földosztás után (1946) kiállt a falu főterére és azt kiabálta, hogy saját kezével akasztja fel azokat, akik a földjéhez mernek nyúlni. A kollektivizálás erejének viszont nem tudott ellenállni, a kommunizmus az ő kezéből is kivette a hatalmat. A kommunista diktatúra érsemjéni áldozatai: Roxin Tivadar, Ványi István.¹⁵⁶A nagybirtokosok közül deportálták a Czirják családot, ezt Csiha Kálmán, Érsemjénben született református püspök is megírja *Fény a rácsokon* című művében. Egészen hosszú listát kellene közölni azokról, akik testi fenyegetésben, megaláztatásokban részesültek. 1954. március 29-én kelt levelében Fráter Boriska arra kéri Czirják Sándort, hogy szerezzen neki igazolást arról, hogy neki 1948-ban már semmi vagyona nem volt. Ezt az igazolást meg is kapja Papp Gábor segítségével, aki 1948-ban a földosztásban részt vett.¹⁵⁷

A kommunista párt megalakulása rengeteget ártott az egyháznak is. Az 1948-as államosítás során az egyháztól elvették az iskolaépületet, megsemmisítették az anyakönyveket, így a plébános kénytelen volt évekig titokban házi kötésű anyakönyvben vezetni a szükséges dolgokat. A kollektivizálás magába olvasztotta az egyház földjeit. Mindenkit közmunkára kényszerítettek, nem tisztelve a plébánost sem. Pünkösöd ünnepén kirendelték a plébánost és a híveket, hogy az új határ mentéről irtsák ki a fákat. Az augusztusi búcsú napjára a katonai

hatóság lepecsételte a kápolna ajtaját, megtiltva a szentmise megtartását.¹⁵⁸ Akkor ez mindenütt természetes volt, hiszen a vallást a „nép ópiumának” tartották.

Államosítják a földbirtokosok házait, birtokait. Így lesz a Horváth-kúria téesz-székház; a Fráterek egyik kúriája először óvoda, majd postás és telefonközpont lesz, a másik Fráter-kúria Feketefaluban (Újsemjén) iskolaépületté válik; az Eröss-kúriát óvodaépületként használják stb. A mezőgazdasági termelészövetkezet 1551 ha szántóterületet használ, 268 ha a tagok szükségleteit szolgálja, 229 ha legelő, 243 ha kaszáló. Birtokában van még 49 ha, amelyen szőlőültetvény van, valamint zöldségféléket termelnek. Volt még 149 ha gyümölcsöse, ez később átment az állam tulajdonába. A földművelés mellett állattenyésztéssel is foglalkoztak.¹⁵⁹ A téesz akkori elnöke Nagy János volt, a kinevezett mérnöknő 1957-től Mihályi Irén.¹⁶⁰ Az 1960-as években megkezdik lecsapolni az Érmelléket és a 70-es években lezárul a falu nyugati részén húzódó vízvédelmi töltés építése. Érsemjénben nem állt sok terület víz alatt.¹⁶¹

Az 1970-es években a városi ipar elszippantja a téesz dolgozóit. A munkások Várad, valamint Székelyhíd és Érmihályfalva gyáraiban dolgoznak. Hajnali fél ötkor a falu lakosságának a fele indul a személyvonattal, hatkor már a nagyváradi üzemekben dolgozik. Délután haza. Délben megy a második váltás. Ioan Fericele, a téesz pártalapszervezetének titkára keserűen jegyzi meg, hogy tíz év óta egyetlen fiatal sem tanult meg kaszálni Érsemjénben.¹⁶² A téesztagok száma 1400-ról 600-ra esik. A szám megcsappanásához nagyban hozzájárult a község területén felállított állami gazdaság (I.A.S.) által biztosított nagyobb kereseti lehetőség.

Szintén a 70-es években az állami beruházás ötmillió lejjel támogatta a megyei út aszfaltozását, igaz, ez az út csak a falu közepéig terjedt; egymillióval a vízhálózat kiépítését. Az érmihályfalvi gépállomáson gyártott 60 ezer literes hidroglobuszt vásárolják meg víztoronynak, melyet a református templom melletti parkban állítottak fel. A már a 60-as években bevezetett villanyáramot most kezdik használni közvilágításra. Ennek költségéhez a téesz 350 ezer lejjel, a helybeli állami gazdaság 400 ezer lejjel járult hozzá.¹⁶³

A falu népessége 1974 körül 3700 fő.¹⁶⁴ 1968–69 között a falu lakosságának összefogásával felépül az iskola új emeletes épülete, mely

nyolc tanteremmel rendelkezik. Ez az építkezéshez járul hozzá még egy tömbház építése is, amelyben a tanárok, tanítók laknak. Az oktatási intézmények sorát a legutolsó építkezés zárja le, az új óvoda épülete, melyet a 80-as években fejeznek be.

A 80-as évek közepén az egyre elviselhetetlenebbé váló helyzet miatt sokat szöknek át Magyarországra. Mindennaposak a katonai razzíák, sok embert lőnek le a határszélen, rengeteget kínoznak meg, ha szökés közben elfogják. A 89-es események új reményeket ébresztenek. A téesz felbomlása után az emberek visszakapják régi földterületeiket, kárpótolják őket az államosítás során elvesztett állataikért; lebontják a téesz istállóit, az építőanyagot eladják.

1991-től megjelennek a kétnyelvű helységnévtáblák. Megalakul az RMDSZ. Ugyanebben az évben kerül sor az első Kazinczy-emlékünnepe megtartására, melynek keretén belül felavatják a Kazinczy Ferenc- emlékszobát (a kis múzeumot 1994-ben Fráter Lóránd- emlékkerem egészíti ki).

Az 1992 februárjában végzett népszámlálás alapján a következőket tudjuk meg Érsemjénről: **épületeinek száma:** 807, **lakások:** 823, **a házak szobáinak száma:** 1595, **ezek összterülete:** 24378 m²; **lakossága:** 2642

A polgármesteri hivatal

személy, ebből férfi: 1340, nő: 1302; **nemzetiségi megoszlás:** román: 250, magyar: 2310, roma: 77, ukrán: 1, német: 4. **Vallási megoszlás:** református: 1510, római katolikus: 864, ortodox: 189, pünkösdista: 34, görög katolikus: 21, baptista: 12, más vallású: 7, vallásnélkülinek senki nem vallotta magát.¹⁶⁵

A gazdasági fejlődés előrehaladtát mutatja az is, hogy sikerült néhány utcát ellátni járdával, ismét megjavítják és felújítják a közvilágítás rendszert. 1998–99-ben másfél km szakaszon új vízhálózatot építenek ki, mely ma is bővül. 1999 decemberében megkezdték az automata telefonközpont telepítését és a telefonvonalak felszerelését. Ehhez járult még, hogy elkezdtek az aláírások gyűjtését a földgáz bevezetésére, melynek tervezete már elkészült. 1999. augusztus 20-án emlékmű készült az első világháború áldozatainak. Ekkor rendezik meg az első érsemjéni falunapokat is.

A falu jelenleg 5332, 13 ha területen fekszik. Ebből szántó: 3020, 37 ha; legelő: 420,49 ha; kaszáló: 253,87 ha; szőlő: 140,24 ha; gyümölcsös: 408,01 ha; erdő: 662,76 ha; vizek/nádas: 67,37 ha; terméketlen területek: 103,07 ha, utak: 59,54 ha; épületek: 196,41 ha.¹⁶⁶

A tanügyi oktatás történelmi fejlődése

Egyelőre nincs adatunk arról, hogy Érsemjénben lett volna a középkorban plébániális iskola. Ezek az iskolák a gyermekek oktatásában és nevelésében játszottak szerepet. Amikor még nem volt könyvnyomtatás, a legtöbben a liturgikus könyvek szövegein tanultak meg olvasni.¹⁶⁷ Hogy lett volna ilyen jellegű oktatás, pontosan nem tudjuk, de az érsemjéni középkori katolikus közösség nagy száma alapján ez feltételezhető.

A reformáció győzelme után, a török hódoltság idején a falu egyre jobban elnéptelenedett. Benépesülése után újra szerveződik a református közösség is. Első iskolája 1741-ben szerveződik, mint református felekezeti iskola. Matrikulája 1742-től kezdődik. 1755-ben alakul katolikus vegyes iskolája.¹⁶⁸

1772-ben Deák János rektor idejében építik fel a református fiú iskolát. Ez kiegészül 1774-ben két osztályteremmel, melyben a lányok tanultak. Az oktatás nyelve a magyar. 1790–1853-ból van néhány adatunk a tanító fizetéséről. Minden ábécéskönyvből tanuló gyere, 34 dinárt fizet, aki katekizmusból tanul: 48, akinek nincs könyve és a tanító

könyvét használja, 68 dinárt fizet. A nagyobb diákok, akik olvasást és számtant tanulnak, 3 máriást fizetnek. Minden diák családja köteles a tanítónak az oktatás ellenében évente juttatni egy mérő búzát, egy mérő kukoricát, egy szekér fát.

1833. szeptember 1-jén Csécsi János esperes parancsban sürgeti a kötelező oktatást. A tanító mindig a helyi lelkipásztor alárendeltje. Így kötelessége a gyerekeket nemcsak a tudományok, hanem a viselkedés és hitismeretek terén is oktatni. A tanítás – szól tovább a rendelkezés – az egész év folyamán tart. A nyári munkák idején a jobb tanulók elmehetnek dolgozni, de a gyengébbek tovább kell hogy folytassák a tanulást. Az órák között a tanító köteles szünetet tartani. Ha a tanuló nem képes megérteni az anyagot, a tanítónak kötelessége addig magyarázni, amíg a diák megértette. A testi fenyítés tilos volt.¹⁶⁹

A tanító közösen a lelkipásztossal könyveket vásárolt, amelyből a nagyon szegények ingyen példányokat kaptak. Ezen időszakban a legfontosabb tantárgyak: olvasás, írás, számtan, éneklés, földrajz és hittan. Mindenből vizsgázni kellett. A tanító kötelessége volt a vizsga pontos dátumát (napra, órára) meghatározni és a vizsgaanyagot megfelelő időben közölni. A vizsgát mindig az iskola igazgatója előtt kellett letenni, aki a tanítók közösségével kiértékelte a feleleteket és megadta a megfelelő minősítést. A vizsgán részt vehettek a szülők, az iskola fenntartó testülete és a helyi lelkipásztor is. Még ebben a korban is magas a beiskolázatlanok száma. A felsőbb hatóság büntetésekkel próbálja kötelezővé tenni az oktatást.

1834. július 7-én a fiúiskola porig ég. Az iskola vezetősége az iskolát fenntartó Fráter és Péchy családotól kér segítséget, akik megengedik, hogy házaik termeiben folyjék az oktatás, amíg az új iskolaépület elkészül. 1846-ban, az akkori érsemjéni tanító, Sebestyén Dániel arról panaszkodik, hogy csak akkor tud továbbra is megmaradni tanítói tisztségében, ha megnősül, de anyagi helyzete ezt nem teszi lehetővé. Ezért állását elhagyja, amit a helyi egyházi tanács engedélyez. Ezekben az években a tanítónak kötelessége volt évente kétszer jelentést tenni az iskolai helyzetről.

1848–49-es forradalom viharaiban atanítás szünetel, csak 1849. szeptember 1-jén indul útnak. Mivel ebben az időben a tanító a kántor és a jegyző feladatait is ellátta, 1850-ben megjelenik a rendelet, mely alapján a falunak rendelkeznie kell jegyzővel és a tanítót el kell bocsátani a jegyzői hivatalból. 1852-es rendelkezés alapján kötelező az

iskolai ünnepek megtartása, s a tanító beiktatásánál figyelmet kell fordítani politikai szemléletére.¹⁷⁰

1835–1881 között az iskolázatlanság arányának csökkentésére a református egyház létrehozta az úgynevezett vasárnapi iskolát. Az iskola lényege az volt, hogy az alapismereteket azok is elsajátíthassák, akik árvák vagy nagyon szegények voltak, vagy csak egyszerűen a szülői felelőtlenség miatt nem járhattak iskolába.

Az 1860-as évektől több adat áll rendelkezésünkre. A református iskolában a tanító több osztályt oktatott: 1860–1870 között Török Árpád volt a tanító, utódja, Kölyüs Lajos 1870–1878 között 70 gyermekkel foglalkozott.

A régi iskola

1884–85 között létrejött az állami iskola. Tanítója 1891-ig Schlisz János, tanítványainak száma működése alatt: 1886–87: 21; 1887–88: 41; 1888–89: 21; 1889–90: 38; 1890–91: 33 tanuló. 1891–93 között az iskola tanítója Török Péter volt. Tanítványainak száma: 1891–92: 23; a következő évben 15 tanuló. 1893–94-es tanévtől a tanító Kompary Gyula, aki 1904-ig működött Érsemjénben. Tanítványainak száma az

ő idején 17 és 42 között változik. 1905 és 1906 között a vasárnapi iskola vezetője Dantzyk Mária, kinek 47 diákja volt. Utódja Lanner Ilona, 1906 és 1910 között tanít Érsemjénben, tanítványainak száma 28 és 44 között váltakozik.¹⁷¹

Az 1910-es statisztika alapján Érsemjén 2655 lakosából ír és olvas 1230 személy.¹⁷² 1910–11 között a református iskola hat osztállyal működik. A fiúosztályokban Tóth Jenő, a lányoknál Nagy Sándor tanít 94, illetve 82 gyereket. A fent említett tanítók több évig teljesítettek itt szolgálatot.

1924-ben felépül az új állami iskola, ahol az oktatás nyelve már a román. Itt tanított akkor Hoblea Ioan és Georgescu Gheorghe. 1932–40 között Pop Augustin tanító volt az iskola igazgatója. Az ő idején épült 1935-ben egy új iskolaépület. Egy másik tanító, aki ez idő tájt román nyelven tanított Érsemjénben, Chilea Dumitru. Ő 1939-ig dolgozott itt.

1930-ban még léteztek a felekezeti iskolák. Református iskolában tanítottak: Takács Ilona és Ádám Lajos. A katolikus iskola tanítói: Radnóti Erzsébet és Gyetkó Mihály. Az 1948-as tanügyi törvény megszüntette a felekezeti iskolákat és száműzte a vallást az oktatási anyagból. 1948–49-től kezdve az állami iskola I–VII. osztályokkal

Az ülősorban Szatmári Károly tiszteletes, tőle balra Ádám Lajos rektor.
Az 1941-ben bemutatott *Haza megyünk* című darab színjátszócsoportja

működik. Az I–IV. osztályokban már külön tanító foglalkozik minden egyes osztállyal. Az V–VII. osztályokban a tantárgynak megfelelő tanárok tanítanak. Az érsemjéni iskola igazgatói: Rác Béla (1948–1949); Berekméri László (1960–1961); Secan Traian (1964–1974); Adorján Sándor (1974–1979); Fechete Maria (1980–1987) és Ienci Adorian (1988–1989),¹⁷³ majd Ciorba Teréz egy hónapot, őt követi Pásztor Ilona, aki jelenleg is vezeti az iskolát.

1967–68 között a szülők és a tanárok összefogása révén felépült az új emeletes, nyolc osztálytermes iskolaépület. Az oktatás I–VIII. osztályig terjed, a 80-as években I–X. osztályig. Jelenleg I–VIII. osztályos az oktatási idő, de az új tanügyi törvény kötelezi a IX. osztály létrehozását. Az iskolában 15 tanár és 12 tanító tanít a magyar és román tagozaton. A román tagozat I–IV. osztályos tanítása szimultán osztályokban történik. Az V–VIII. osztályokban csatlakoznak az érsemjéni tanulókhoz Érselénd, Érkenéz, Feketefalu és Barantó I–IV. osztály végző iskolásai is. Érsemjénben több iskolaépület van: I–IV. osztálynak külön, a román tagozat szimultán osztálya az óvoda épületében, az V–VIII. osztály az emeletes épületben; I–IV. osztály működik még Feketefaluban és a Barantón. Közigazgatásilag

A Kazinczy Ferenc Általános Iskola új épülete

Az új óvoda

hozzátartozik az érseléndi és érkenézi iskola I–IV. osztályos tagozata. Az oktatási nyelv a magyar és a román. Az 1990-es évek közepétől hosszas viták után az érsemjéni általános iskola felvette a *Kazinczy Ferenc Általános Iskola* nevet.

A település gazdasági fejlődése

A pusztai nagyállattartó és halász, vadász magyarság honfoglalás kori letelepülésekor is a korábbi életmód folytatására alkalmas területet keresett: az alföldi térségeket, a széles folyóvölgyeket, majd a vizek mentén felfelé haladva a hegyek közti medencéket, egészen a zárt (bükk és fenyő) erdők határáig. Így alakultak ki a Meszesen, Királyhágón túli alföldi, peremi részek (Partium) falucsoportjai: Szatmárvidék, Krasznaköz, Rét, Érmellék, Szilágyság, Körösök völgye stb. települései.

Az ősi gyűjtögető életmód maradványával főleg a gyermekcsemegék gyűjtése kapcsán találkozunk. Ma is gyűjtenek – igaz, kisebb mértékben – lekvárnak való szedret, csipkebogyót és különböző gyógynövényeket. Megmaradt a hagyománya a hurokkal való csapdás

vadászatnak (gyerekkoromban mi is helyeztünk el ilyen hurkokat, de soha semmit nem fogtunk). A megtelepülő magyarság fő foglalkozása a nagyállattartás sok eredeti vonását tartotta meg szinte napjainkig. A kollektivizálásig általános volt a nagyszarvú alföldi szürke ridegmarha tenyésztése. A kollektivizálás hazánkban teljesen felszámolta a tenyésztetet, melyeket igavonásra és húsa miatt tenyésztettek. Tenyésztének még lovat, juhot, sertést és apró szárnyasokat.

A magyar földművelés legfőbb gabonája a kezdeti időkben a búza. Takarmányozásra az árpát, zabot és kölest termesztik az Érmelléken is. Híres még az érmelléki borászat.¹⁷⁴ Nagyon érdekes és szép építészeti emlékek a pincesorok, pl. Szalacson, vagy Székelyhídon. Érsemjénben azért nem léteznek úgynevezett „pinceutcák”, mert nincs ilyen jellegű talaja. Legkorábbi adatunk a falu mezőgazdasági tevékenységéről, 1565-ből való, amikor Félegyházi Ferenc után az értarcsai és érsemjéni birtokain 140 juh, 46 disznó, 10 öreg ökör, 4 tulok maradt.¹⁷⁵

A földművelés legfőbb eszközeként használták a lapályra való eredeti magyar ekeformát. Bihar vármegye alföldi falvaiban az aratás utáni kérékből a gabonaszemet lóval tapostatták. A kicsévelt gabonát lóval, vagy marhával tapostatott szárazmalomban őrölték.¹⁷⁶ Később, a 14–15. században¹⁷⁷ megjelennek a vízimalmok, majd a 18. században a szélmalomok.

Évszám	marha	ló	juh	szamár	disznó
1895	1459	318	652	2	3631
1911	873	287	246 (merinó)	1	2124 (göndörszörű mangalica)

A földművelésben a háromfordulós módszert alkalmazták. A háromévenként ugar alá kerülő szántókon fölött a közös nyáját legeltették, így megoldva a következő évi trágyázás gondját is. A másik harmadon búzát termeltek, a fennmaradó területeken tavasszal vethető növényeket.¹⁷⁸ Ezt a rendszert használták a 16. századtól a 20. század elejéig. A következő adataink az érsemjéni mezőgazdaságról az 1900-

as évek elejéről valók. Ekkor a Szunyogh-féle birtok összterülete 2800 magyar hold (1 magyar hold = 42 ár), ebből 2200 hold szántó, 16 katasztrális hold szőlő (1 katasztrális hold = 57 ár), a többi kaszáló és legelő. A birtokon szabadgazdálkodás folyik. Magtermelés 150 m. holdon. Különleges termelési ágakra 20 k. hold van fenntartva. Lótenyésztés angol félvér, állomány 80 darab; magyar keresztelésű szarvasmarha-tenyésztés, állomány 320 darab. A sertésállomány 1200 darab Szunyogh-féle fekete keresztelés. Gazdasági ipar: gőzmalom és napraforgóolaj-ütő. A munkaerőt a környékről szerzi. A napszámok: férfiaknál 60–200 fillér, nőknél 50–120 fillér. Átlagos földhasznóbér, homokos területnél 10 korona, fekete földnél 16 korona.¹⁷⁹

1910-ben 9968 katasztrális hold földterülete van Érsemjénnek. A 17–18. században kezd elterjedni a kapásnövények termesztése: burgonya, dohány, napraforgó stb.¹⁸⁰ Az 1910-es összeírások alkalmával, Érsemjén területéről az alábbi adatokat jegyezték fel. Állattulajdonos: 504. A szarvasmarhák közül: magyar faj 638; piros-tarka 199; borzderes 16; egyéb 2; bivaly 22.¹⁸¹

Változásokat hozott a mezőgazdaság terén az 1948-as földtörvény. Az érmihályfalvi zöldségfeldolgozó gyár megjelenésével bővül a termesztett növények száma. Az 1942-ben alapított érmihályfalvi AROVIT konzervgyár hatására megnő a kertészeti növények termesztési aránya (paradicsom, cukorborsó, zöldbab, uborka, paprika stb.), valamint fokozódik a szőlő és gyümölcsültetvények száma.¹⁸² Ezeket jórészt az állami gazdaságok területein termesztik. Ekkor Érsemjénben hat mezőgazdasági farm létezett: három állattenyésztő, egy szőlészet, egy zöldséges. Sok területen az érmihályfalvi állami gazdaság termelt egészen az 1990-es évek elejéig. A termés betakarítását, különösen a zöldségfélét, nyáron napszamosok végezték, ősszel pedig az V–VIII. osztályos diákok, mivel a pioníroknak ez kötelessége volt.

A 89-es változások után a téesz felbomlik, a tagokat kárpótolják az állatállományból, visszajuttatva az annak idején elrekvirált javakat. A téesz területeit a régi ingatlan kivonatok alapján szétosztják és visszakérülnek régi gazdáikhoz. Az állami farmok a 90-es évek közepén csődbe jutnak, épületeit bérlőknek adják ki. Jelenleg Érsemjénben a szabad gazdálkodás folyik, természetesen gabonafélét, burgonyát, zöldségeket, hüvelyeseket, gyümölcsöt, szőlőt stb. Működik még egy mezőgazdasági társulás is, amely a tagoknak évente pénzbeli és terménybeli osztalékot ad. A falu jelenlegi mezőgazdasági területei: szántó – 3020,37 ha, legelő – 420,49 ha, kaszáló 253,87 ha, szőlő 140,24

ha, gyümölcsös 408,01 ha és erdő 662,76 ha.¹⁸³ Foglalkoznak állattenyésztéssel is. Sertést és vágómarhát saját célra tenyésztenek, valamint a közeli érmihályfalvi piacon és vágóhídon értékesítik. Tejbegyűjtő központot tart fenn a nagykárolyi Samlact Rt. A faluban állategészségügyi rendelő is működik. Állatorvos dr. Ciorba Mihai, segédei: Tímár Gábor és Oláh Adalbert asszisztensek.

Közlekedés, távközlés, szolgáltatások

Az utak problémáival először az 1829-es diéta alkalmával foglalkoztak, de akkor sem hoztak számottevő döntést. Az utak fenntartását, javítását a jobbágyok végezték robotmunkával. 1848-ban a közutakat felosztják. Első rendű utaknak számítanak a főutak, amelyeket a posta és a kereskedelem céljaira használták. A másodrendű utak a megyei utak voltak, harmadrendű útnak számítottak a falukat és kisebb településeket összekötő utak. Az utakat mindig a község tartotta rendben. 1867 után a főutak közé besorolják a megyei utakat és a nagyobb községek között lévő utakat is. Így minősül főútnak a Székelyhíd–Bagamér–Érkenéz–Érsemjén útvonal is. Az 1890-es törvény első cikkelye megoldja az utak és vámok problémáját. Az utakat sokkal könnyebben lehet építeni, ha kifizetik a munkát, mint robottal. Ekkor a következő kategóriákra osztják fel az utakat: utak, községi utak, mezőgazdasági utak, vasutak.¹⁸⁴

Az 1970-es években aszfaltozzák le az Érsemjént, a kishatárátkelő állomást és az E 671-es nemzetközi úttal összekötő bekötő utat. Az aszfaltozott út a falunak csak a közepéig ér. Szintén a 60–70-es években készül el az érsemjéni vasútállomástól az egykori Lovass- kúriáig tartó út lekövezése. Az Érsemjén–Érselénd–Székelyhidat összekötő utat többször javították. 2000 augusztusában adták át ezt az újonnan javított utat. A faluban lévő többi utat 1998 tavaszán kezdték javítani, a vasúti töltések kicserélt kövezetével. Ezeket az utakat közmunkával tették rendbe, megszüntetve ezzel az Érmellékre jellemző sáros utcákat. Mostmár az őszi esőzések idején is járhatók az utcák. A gyalogjárdák a 70-es évektől kezdődően folyamatosan épülnek, a legutóbbi rész 1998-ban készült el.¹⁸⁵

Érsemjént 1887. július 2-án kapcsolták be a vasúti közlekedésbe, amikor megnyílt a Biharpüspöki–Mihályfalva és Székelyhíd–Margitta vasútvonal 80 km-es szakasza.¹⁸⁶ A vasútvonal a világháború során többször megrongálódott. 1998-ig állomás volt Érsemjén, azóta csak

vasúti megálló, mivel a Román Vasútnak (CFR) csökkentenie kellett az alkalmazottak számát.

Egy 1789-es birtokösszeírás alkalmával feljegyezték, hogy Érsemjénnek van postaállomása.¹⁸⁷ A Posta akkor lovas- és kocsipostaként dolgozott. Csokonai Vitéz Mihály 1802 karácsonyát Bagamérban töltötte, s innen küld „postát” Kazinczy Ferencnek.¹⁸⁸ A 20. század első éveiben olyan településként tartják számon, melynek postája és vasúti megállóhelye van, szikratávírója pedig Érmihályfalván.¹⁸⁹ Egy érdekes adat a 20. század elejéről: az Érsemjénben (sajnos nem lehet tudni pontosan melyik évben) feladott ajánlott levelek, kocsipostaküldemények száma 2600, kézbesített levelek, kocsiposta-küldemények száma 34 100; befizetett utalványok összege koronában 33 400, kifizetett utalványok összege koronában 67 800.¹⁹⁰

Az 1970-es években a postai szolgáltatások kiegészülnek helybeli távíróval és telefonközponttal, amely interurbán az érmihályfalvi telefonközponton keresztül bonyolította, ekkor 15 előfizetővel. 2000 év első napjaiban már használhatóvá válik az új automata telefonközpont, amelyet egyre több előfizető használ.

A vízhálózat kiépítése is a 70-es években kezdődik el. A csővezeték vízrendszerén kívül még hat közkút biztosította a falu vízellátását. 2000-ben felavatják az új vízközpontot, mely 300 m mélyről vízzel látja el az új 1,5 km hosszú vízvezetékrendszert. A gázhálózat tervezete folyamatban van, talán sikerül 2003-ra bevezetni a házakba.

A kereskedelmi és egyéb szolgáltatásokat az érmihályfalvi COOP vállalata látta el. Vezetése alatt működött pékség, fodrászat, asztalosműhely, csizmadia, fényképészműhely; foglalkoztatott még építészeket; volt mezőgazdasági gépjármű parkja. Több vegyesületet működtetett, rádió- és tévé-szerelőműhelyt tartott fenn. A 89-es fordulat után megszűnik a termelőszövetkezet, a létesítményeket vagy magánosítják vagy újak létesülnek. A jelenlegi cégek és tulajdonosainak nevei:

Consum Coop	Floruş Viorica	– vegyeskereskedés
Rocarna Prodcom	Dobos Károly	– ABC (családi vállalkozás)
Nagy Prodcom SNC	Nagy Gyula	– ABC
Palmayer SRL	Mayer Károly	– ABC (3 üzlet)
Dobos Impex SRL	Dobos Ariel & Imre	– ABC
SC Vinkler SRL	Vinkler György	– italbolt (2) és ABC
Seman Trans SRL	Szemán János	– teherkocsi fuvarozás
	Béldi Erika	– női és férfi fodrászat ¹⁹¹

ÉRSEMJÉN HÍRES SZÜLŐTTEI

Kazinczy Ferenc

A magyar irodalom reformátora Érsemjénben született 1759. október 27-én. Gyermekéveit születése helyén, anyai nagyatya, Bossányi Ferenc házában töltötte. 1766-ban a szülői házba kerül Alsóregmecre, ahol felvilágosult szellemű atya maga vezette be az elemi ismeretekbe. 1768–69 között Kézsmárkon tanult, elsajátította a német nyelvet, innen a sárospataki kollégiumba került, ahol tíz év alatt összes közép- és felső iskolai tanulmányait elvégezte. Korán kezdett olvasni, a német Gessnert, az új magyar irodalom termékeit, a római klasszikusokat, majd megtanulván görögül, az Anakreónt.¹⁹²

Tanulmányai befejezése után Kassán, Eperjesen és Pesten joggyakorlatot folytatott. Már ekkor kapcsolatba került a szabadvívességgel és 1784-től tagja lett a szervezetnek. 1784-től Kassán lakott. Kinevezték Abaúj vármegye aljegyzőjévé, 1786-tól, mint a kassai tanterület elemi iskoláinak felügyelője szolgálta II. József felvilágosult szellemű iskolapolitikáját. 1788-ban lefordította Gessner Salamon *Idyllium című* munkáját, a következő évben pedig átdolgozott egy német szentimentális regényt *Bácsmegyeinek összeszedett levelei* címmel. Mindkettővel a stílusreformot szolgálta.

1788-ban Batsányi és Baróti Szabó Dávid társaságában megindította az első magyar irodalmi folyóiratot, a *Magyar Museumot*, majd Batsányitól elfordulva 1790-ben külön folyóiratot adott ki, az *Orpheust*. A kezdeti nehézségeivel küzdő magyar színészet számára Shakespeare-, Lessing-, Molière-darabokat fordított magyarra. 1791-ben mikor állását elveszítette, Regmecre költözött gazdálkodni.

1794-ben csatlakozott a magyar jakobinus mozgalomhoz. Emiatt az év decemberében letartóztatták, 1795 májusában halálra ítélte, majd a királyi kegyelem a halálos ítéletet bizonytalan ideig tartó várfogságra változtatta: Spielbergben, Obrovicon, Kufsteinben és Munkácson raboskodott.¹⁹³ Szenvedéseit hősiiesen tűrte, olvasott és tanult, s amikor megengedték, tollal és tintával dolgozott, olykor saját vérével vagy rozsdával jegyezgetett.¹⁹⁴ Ezt az időt később *Fogságom naplója* címmel örökítette meg.

1801-ben szabadult, előbb Regmecen, majd 1804-től Érsemjénben, 1806-tól az általa Széphalomnak nevezett Bányácskán gazdálkodott. 1804-ben feleségül vett gróf Török Sophiet. Kiszabadulása után a nyelvújítás mezején a magyar irodalmi élet megszervezésével, a politikai és társadalmi haladásért harcolt. Minden régi és kezdő író felkeresett leveleivel, tanácsaival, buzdításaival. Levelezése pótolja a hiányzó irodalmi folyóiratot. Hamarosan az irodalom vezére lett. Fontos célja a nyelv megreformálása, csinosítása, ezért küzdött a *Poétai episztola Vitkovics Mihály barátomhoz* és a *Tövisek és virágok* című köteteiben.¹⁹⁵ Stílusát, ízlését a klasszicizmus határozta meg. Merev felfogása távolította el Bessenyeitől, Kölcseytől. *Tövisek és virágok* (1811) című epigrammagyűjteménye a csiszolt polgári ízlés melletti kiállás. A nyelvújítási harcban a neológusok vezéralakja lett. E küzdelem elvitathatatlan érdeme – a túlzások ellenére is – a magyar szókészlet kibővítése, bár Kazinczy törekvése elsősorban az ízlésreform volt.¹⁹⁶ A nyelvújítási harcot *Orthológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* című értekezése zárta le az új irány sikerével. Élete végén nehéz körülmények között élt. Adósságok szorongatták, ezért Zemplén vármegye levéltárában írnokságot vállalt. 1828-ban jelent meg legjobb műve: *Pályám emlékezete*, mely önéletrajzát tartalmazza. 1831-ben Pannonhalmára utazott, útja leírását ki is adta (*Kazinczy útja Pannonhalmára...*). Pár hónappal később, az 1831-ben kitörő kolerában hal meg augusztus 23-án. Sírja Széphalmon található.¹⁹⁷

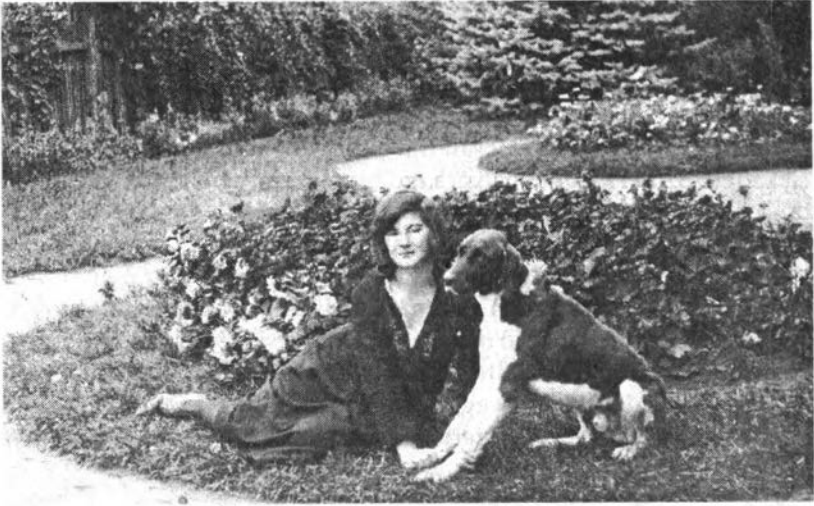
Jelentősebb művei: *Tövisek és virágok* (1811), *Orthológus és neológus nálunk és más nemzeteknél* (1819), *Pályám emlékezete* (1828), *Fogságom naplója* (1831), és két folyóirat: *Magyar Museum*, *Orpheus* (1789, 1792) stb.¹⁹⁸

Fráter Lóránd

1872-ben született Érsemjénben. A gimnázium alsó osztályait Lugoson, a felsőket Debrecenben végezte. Itt folytatja zenei tanulmányait is, melyet családja körében már gyermekkorában elkezdett. Szülei katonai pályára erőltették, igaz nem nagy vonzalmat tanúsított ez iránt.¹⁹⁹ A Ludovika Akadémiát végezte. Huszárkapitányként szolgált: Kassán, Marosvásárhelyen, Szamosújváron, Kolozsváron.²⁰⁰ De a kapitányi szolgálatban nem járt jó példával. A tiszti asztalnál viszont nem volt nála kedvesebb, hangulatosabb ember. Jó előadóművész, de jó dalköltő is. Országszerte hangversenyezett, amelyeken nagy sikerrel adta elő saját szerzeményű dalait, nótairatait. A legtöbb nótájának szövegét maga írta. Főleg a dzsentrik és a középosztály körében népszerű dalaiból háromkötetes gyűjteményt adott ki.²⁰¹

Egykori kortársa, Siemmers Ilona így írt Fráter Lórándról: „A társaságban ismerkedtem meg Fráter Lóránddal is, akinek édesanyja Rhédey grófnő volt. Azzal büszkélkedett, hogy másodfokú unokatestvére Mária angol királynőnek (1867–1953). Kitűnő zenei érzékkel rendelkezett, hegedűjén gyönyörűen játszott magyar nótákat, úgy ahogy mástól nem hallottam. Nevetett és zokogott a hegedű a vonója alatt. Emellett csodálatosan énekelt. Csárdásainak leírhatatlan ritmusa volt, egy-egy estély végén átvette a zenekar vezetését, a táncosok köréje sereglettek. Szerzeményeit mindig maga adta elő. Foglalkozása szerint katonatiszt volt. Amikor Marika és Ráchel bállokba jártak,

Fráter Lóránd leánya, Boriska, a feketefalusi kúria udvarán

**Fráter Boriska esküvője.
A nótáskapitány a hintó mellett áll**

Szamosújváron állomásozott. Zenekarával néha átjött Szentgotthárdra is. A pezsgő szárnyakat adott neki. Játéka az egész társaságot magával ragadta. Olyan híressé vált Magyarország-szerte, hogy gróf Szapáry Pál egyszer Párizsba is magával vitte. Ott is megbabonázta a közönséget. Már régen nincs az élők sorában, de dalai sokáig túléltek szerzőjüket. ”²⁰²

Fellépéseinek színhelyei: 1906-ban bemutatkozik Budapesten; Nagyváradon többször is megfordul; 1922-ben a Szigligeti Színházban tartott nótáestet. 1928-ban Kőszegi Terézszel az Amerikai Egyesült Államok nagyobb városaiban koncertezett.

1910-ben függetlenségi programmal Székelyhíd országgyűlési képviselője lett. A parlamentben frappáns közbeszólásairól volt híres.²⁰³

Külföldi hangverseny-körútjain nótáival szobrot hegedült össze szülőfalujában Kazinczy Ferencnek.²⁰⁴

1930. március 12. szomorú napként vésődött az érsemjéniek, valamint az ország tudatába. Sikertelen gégeműtét következtében elhunyt a nagy nótaköltő Budapesten. Örökre elnémult énekhangja, hegedűje. Debrecenen keresztül hozták haza, ahol a város összes cigányzenészei húzták az *Őszi rózsá, fehér őszi rózsá* kezdetű dalát, a Kossuth Lajos utcán, ott ahol dalestre készült néhány nappal előtte.

Fráter Lóránd számtalan dalaiból a közkedveltek, megmaradóak ma is felcsendülnek. Népszerűségének bizonyítékai Farkas Imre: *Nótáskapitány* című daljátéka, a *Fráter Lóránd* című filmprodukció, Páger Antal címszerepével, valamint az 1931-ben alakult – ma is működő – *Fráter Lóránd Társaság*, mely a magyar dalirodalom fejlesztését tűzte ki céljául.²⁰⁵

Több dalgyűjteménye is megjelent; legnépszerűbb nótái: *Tele van város akácfavirággal*, *Száz szál gyertya*, *Ott ahol a Maros vize*, *Messze, messze Csikországbán*, *Oda van a virágos nyár* stb., daljátéka: *Akácfavirág* (Mikszáth-, Meskó-, Hubai-szöveg).²⁰⁶

Fráter Béla

1870. január 27-én született Érsemjénben. Ő is nótaszerző, Lóránd bátyja, a család nyolcadik gyermeke volt. Gordonkázni tanult, majd Budapesten jogot hallgatott. Már egyetemi tanulmányai idején ismerték, mint dalszerzőt: éveken át ő írta a jogászbálok nyitócsárdását.

Egyik legismertebb szerzeménye: *A fonóban szól a nóta* is ekkoriban született. Tanulmányai befejezése után Budapesten nyitott ügyvédi irodát. Hegedűt játszó öccsével és Nemes Lajos zongoristával triót alakítottak, amellyel Párizsban is nagy sikerrel mutatkoztak be (1905). 1908-ban a családi birtokon telepedett le Marosvécsen. Itt halt meg 1935. március 4-én. Legismertebb nótái: *Szomorú a nyárfaerdő; Piros rózsák, fehér rózsák; Ablakomban kinyílt a muskátli; Hervadozik a kis virág; Ott a kéklő hegyek alján; Volt egyszer egy fehér rózsák stb.*²⁰⁷

Dobsa Ferenc

Érsemjénben született 1768. március 28-án, orvos volt. Debrecenben és Kézsmárkon végezte tanulmányait. 1787-ben megyei szolgálatba lépett. Előbb Szepes, majd Bihar vármegyében közigazgatásában dolgozott. 1795-ben a pozsonyi prímási könyvtár és kéziratgyűjtemény őre volt. 1796-ban országgyűlési követként dolgozott.

1802-ben Jénába ment ki orvosi tanulmányokat folytatni. 1808-ban Oroszországba hívták meg orvosnak. Nevét az Orosz Birodalmi orvosi névjegyzékben 1813-ig tartották nyilván. Állítólag Szibériába száműzték és ott is halt meg, nem tudni mikor.²⁰⁸

MŰEMLÉKEK, EMLÉKHELYEK

A Fráter-kúria

A falu központjában helyezkedik el, a református parókia mellett, szemben a Polgármesteri Hivatal épületével. Vidéki kúria, amelyet nagyon sokszor átalakítottak. Eredetileg a Péchy család tulajdona volt, majd Fráter Béla és felesége, Rhédey Júlia tulajdonába került. A 19. század elején épült téglalap alaprajzú épületet a nyugati végénél megnagyobbították. Az eredeti épület egy ötmenetes kocsifelhajtóval díszített udvarház volt. Ma minden díszítésétől megfosztva elvesztette eredeti értékét. A kúria 552 négyzetméteres és 13 szobás volt, az 1948-as felmérés szerint, amikor az itt élő családtagok teljes vagyonek Kobzása és internálása történt (Kordics Imre kézírata alapján). Méretei: 50 m hosszú és 10 m széles. Az államosítás után az épület több féle rendeltetést töltött be. Működött itt óvoda, mellette az óvónő szolgálati lakása; az épület másik felében ugyanakkor a tejfelvásárló központ

Fráter Béla kúriája napjainkban... (Kordics Imre felvétele)

székelt. Az épülethez tartozó pincében sajt előállításával foglalkoztak, Vászi Gergely és felesége, Vászi Ilona vezetésével. Később az óvoda helyén a községi könyvtár kapott helyet. A tejfelvásárló és a könyvtár között hosszú ideig a posta hivatala tevékenykedett, majd a tejfelvásárló helyén pékséget alakítottak ki, amely napjainkban is működik. A szolgálati lakás helyén ma magán ABC működik.

A Fuchs-kúria

A Fuchs-kúria, vagy – ahogy a helybeliek nevezik – Fuchs-kastély a falu központja felé vezető út baloldalán helyezkedik el, szinte eredeti formájában. Stílusa eklektikus, mint az érmelléki kúriák általában. 25m hosszú, 12 m széles, magasított alapon fekszik. A főbejárat lépcsőzetes. A belső rész többszöri átalakításon ment át. Mai rendeltetése orvosi és fogászati rendelő, valamint szolgálati lakás. A hajdani melléképületekből ma már csak egy áll, lakásként használják.

Orvosi és fogorvosi rendelő a Fuchs-kúriában

A kúria eredetileg Szunyogh János tulajdona volt. 1910-től a Fráter család, 1923-tól a Lovas Adalbert tulajdonába került. 1925-ben megvásárolta a körülötte levő területtel együtt, Fuchs Paul és felesége. A területhez tartozott a beltelekben elhelyezkedő arborétum is, melynek telepítése régebbre tehető. 1966-ban államosították a kúriát.

Az Eröss-kúria

Az Eröss család kúriája szintén a központ felé vezető út jobb oldalán található, szemben a Fuchs-kúriával. Hosszúsága 25 m, szélessége 11 m. A romos állapotban levő épület eklektikus stílusban épült. Építési idejét nem tudjuk. 1900-ban került Rozenfeld Józseftől az Eröss család tulajdonába. Az államosítás után óvoda működött benne több éven keresztül. A kúriához tartozó területen épült fel az új óvoda, így az épület üresen maradt, s ma pusztulóban van. A megmaradt melléképületei közül felújították az istállót, s ma ebben működik a Kultúrotthon.

Az omladozó Eröss-kúria

A Roxin-kúria

Szintén a falu központjához közel található, L-alakú épület, oszlopos tornáccal. Hosszúsága 22 m, szélessége 10 m. Az épületet Krajnik Ödön építette. 1917-től báró Schell Bauschlatt Ferenc tulajdona, majd 1920-tól Roxin Tivadaré. Napjainkban magánlakásként használják.

Fráter Lóránd-kúria

A Lóránd-tagban, ma Újsemjénben (Feketefalu) található. Az udvari falazat előtt pillérekön nyugvó árkádos folyosó fut végig, a késő barokk építészetnek és a helyi hagyományoknak ötvözeteként. Dísztelen pillérek határolják a félköríves árkádokat. Az épület kilenc menetes homlokzati tornáca téglával van lerakva, termei deszkamennyezetesek. Feltehetően Fráter Lóránd még Szamosújváron, huszártiszti szolgálata alatt kedvelte meg a meghitt hangulatot teremtő udvari árkádos

Fráter Lóránd újsemjéni kúriája, ma iskola

épületet. A dalszerző építkezéseinek bizonyítékai az F. L. tükör-betűs téglák, mivel fordítva kerültek a formába (Kordics Imre kutatásai nyomán). A 28,50 x 7,50 méteres épületben ma iskola működik. Itt élt és dolgozott nyugdíjazásáig Pető Lajos és Pető Anna tanítónézőpár, akik sok szeretettel gondozták és karbantartották a kúriát. 1995-ben a helyi tanács és az iskola újratartoztatta.

A kúriát fénykorában park vette körül, amely elől nemesített rózsákat, jácintot, orgonát, tuját, mőzesbokrot és ritka fafajtaakat tartalmazott. A kúria mögött a dísznövények mellett nemesített gyümölcsfajta is voltak körülbelül 5 hektár területen, amelyet parknak neveztek. A park végében húzódtott egy tölgyes, amely ma 1,20 ha területet foglal el. Ennek létezését a nótáskapitányunk köszönhetjük. Bánházi László feketefalusi lakos (Bánházi György parádés kocsis fia) visszaemlékezése alapján a tölgyest „garádjá” vette körül, amelyet minden évben felújítottak. Ennek köszönhetően maradt meg a mocsári tölgyes. A mocsári tölgy (*Quercus robur*) mellett megtalálható itt a molyhos tölgy (*Quercus pubescens*), a mezei juhar (*Acer compestre*), a fekete juhar (*Acer tatarica*), nagyon sok cserje, mint a kányafa (*Viburnum opulús*), a som (*Cornus mas*), a bibircses kecskerágó (*Evonimus verucosa*), valamint néhány, a tölgyesekre jellemző lágyszárú növény, mint a széles levelű salamonpecsét (*Polygonatum latifolium*), a fürtös salamonpecsét (*Polygonatum multiflorum*), a szagos müge (*Asperula odorata*), a turbán liliom (*Lilium martagon*), az ujjas keltike (*Corydalis solida*), valamint a kapaszkodó, elfásodó szárú közönséges iszalag (*Clematis vitalba*).

Csiha-kúria

A határ felé vezető műút mellett, a Barantón található az eredeti formájában megmaradt épület. A tanyát 1916-ban vásárolta Csiha Sándor és neje, Rimai Irén. 1922–1924 között épült fel a kúria, majd kialakítottak egy kifinomult ízlésre valló parkot. A birtok vezetését tovább viszi ifjabb Csiha Sándor, az 1949-es államosításig. Az 1989-es rendszerváltás után a családtagok visszaigénylik a Barantót és ők az első érsemjéni földbirtokosok. A jelenlegi tulajdonosok: Csiha Sándor, Csiha Kálmán, az Erdélyi Református Egyházkerület nyugalmazott püspöke, valamint Csiha Csaba Attila.

A Csiha család kúriája

A Kazinczy Ferenc-mellszobor

A szülőháza előtti kis parkban állította fel a Magyar Tudományos Akadémia azt a gránittömböt, amire később a mellszobor került. A tömb felirata: „Kazinczy Ferencz születése helyén százados emlékül a hazafiúi kegyelet MDCCCLIX.” Az emlékkő felállításának és elkerítésének költségeit Krajnik Alajos viselte, nagybátyja iránti kegyeletből.²⁰⁹ Nem szabad viszont a ma ismert, a parkot körülvevő kovácsoltvas kerítésre gondolni; ez csak az emlékművet határolta. A mellszobrot Fráter Lóránd magyar honvédhuszár százados „hegedülte össze” több hangversenykörúton. Ezt a mellszobrot 1907. szeptember 22-én állították fel. Ugyanekkor jelölik meg Kazinczy szülőházát is, melynek költségét szintén Fráter Lóránd állta.²¹⁰ Ekkor kerül a gránittömb déli oldalára a következő felirat: „Kazinczy F. E mellszobrot adományozta Fráter Lóránd érsemjéni születésű honv. huszárszázados. Elhelyeztette teret rendezte és kerítéssel ellátta a Magyar Tudományos Akadémia. Fenntartja a Kazinczy család. 1907. szeptember 22.” A szobor Horvay János műve.²¹¹ A szobrot Trianon után el akarták tüntetni,

Kazinczy Ferenc mellszobra...

de még időben sikerült a semjénieknek bemenedikíteni a református templomba. Ott volt elrejtve az egyik portikuszba, egészen a második bécsi döntésig. Érdekes módon soha, senki nem árulta el az illetékeseknek, hogy hova lett Kazinczy szobra. A bécsi döntés után visszakerült az elárvult talapzatra.²¹² Ugyanitt rejtegették azt a táblát is, amelyik a szülőházán állott.

... és emléktáblája

A Kazinczy Ferenc és Fráter Lóránd-emlékszoba

A Kazinczy-emlékszobát 1991-ben, a Fráter-emlékszobát 1994-ben hozták létre, a hajdani református fiúiskola épületében, amely a Kazinczy-park közepén helyezkedik el. A Fráter-teremben az északi falon van elhelyezve ez az emléktábla: „ ITT SZOLGÁLT 1897–1904 ÉVEKBEN IPPÍ ÉS ÉRKESERŰI FRÁTER LÓRÁND A VOLT M. KIR.:HONVÉD HUSZÁREZRED FŐHADNAGYA, MAJD SZÁZADOSA, A NÉPSZERŰ ZENE- ÉS DALKÖLTŐ, A KIVÁLÓ HEGEDŰS ÉS ÉNEKES. HÁLÁS MEGEMLÉKEZÉSEL: SZAMOSÚJVÁR VÁROS KÖZÖSSÉGE 1942. ÚJRAÁLLÍTATTA AZ EMLÉKHELY BIZOTTSÁG ÉS ÉRSEMJÉN LAKOSSÁGA 1994.” Ennek a táblának hosszabb története van.1942-ben állította Szamosújvár közöské. A háború utáni időszakban a tábla eltűnt. 1992-ben találta meg Tolnay Tibor festőművész tömbházuk alagsorában és mentette meg az utókornak. Hogy miként került oda, ma sem tudjuk.1994.

október 14-én Dukrét Géza és Péter I. Zoltán átvették a táblát Tolnay Tibortól és elvitték Balázs Jenő kőfaragó mesterhez, aki rávéste a kiegészítő szöveget (ÚJRAÁLLÍTATTA AZ EMLÉKHELY BIZOTTSÁG ÉS ÉRSEMJÉN LAKOSSÁGA 1994). Mindezek után az emléktábla megmentve és újraállítva a megfelelő helyére került. 1994. december 4-én volt az emlékszoba és emléktábla avatása.²¹³

Szintén Érsemjénben található Fráter Lóránd sírja is. A református temetőben, a többi sírtól kisebb távolságra, kelet felé fekszik. Sajnos már többször feldúlták.

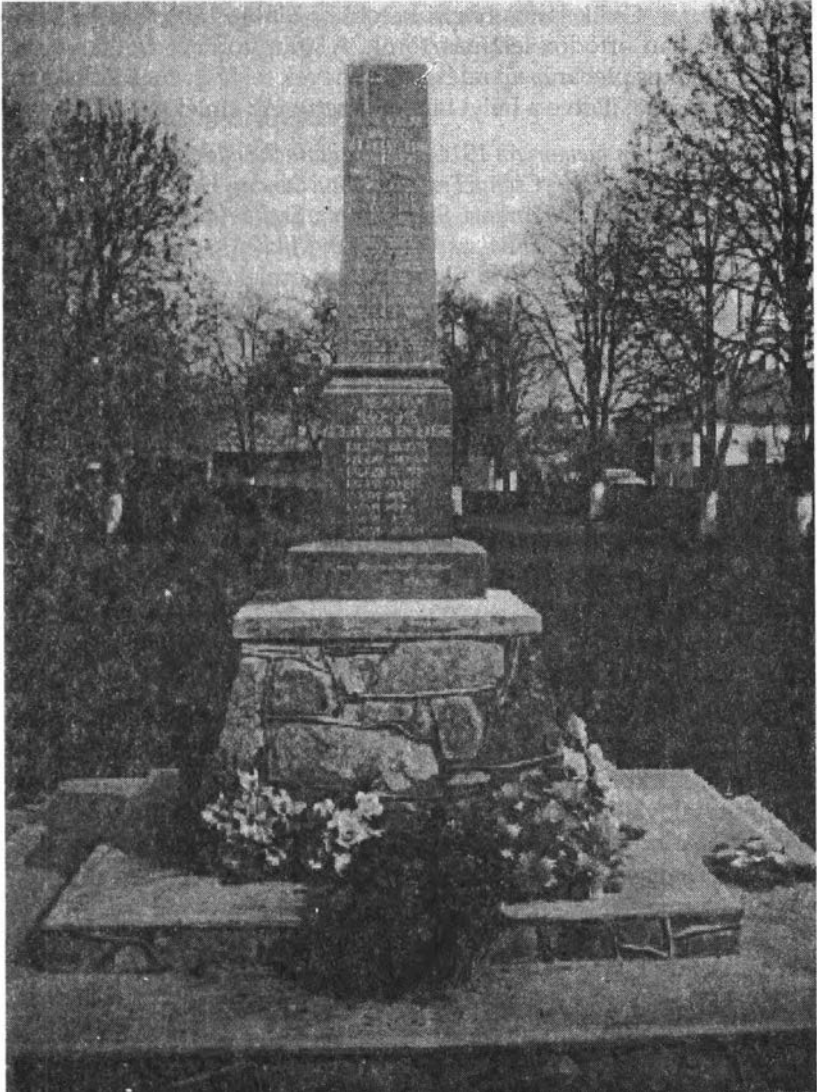

A régi református iskola, ahol berendezték a Kazinczy és Fráter emlékszobákat

A nótáskapitány sírja

Világháborús hősök emlékműve

1999. augusztus 20-án Érsemjénben megtartották az első falunapot. Ezen ünnepségek keretében leplezték le az első és második világháborúban elesett katonák emlékművét, a három felekezet lelképásztorai: Csilik János római katolikus, Fülöp János református, Lenghel Iulian ortodox lelképásztorok. A gránittömböt az érsemjéni római katolikus plébánia ajándékozta, a nevek felvésésének költségeit a falu lakossága, illetve a helyi tanács fizette. Az emlékmű felirata:

Déli oldal: *In memoriam 1914-18 áldozatainak emlékére: Babós István, Babós László, Berei László, Csányi Ferenc, Csányi Sándor, Dobos Ferenc, Dobos József, Jobágy János, Nagy András, Szabó Ferenc, Szellő András, Szellő István, Venkli Antal, Gazsi Ferenc, Balazsi József, Zih Miklós*

In memoriam 1940-1945 áldozatainak emlékére Balázs Sándor, Balázs András, Balazsi István, Csányi Ferenc, Csányi Imre, Csányi Imre, Csányi Lajos, Csányi Sándor „Oh, hogy elhullottak a hősök a harcban” II.Sám 1:25

Északi oldal: *Csiri József, Csordás Sándor, Czirják József, Czirják Károly, Dobos Ferenc, Farcan Miron, Fodor Kálmán, Fülöp Jenő, Garbacz János Gazsi Ferenc, Gazsi György, Gál Lajos, Geszti Miklós, Geszti Sándor, Hauzer István, Kereszturi Lajos, Máté András, Molnár József, Nagy Gyula, Nagy Sándor, Oláh András, Pál Lajos, Rácz Gábor, Rozsonyi Ferenc, Szatmári Ernő, B. Szél József, Szűcs József, Szűcs Sándor, Tácsik Elek, Ványi Imre, Ványi Antal, Ušvat Avram – 1999*

Nyugati oldal: *A kommunista diktatúra érsemjéni áldozatainak emlékére Roxin Tivadar, Ványi István*

Keleti oldal: *A második világháborúban elhurcolt érsemjéni zsidók emlékére.*

Az emlékmű déli oldalának csúcsán a kereszt és a kehely szimbóluma, a keleti oldalán a Dávid-csillag van bevésve, jelképezendő az elhunytak vallási hovatartozását. Az emlékmű a Kazinczy Ferenc-és Fráter Lóránd-emlékszoba előtt, a Kazinczy Ferenc-park keleti részén található. Magassága: 304 centiméter.

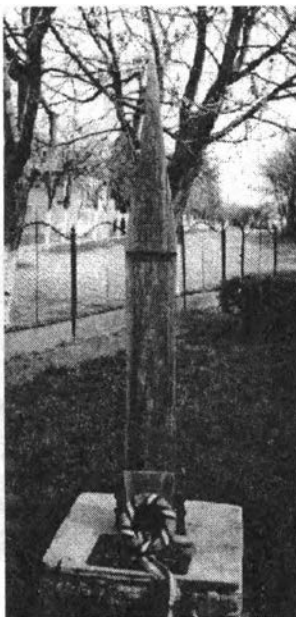
Millenniumi kettős kereszt

Kereszténységünk 2000., magyarságunk 1000. évfordulójának emlékére állította Érsemjén lakossága, 2000. augusztus 20-án. A főlszentelését, illetve megáldását a falu három lelkésze végezte ünnepélyes keretek között.

Az emlékmű a Kazinczy Ferenc-emlékpark keleti oldalán áll. Magassága: 3,50 méter; a keresztgerendák feszítávolsága: alsó 1,15 méter, felső 1 méter. Szimbolikus halom magassága: 60 centiméter. Az emlékmű feliratai *Érsemjén 2000*, valamint a felirat alatt bevésített kehely szimbóluma.

Kazinczy Lajos emlékfőfája

Kazinczy Lajos nem volt érsemjéni, mégis gyökerei ide vezetnek. Széphalmon született 1820. október 20-án Kazinczy Ferenc legkisebb fiaként. Tullnban utász-kiképzést nyer, majd a 9. huszárezredben szolgál, de 1847-ben kilépett a hadseregből. A honvédség felállításakor 1848 júniusában az 1. utászzászlóaljba lépett, 1849 januárjában Klapka György hadtestében alezredesi rendfokozattal hadosztályparancsnok lett. 1849 áprilisában a Felső-Tisza vidéki „éjszakkéleti” hadtest parancsnoka, mint tábornok. A világosi fegyverletétel után augusztus 25-én 4000 fős hadtestével Erdélybe szorult. Zsibónál az oroszok előtt letette a fegyvert. 1849. október 25-én a császári hadbíróság előbb kötél általi halálra ítélte, majd „kegyelem” folytán golyó által kivégezték.²¹⁴ Az ő emlékének állítottak emléket a semjéniek, 2001. augusztus 19-én.

A fejfája anyaga akácfa. Betonalapzaton áll, melybe márványtáblát foglaltak. A fejfája magassága: 220 centiméter, szélessége: 18 centiméter. Faragta Czakó Sándor. A márványtábla felirata: IN MEMORIAM / KAZINCZY LAJOS / ARADI VÉRTANU / 1820–1849. A fejfán a következő szöveg olvasható: *„Isten, ne hagyd el szerencsétlen hazámat”* Kazinczy Lajos 2001. aug. 19. Az emlékfőfája a Kazinczy Ferenc-emlékparkban áll, a park nyugati oldalán, szemben a Kazinczy Ferenc-szoborral.

EGYHÁZI ÉLET

A római katolikus egyház

Középkori feljegyzések szerint Érsemjén teljesen katolikus község volt.²¹⁵ Lelkészei közül 1332–1337 között ismeretes egy Miklós nevű, aki 20 garast fizetett a váradi káptalannak. Hogy jelentős egyházközség volt, azt abból következtetjük, hogy a szalacsi, az érmihályfalvi, sőt a gyulai plébánia is 20 garast fizetett.²¹⁶ Gazdag egyházi javadalma alapján feltételezhetjük, hogy már a tatárjárás után felépült temploma. Középkori egyházából, ami megmaradt, néhány kőből faragott kapurészt a mai református templom kapuiba építették be, de méreteiből a templom méreteire is lehet következtetni, szép nagy templom volt.²¹⁷ Középkori

egyházából két kapuzat maradt ránk, melyek azt mutatják meg számunkra, hogy a templom nagyon ízlésesen alkotott épület volt. A kisebb kapuzat, melynek csúcsíves kőbetéte részint egy pálcatagból, részint lécekből és hornyonokból áll, a régi egyház déli bejáratát képezte. A mai református templomnak – melyet a régire keresztbe, azaz észak-dél irányba építettek – a végén foglal helyet. Magassága 1,90 méter, szélessége 97 centiméter. A másik kapuzat, hasonló, csak nagyobb valamivel és gazdagabb is a díszítése, két pálcataggal rendelkezik, magassága 2,6 méter, szélessége 1,36 méter. Nagy valószínűséggel ez volt a régi egyház főkapuja a nyugati oldalon. A hajónak a délnyugati oldalán megvannak még a háromtagú

támpillérek.²¹⁸ Ez a templom minden valószínűség szerint 1660 körül semmisült meg végleg.²¹⁹ A pápai tizedjegyzékben szereplő összeg nagysága egy nagy számú és gazdagabb egyházközséget feltételez. Mint megjegyeztük, a református hitre történt áttérés pontos dátumát nem tudjuk. 1552-ben akkori plébánosa a tridenti zsinatra 3 forintot küldött.²²⁰ 1563-ban a kihalt Makófalviak birtokait Varkocs Tamás kapja meg, köztük Érsemjént is. Könnyen érthető, hogy – a *cuius regio, eius et religio* elv alapján – 1566 után megszűnt Érsemjénben a katolikus élet és csak 1700 után indult meg ismét.²²¹ 1717-1720 között az itt működő Kelemen diák, QMC minorita atya filiát szervez.²²² A már említett 1789-es nemes összeírás idején a római katolikus hívek száma nincs feltüntetve, csak annyi, hogy a nagyváradai római katolikus püspökség alá tartoznak.²²³ Az 1910-es népszámláláskor már 342 római katolikus hívő él Érsemjénben. Krajnik-tanyán 32; Urszinyi-tanyán 27; egyéb területeken 171.

1937-ig Érsemjén hol az érkeserűi, hol az érmihályfalvi plébánia filiájaként létezik. Csak ebben az évben emeli plébánia rangra Fiedler István nagyvárad-szatmári püspök.

1910-ben a nagyváradai püspökség a főutcán új iskolakápolnát épített fel, ahová havonta egy alkalommal járt ki az érkeserűi plébános, hogy szentmisét tartson a kevés katolikus számára. Az épület mellett harangláb is állt, melynek harangját állítólag Érkeserűből hozta Szőke János plébános.

Még 1937-ben is alig 500 katolikus lelket talált az ideérkező első plébános, Czimbalmos Lajos, aki még ezen év szeptember 28-án nekifog a jelenlegi templom építésének. Fiedler István püspök a falu közepén 750 ezer lejért megvásárolja a Szirmai család lakását és a hozzá tartozó 5,5 hold²²⁴ területet, hogy templomot építtessen hívei számára. Az épület megvásárlása után a püspök elrendelte a kápolna felállítását. E célból az épületben levő három szobát vágták egybe kiszedve a közfalakat. Az épület hátsó részét alakították át papi lakássá. Az iskola-kápolnából áthozták az oltárt, lócákat készítenek

A kápolna 1937. december 8-ra készült el. Ekkor áldotta meg Fiedler István püspök. A kápolna védőszentje a püspök szüleinek emlékére *Szent Tibor és Zsuzsanna* lett. Az iskolából átkerültek a többi egyházi felszerelések is.

Már 1937-től a kápolna felépítése után, Érselénd Érsemjén filiája lesz. Az év végén a plébános elkészítette a hívek kataszterét,²²⁵ mely szerint Érsemjén katolikussainak száma 270, de még ezek nagy része is

vegyes házasságban él reformátusokkal, a többiek görög katolikusnak vallják magukat. A hívek nagy része nincstelen cseléd a nagybirtokosoknál.

A plébánia teljesen önellátó volt, nagy gondot kellett fektetni a földművelésre, ezért a második világháború elől elmenekülő zsidóktól, az egyház nagy földterületeket vásárolt meg viszonylag olcsón.

1938. október 26-án állítják fel a Szent Tibor és Zsuzsannát ábrázoló oltárképet, melyet Szirmai doktor készíttetett Takács Gyula székelyhídi festővel. Ugyanekkor állított a kápolna elé kis fakeresztet.

1939. június 11-én egyházi közgyűlést tartottak, ahol megválasztották az egyházi tanácsosokat. Az év vége felé a politikai zavargások egyre jobban ránehezedtek az egyházra. Az egyházmegye több papját összeesküvéssel vádolták.

1940-től Bihar megye apostoli kormányzója Márton Áron erdélyi püspök lett. Még ez év augusztusában a főhatóság új plébánost nevezett ki Érsemjénbe, Gámpe Károly személyében.

A politikai fordulatok nagy változást hoztak az egyházi életbe is. A második bécsi döntés után bevonuló magyar csapatokkal egyidőben, az addig magukat görög katolikusoknak valló hívek átiratkoztak római katolikusnak, ezzel a hívek száma 1200-ra gyarapodott. 1942-ben a kápolnát kifestették. Vlagyovics István székelyhídi káplán, a szegényes felszerelést látva, a gyulai apácáktól egyházi ruhákat küldetett. Sokat segítettek a kápolna feldíszítésében a váradi Vincés-nővérek is. Szintén ebben az évben cserélték ki a harmóniumot is nagyobbra, melyet 1500 pengőért rendeltek egy pécsi orgonakészítő gyárából. Még ma is ez működik a templomban. A 40-es években Érsemjénhez csatolták filiaként a határ szélén lévő kis települést, Barantót. Így a plébánosnak egy vasárnap három misét kellett tartania. Az elég nagy utat a falvak között nagyon hosszú ideig gyalog járta be, míg kerékpárt tudott szerezni, amelyet aztán az oroszok elvittek egyik szokásos fosztogatásuk során. 1942-ben került sor Érsemjénben az első misszió megtartására P. Lössch lazarista vezetésével.

Az 1944-ben bevonuló német csapatok a plébánia mellett levő iskolát foglalták el szálláshelynek, de nem jelentettek veszélyt az egyházra nézve,²²⁶ sőt a plébános feljegyzése szerint nagy áhitattal vettek részt a májusi litánián, elvégezve a szentgyónásukat is.

Évente legalább harminc gyerek járult szentáldozáshoz, s ugyancsak évente megtartották a Tibor- és Zsuzsanna-napi templombúcsút, melyre a szomszédos plébániákról is jöttek vendégek.

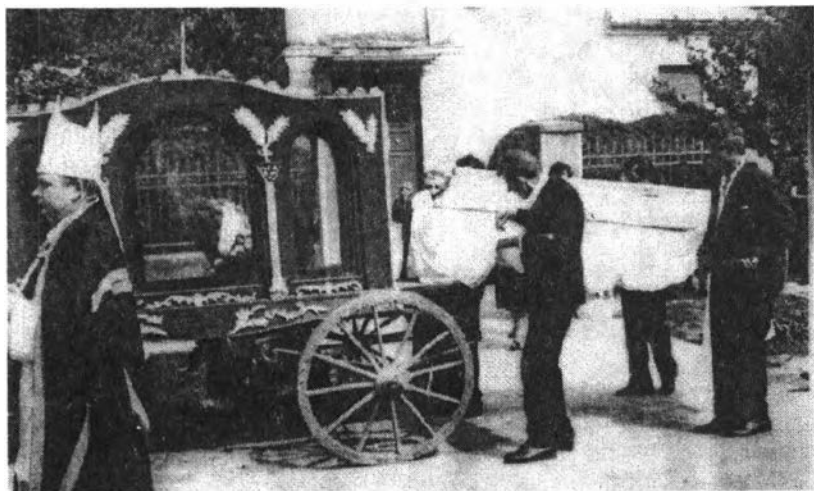
1946-ban Érsemjénben került sor az Érmellék legnépesebb bérnálására: Fiedler püspök 200 gyermeket és fiatalot részesített a bérnálás szentségében.

1956-ig a három szobából kialakított kápolnában tartották a szentmisét, amikor is megkezdték az építkezéseket, hogy a kápolnát templommá alakítsák.

1984 húsvétján Gámpe Károly infarktuson esett át; még ez év Úrnapján (június 21.) miséhez készülődött, amikor összeesett és meghalt. Másnap el is temették. Sírja az érsemjéni római katolikus temetőben van. A hívek szeretettel gondolják hajdani plébánosuk sírját. Az új plébános kihelyezéséig Érmihályfalváról járt ki tisztelendő Pálos István esperes úr vasárnaponként a szentmisét megtartani.

1984. szeptember 30-án nevezték ki Érsemjén következő plébánosát, tisztelendő Tanka Józsefet. Sok munka várt rá. A gazdasági épületeken és a parókián meglátzott, hogy három hónapig lakatlanul állt. Szombatonként a sekrestyében hittanórát tartott a gyermekeknek azzal a reménnyel, hogy így talán a templomba is bevonhatja őket.

Az 1989-es fordulat sok jót hoz az Egyháznak. Megkezdődik a hitoktatás az iskolában. Tanka József plébánost 1991. november 1-jétől áthelyezték Kárásztelekre. Az őt követő plébános tisztelendő Jitáru

Gámpe Károly temetése

Szél Antal, akinek köszönhetően a templom kívül-belül teljesen átalakult, megszépült. Az érsemjéni templomon kívül renoválta az érseléndi kápolnát és a barantói hívek számára új kápolnát épített, melyet 1996. október 1-jén szentelt fel Lisieux-i Kis Szent Teréz tiszteletére Tempfli József nagyváradai megyés püspök. 1996-ban Jitáru Antal plébánost áthelyezték Tasnádszántóra. 1992-ben 869 katolikust találunk Érsemjénben.

A következő plébános tisztelendő Láber Ferenc volt, aki alig egy évet töltött Érsemjénben.²²⁷ Őt követi tisztelendő Szűcs Attila plébános. A jelenlegi plébános tisztelendő Csilik János.

A református egyház

Hogy Érsemjén mikor tért át a református hitre, nem tudjuk. 1552-ben, az akkori plébánosa még 3 forintot küldött a tridenti zsinatra. Kb. 1566 után itt is megszűnt a katolikus élet.²²⁸ Mivelhogy az eklézsia matrikulái a török pusztítások idején és a sorozatos tűzvészek miatt elpusztultak, sokat nem tudunk ebből a korból. A legelső adatunk az érsemjéni reformátusokról 1660-ból van, amikor is a helyi református közösség Gyulavári községbe menekült a török pusztítás elől. A templomát a török háború megsemmisítette. Jó ideig kezdetleges fatemplomban tartották az istentiszteleteket. Ebből a korszakból való régi kegyszerei: ónkannák 1644–1698-ból.²²⁹ A templom és a közösség 1700 után épült újjá. 1722-ben Zilizi János prédikátorsága idején

épült az új parókia, feltehetőleg a templom egy része is. 1748-ban Érsemjénben tartják az újonnan kinevezett lelképásztorok *dislocutioját*.²³⁰

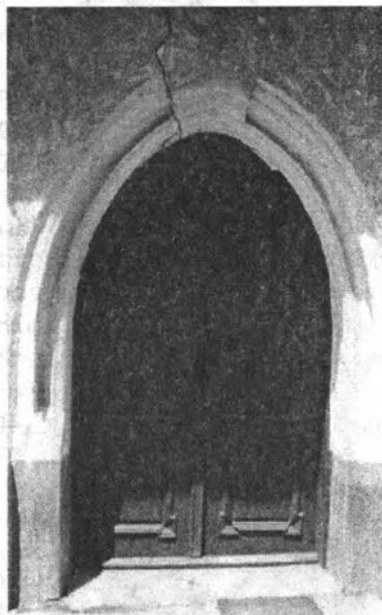
Mint Kordics Imre megállapítja, a templom jelenlegi formáját a 18. századi átalakítás, bővítés során alakították ki, ekkor vesztette el végleg gótikus stílusát.

Egykori fatornyát 1776-ban kőtoronnyal cserélték fel. A hajótestnél keskenyebb mai tornyot 1846-ban kezdték építeni, 1858-ban készült el. A legjelentősebb átalakítások 1780-ban voltak, majd 1795-ben a templomteret észak felé megnagyobbították. A déli rész felújítására 1805-ben került sor, 1892-ben pedig tatarozták az egész épületet. A régire ma csak az északi és a nyugati oldalon megmaradt gótikus ajtókeretek emlékeztetnek.

A reformáció a templombelsőket is megváltoztatta. A falak díszítés nélkül maradtak, a szószék és az úrasztala központi helyet kapott. A puritán belső tér díszítésére csak a karzat- és mennyezetfestmények, a

A rokokó szószék

Gótikus ajtókeret

kézimunkák és a szószék maradt. Ez utóbbiaknak kiemelt jelentőségük lett: a szószékről beszél a lelkész – ez lett a figyelem középpontja.

A barokkból a klasszicizmusba való átmenet idején kisebb településeinken népies szószékek jelentek meg, ezeket néha a vidéki festők munkái díszítik. Feltehetően egy ilyen műhelyben készült az érsemjeni is, mely festményeivel idegennek hat egy református templomban. Az egykori mester talán így akarta fokozottan felhívni a figyelmet az 1808-as rokokó szószékre. Az elkészült munkát végül a megrendelő egyházközség elfogadta, megbékélt vele.

A szószék mellvédjét díszítő festmény az Úr színeváltozását ábrázolja. A feljáróval ellentétes oldalon a mester Mózeset örökítette meg a kőtáblákkal. Háttámban levő harmadik kép a szamáriai asszonyt ábrázolja a kútnál.

A hatszáz ülőhelyes templom mai főbejáratánál a harangtorony alatt olvasható ez a felirat: *Ezen templom északi része építetett 1795, és a déli része újítottott 1805 évben. Javítottott 1860-ban. A templomtorony újból kijavítottott és festetett 1892 évben az ev. ref. hívek költségén. 1989–1990 között restaurálták a templom külső részét.*

1718-ból fennmaradó leltárból ismerjük a templomi kegytárgyakat. Ezeket a földbirtokos családok adományozták az eklézsiának. 1748-ban létezett még az az ezüstpohár, amely ezt a feliratot viselte: *Püspöky Sámuel uo confessionis*, valamint az az ezüstkelyér, amelyre ezt vészték: *Ér Semjén rx eccléziához való tányér anno 1739*. Ezeket a tányérokot, 1765-ben beolvasztották. Az ezüstkelyet, melynek méretei 500 g, 11x16 cm, 1971-ben a Bukaresti Történelmi Múzeumba vitték, s ma is ott található. Visszaszolgáltatása folyamatban van.²³¹

Más értékei: egy szépen gravírozott ezüstkehely, amely Keresztúri Sámuel adományát képezi. A kehely felirata: *Az Ér Semjéni eccleziához confexálta Püspöky Sámuel uram anno 1699.* Egy másik ezüstitányér, mely a következő feliratot tartalmazza: *Az Érsemjéni ref. Sz. ekklesia számára készítettett prédikátor Sz.S. oskolamester D. S. és preceptor V.I. tulajdon költségén 1773.* Úrasztali tányér, ezüst 220g, 18 cm, Szántó János adománya; kis kehely, ezüst 180 g, 19 cm, Fráter Béláné adománya – 1876, felirata: *Leányaim Emma, Nelli, Polin-Confirmálásakor emlékül, Fráter Béláné, Rhédey Julia grófnő, az Ér Semjéni ekléziának 1876 június 4-én;* kis kehely, ezüst, 130 g, 7x8 cm, felirata: *Fráter Boriska Confirmálása emlékére Érsemjén 1924 június 8;* Úrasztali kancsó, ón, fedél nélkül, 1600 g, magassága 26 cm, átmérője 10 cm, Török Márton adománya – 1644; Úrasztali kancsó, ón, fedeles, 2990 g, 32 cm magas, átmérője 10 cm, Püspöki Sámuel adománya – 1698.²³² Továbbá: fehér patyolat terítő, Bossányi Klára ajándéka – 1764; fehér terítő ezüst hímzéssel, özv. Krajnik Józsefné, Kazinczy Klára ajándéka – 1870; fehér patyolatterítő ezüst és selyem hímzéssel, Dobozi Laura adománya – 1838; piros atlasz terítő 180x125, Fráter Kata adománya – 1898.²³³

A templomnak két nagyharangja volt, a nagyobbik 200 kilogrammot nyomott. Ezeket a harangokat 1744-ben vásárolták 180 forintért. Felirata: *Az érsemjéni ref. ekkl. a maga költségén vötte MDCCXLIV.* A kisebbik harangot 1693. április 13-án vásárolták 56 forintért.²³⁴

Az egyháznak három darab földje volt, mindegyik hat köböl nagyságú. Tizenkét köböl földet a lelkipásztor használt, hatot a tanító. A pap jövedelme: évente minden házaspár két mérő búzát adott neki, azonkívül legelődíjat fizettek (34 dénár) és dézsmát a vajból (3 dénár). Más jövedelmi források még: minden paraszt köteles volt fát hozni neki és minden harmadik szekeret a rektor kapott meg stb. A lelkési szolgálatokért felvett bérek: keresztelés 24 dénár, esküvő 10 dénár, temetés 10 dénár.

Az egyház lélekszámáról 1785-ből nem tudunk pontos számadatot, csak az derül ki a már említett feljegyzésből, hogy Érsemjén a Tiszántúli Egyházkerülethez tartozik.²³⁵

1910-ben 1805 református van Érsemjénben.²³⁷ Az első világháborúban a fent említett harangokat elviszik és beöntik. 1924-ben pótolják az Amerikába elszármazott hívek adományából.

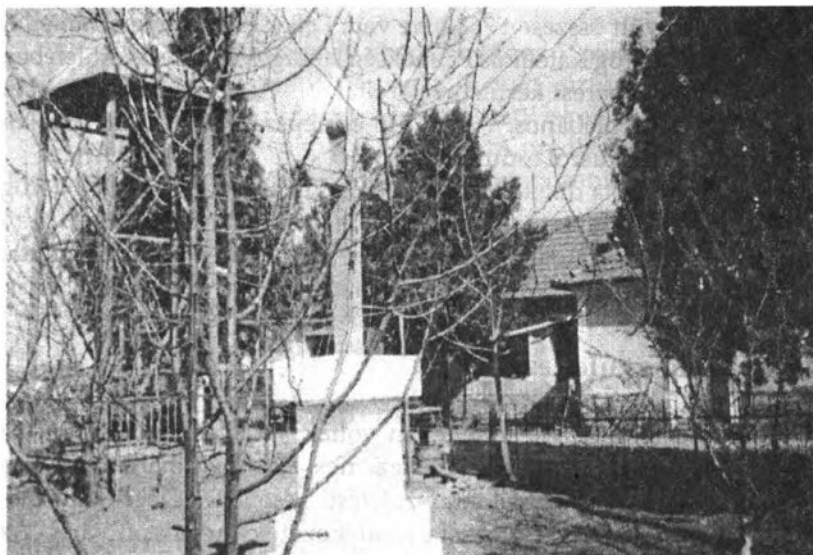
Év	Újszülöttek száma	Hívek száma	Esküvők száma	Elhalálozások ²³⁶
1853	48	–	14	65
1854	48	1240	11	70
1855	56	1227	11	69
1856	47	1205	13	39
1857	60	1256	12	39
1858	48	1259	19	45
1859	66	1293	13	32
1860	49	1301	15	41
1861	67	1297	11	71
1862	70	1301	20	66
1863	52	1308	11	45

Lelkipásztorainak névsorát csak hiányosan ismerjük, mert 1784-ben tűzvész által elpusztult az eklézsia matrikulája. Az ismert neveket Szántó János Nyomozta ki. Lelkipásztorok: Zilizi János (1695–1735); Kassai János (1735–1742); Danka András (1742–1748); Kapitány György (1748–1752); Szász Márton (1752–1754); Enyedi Nagy Mihály (1754); Makódi János (1755–1765); Keresztúri Sámuel (1765–1771); Hunyadi Sámuel (1771–1772); Szántó János (1772–1798); Csóka János (1798–1806); Fazakas István (1806–1823); Keresztúri Ferenc (1817–1819); Lengyel József (1819–1827); Doszpoly János (1818–1831); Nagy László (1831–1836); Szele Imre (1831–1881); Béressy Dániel (1881–1889); Végh József (1889–1913); Szatmári Károly (1914–1957); Szabó László (1957–1993). Ma Fülöp János a lelkipásztor.²³⁸ 1992-ben a gyülekezetnek 1510 tagja van. 1989–91 között a templomot kívülről restaurálják.²³⁹

A Sfântul Ierarh Nicolae ortodox egyház

Az érsemjéni ortodox parókia a margittai esperesi kerülethez tartozik. A helyi egyházközség 15 családból áll. Az 1992-es népszámlálás szerint 189 ember vallotta magát ortodox felekezetűnek.²³⁹ 1910-ben 17 görögkeleti (ortodox) vallású élt a faluban.²⁴⁰

Az érsemjéni ortodox hívek nem rendelkeznek templommal, vallásuk gyakorlására egy szerény kápolnát használnak. Ezen kápolna története 1946-ban kezdődik, amikor Ciorogariu Terente esperes, érmihályfalvi lelkipásztor – akkor Érsemjén még Érmihályfalva filiája volt – az adományként kapott házat berendezte a kápolna céljainak megfelelően. Az épület legnagyobb szobája szolgál kápolnaként, a másik két szobában a lelkipásztor lakik. A kápolna rendelkezik ikonostázzal, különböző ikonokkal, valamint más kegytárgyakkal és berendezési tárgyakkal. Titulusa: *Sfântul Ierarh Nicolae*. Az udvaron harangláb áll két kisebb haranggal.

Az ortodox kápolna udvara

Mivel az érsemjéni ortodox egyházközség csak leányegyházként létezett, a környék (Érmihályfalva, Értarcsa, Érkenéz) papjai látták el a hívek lelki igényeit. Ghitea Ioan, érkenézi plébános, 1994-95 között restauráltatja a kápolnát kívül és belül.

Ezt a kápolnát 1995. augusztus 27-én dr. Ioan Mihălțan nagyváradi ortodox püspök templommá szenteli, valamint önfenntartó ortodox parókia rangra emeli az érsemjéni egyházközséget. Ekkor nevezi ki Érsemjén első ortodox parókusát Lenghel Iulian személyében.²⁴¹

A görög katolikus egyház

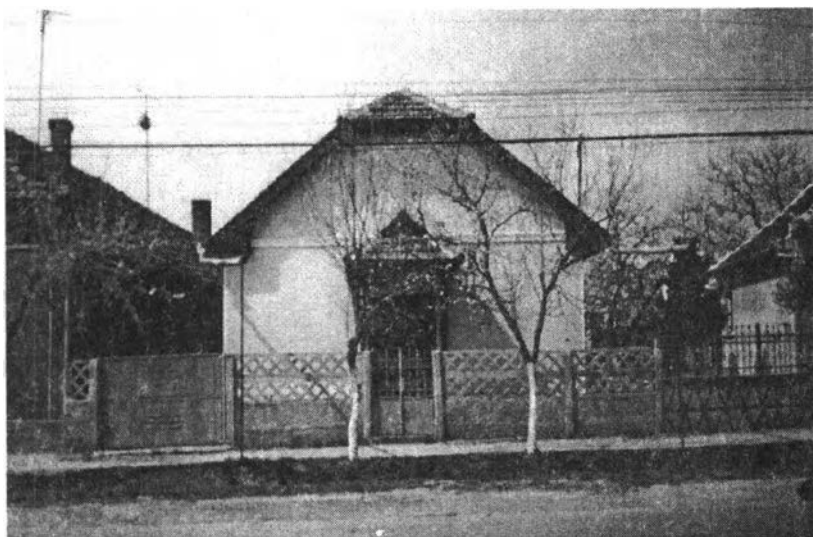
A dokumentumok hiánya miatt sokat nem tudunk róluk. 1785-ös statisztika alapján 102 személy vallja magát görög katolikusnak Érsemjénben. Valószínű, hogy akkor is az érseléndi görög katolikus plébánia leányegyháza volt, s a hívek anyanyelve akkor a magyar volt.²⁴²

Az 1900-as évek elején Érselénd leányegyházaként szerepel, Selénddel együtt összesen 768 híve van. Lelkész: Mosolygó Dániel. A Nagyváradi Görög Katolikus Püspökség laksági főesperesi kerületében a nagylétai alesperesi kerületbe sorolták be. Akkori esperes Papdán Antal nagylétai plébános.²⁴³ Az 1910-es népszámlálás adatai alapján 397 görög katolikusról tudunk.²⁴⁴

A kommunista diktatúra idején erőszakkal megszüntetik a görög katolikus vallást, hívei csak ortodoxként élhetnek tovább. Ekkor sokan áttérnek a római katolikus vallásra. Az 1992-es népszámlálás adatai alapján 21 görög katolikusról tudunk Érsemjénben. Templomuk nincs.

A baptista gyülekezet

Az első merítkezések 1893-ban voltak, ettől az évtől számít az érsemjéni baptista közösség gyülekezetnek. Kornya Mihály, aki az első alámerítéseket végezte (szalontai születésű, később Diószegre költözik), egyben a környékbeli baptista gyülekezetek megalapítója is. Az érsemjéni gyülekezet alapítója Nagy József – a jelenlegi gyülekezetvezető Nagy József nagyapja – volt.

A baptista templom

A gyülekezet legnépesebb korszaka kb. az 1960-as évekre tehető, amikor 40–50 tagot számlált és saját 15 tagú rézfúvós zenekarral is rendelkezett. Ebben az időszakban vasárnapi iskola is működött.

Ma már csupán 15 tagú a gyülekezet. A prédikátorok a szomszéd gyülekezetekből járnak át istentiszteletet tartani. A legismertebb prédikátorok: Simon István, Szabó Károly (Székelyhíd); Szilágyi Antal, Sütő László (Érmihályfalva); Fürj Imre (Értarcsa); Gergely István (teológiai végzettséggel rendelkezik. Angliában nyerte el a mesteri fokozatot, a baptista teológián tanít), ő a jelenlegi prédikátora a gyülekezetnek.²⁴⁵

Az érsemjéni zsidók története

A zsidókról sajnos keveset tudunk. Érsemjénben az 1785-ös II. József-féle népszámlálás alkalmával történik róluk említés. Ekkor 14 izraelita vallású lakosa van Érsemjénnek.²⁴⁶ A 19. század második feléből van néhány adatunk. Eszerint 1878–1885 között 12 az újszülöttek száma, 1846–1852 között 2, viszont 1852–1885 között 190 gyerek született. A

A zsidó temető

zsidó lakosok közül sokan megváltoztatták nevüket, pl. *Lindenfeld – Bihari; Goldberg – Vajda; Bauer – Boros; Roth – Rónai; Reizmann – Révész; Fulerzák – Földesi; Schawrz – Székely stb.*²⁴⁷

A 19. század végén, a 20. század elején általában a zsidók vezették a kiskereskedéseket, italméréseket stb., viszont sokan foglalkoztak földműveléssel is. A zsidó hit előírásainak megfelelő szertartásokat a zsinagógában végezték. A környékbeli zsidóság vallási központja az érmihályfalvi zsinagóga volt. Ezen zsinagóga építésének céljára a telket 1820-ban veszik meg. A fennmaradt okiratokból kitűnik, hogy a zsinagógát hamar felépítették. Hozzá tartozott Érsemjén, Érselénd, Gálospetri, Vasad, Ottomány, Szalacs, Piskolt, Értarcsa, Éradony, Érkeserű. Főrabbi: Schönfeld Béni.²⁴⁸

1910-ben a népszámlálás adatai 88 izraelitát említenek.²⁴⁹ A hitleri rémálom ide is elért. Az érsemjéni 45–50 zsidó család tagjait vagy deportálták, vagy elmenekültek. Pontos adataink sem a holocaust áldozatairól, sem a túlélőkről nincs. Az 1999-ben felavatott emlékoszlop a deportált zsidóknak is emléket állít. A zsidók emlékét őrzik még szép házaik. Az 1900-as évek második felében megtalálták egy zsidó fürdőház alapjait.²⁵⁰ A legkézzelfoghatóbb emlék róluk mégis a zsidó temető.

Temetők

Ahogy a halál az élet velejárója, úgy a temetők is hozzátartoznak a települések életéhez. Érsemjén több temetővel is rendelkezik: római katolikus, református, ortodox, valamint izraelita temetőkkel.

A római katolikus temetőt 1975-ben hozták létre a katolikus hívek, Isten szolgája, Gámpe Károly, akkori plébánosuk vezetésével. Erre a célra a régi temető elvadult növényzetét irtották ki egy területen, a Szunyogh-kripta közelében, és kerítették el. Ezen régi temető sírjai közül néhány még látható az elkerített temető környéki szántóföldeken. Szintén ebben az évben állítják fel a temető keresztjét.²⁵¹ 1984-ben Gámpe Károlyt is ebbe, az általa létrehozott temetőbe helyezik örök nyugalomra.

Igazán szép sírrelle ezen temetőnek a Szunyogh család sírboltja. Sajnos a sírfosztogatók gondoskodtak róla, hogy mára minden

A Szunyogh-kripta, a homlokzatán a címerrel

koporsót, csontokat eltávolítsanak, tönkretegyenek. A kriptá északi homlokzatán még látható a Szunyoghok családi címere. Az oszlopok között húzódó egykori vasrács eltűnt, szintúgy eltűnt a kriptá kapuja is. Sajnos a közelmúltban ellopták a kriptában nyugvó elhunytak neveit tartalmazó márványtáblát is, így nem rendelkezünk pontos adatokkal arról, hogy mikor építhették ezt a romjaiban is szép síremléket.

A katolikus sírjelek egykor egyszerű fából faragott kereszttek voltak. Ma a kő vagy márvány síremlékek egyre nagyobb teret hódítanak. A fakereszttek keresztgerendáira általában az elhunyt nevét írták fel, míg az állógerendára születésének, illetve halálának dátumát. A feliratok végére a R.I.P. (Requiescat in Pace), vagy B.P. (Béke Poraira) betűket rótták.

A *református temető* a falu belterületén a Petőfi és a Főutca kereszteződésében található. A temető keletkezési idejéről pontos adatunk nincs. Ebben a temetőben nyugszik Fráter Lóránd császári-királyi honvédhuszár százados, dalköltő. Sírja a többi sírtól kissé távolabb, keletre fekszik. Ezt a sírt többször feldúlták már, de most

Fejfák a református temetőben

rendezett állapotban van. A református temető legszebb alkotásai – a sok kő és márvány síremlék ellenére is – mégis a csónak alakú fejfák, vagy ahogy az érsemjéniek mondják „gongfák”. Számos tanulmány jelent meg ezzel kapcsolatban, ugyanis néprajzkutatók megfigyelték, hogy mocsaras környezetben élő rokon népeknél (vogulok, csuvasok stb.) szintén csónak alakúak a fejfák.²⁵² A síremlékeken változatos sírdíszítmények találhatóak: kereszt, szomorúfűz, tulipán, olaszkoszorú, benne kereszt, rózsa stb. Gyakori a szomorúfűzbe

dőlt kereszt, s az egy síremléken kehely és kereszt, ha család egyik része katolikus volt, a másik református.²⁵³ Annak ellenére, hogy minden felekezetnek külön temetője van, a különböző vallású családtagok egymás mellé temetkeztek.

Szintén református temető volt az a temető is, melyet ma a katolikus egyházközség használ. Még ma is látható néhány sírkő a Szunyogh-kripta környékén, melyek a régi temető idejéből maradtak.

Az ortodox egyház temetője a vasúti megálló mellett, a sínpár külső oldalán található. Temetőkeresztje a közelmúltban egy-két éve készült el. A temető létrejöttéről mindenképpen csak 1920 után beszélhetünk. A síremlékek között itt is uralkodó helyet foglalnak el a modern márvány- és kőépítmények,

A baptista temető, az ortodox temetővel szemben, a sínpár falu felőli oldalán található.

A zsidó temető egyik legkézzelfoghatóbb szakrális jele az itteni izraelita közösségnek. A köveken látszik, hogy a helyi zsidóknak sikerült beilleszkedniük az itteni környezetbe. A sírkövek felső részén héber a felirat, míg az alsó részén magyar feliratok közlik az elhunyt adatait. Bár egyetlen zsidó sem él ma Érsemjénben, a temetőt most is gondozzák.

NÉPSZOKÁSOK

A szoros közösségi élet tükrözői az év egyes szakaszaihoz, fordulókhoz, eredetileg bizonyos mezőgazdasági munkák kezdetét, illetve befejezését meghatározó jeles napokhoz, valamint az életkor fontos állomásaihoz fűződő különböző népszokások. Ami a népszokásokból megmaradt, megpróbáltam összefoglalni aszerint, hogy mihez kötődnek.

Mezőgazdasági eseményekhez kapcsolódó népszokások

Az állatok tavaszi kihajtásakor szokásban volt, hogy a pártában maradt lányok ablaka előtt összegyűltek a legények, különböző fémedényeket zörgetve nagy zajt keltettek, és közben ordították a verset: *„Akinék van vñ jánya, hajtsa ki a gulyára, hogy folyasson egy órára!”* Aztán rendszerint elfutottak, mert a házigazda megkergette és ha utolérte, botjával jól helybenhagyta őket.

Aratás után rendszerint aratóbált rendeznek. A bál, hívogatóssal kezdődik. Népviseletbe öltözött legények lóháton körbejárják a falut. A közülük választott „kisdobos” minden utcában több helyen is felolvassa a meghívót, amelyet rendszerint vicces rigmusokban írnak meg. Ilyenkor a leányok szalmából koszorúkat és egyéb dísz tárgyakat kötnek. A bál rendszerint reggelig tart.

Ehhez hasonlít a szüreti bál is. A fent már említett hívogatóssal kezdődik. A bál napjának reggelén indulnak a hívogató lányok és legények. A legények lóháton ülnek, öltözetük: bő fehér gatyka, fehér ing, pitykés mellény, csizma és kalap. A lányok szekéren ülnek, szintén népviseletben. A szekéren van egy kád vagy egy dézsa, ebben áll a „kisdobos”. A szekér hátuljában a zenészek foglalnak helyet. A fiatalok egész úton zenélnek, a tereken megállnak, ahol a kisdobos dobolni kezd és előveszi az ívet, amelyen a meghívás áll, és ezt kiabálva felolvassa. A felolvasás után leszállnak a szekérről és elkezdik a szüreti táncot. Ez általában körcsárdás. Utána a környéken lakó házigazdák borral kínálják a táncosokat. Késő délután befejezik a falu meghívását, majd este kezdődik a bál. Akik hívogatni jártak, azok most is népviseletbe jelennek meg, jelezve, hogy ők a csőszök. A bálteremben

drótokra szőlőfürtöket erősítenek fel, amelyet el kell lopni, de úgy, hogy a „csőszök” ne vegyék észre. A tetten ért bűnös megfelelő összeggel kell megtérítse az okozott kárt, ha úgy sikerül ellopnia a szőlőt, hogy nem veszik észre, a csőszök fizetnek. A fiúk általában mindig hoznak magukkal demizsonban, kulacsban, butykosban bort, és szívesen kóstolják egymás nedűjét. Mostanában a bálokon megjelentek a különféle vetélkedők, a szépségverseny. Jellemző, hogy aki megnyeri a szépségversenyt, az lesz egy évig a bálkirálynő. A bál általában hajnalig tart.²⁵⁴

Bár nem kifejezetten mezőgazdasági munkálatokkal kapcsolatos, de mégis beszélnem kell a *disznóvágásról*, s a hozzá fűződő szokásokról. Már maga a *disznófogás*, a szomszéd férfiak összegyűlése, a jókívánságok is külön ünnep. Nálunk a disznót hagyományos módon szalmatűznél pörkölik. A disznót megtisztító, illetve feltrancsírozó férfiakat szokták azzal ugratni, *hogya nem sietsz, elviszi a harangozó a disznót*, célozva ezzel a hentes lassúságára. Ebédre már elkészül a *toroskáposzta*, valamint vacsorára a *tüdős, májas, véres hurka, kolbász és a hájas tészta*. Ez a menü a „disznótoros vacsorán”. Szomszédoknak, rokonoknak, barátoknak illik *kóstolót* vinni, amit később ők is viszonznak.

Az egyházi ünnepkörhöz fűződő szokások

Sajnos ezen szokások leredukálódtak a húsvéti locsolásra és karácsonyi betlehemezésre, illetve kántálásra. Pedig a régiek szerint a farsangolásnak is szép szokásai voltak, de ma ebből nem maradt meg csak a farsangi bál. Az Érsemjénben használatos betlehemes játékok közül, most egyet mutatunk be, de szájhagyomány szerint több volt.

Betlehemes

Beköszöntő:

Jó estét, jó estét a házigazdának,
 Úgy kicsinek, mint nagynak, az egész családnak!
 Felkérném az urakat, ha rám hallgatnának,
 Betlehemi társaim, ideki nagyon fáznak.
 Beengedném őket, ha szabad volna.

Gyertek be, gyertek be ti mennyből jött angyalok,
Hadd lássam, mit tudtok?

Ének: (mind énekelik)

*Krisztus Jézus született, örvendezzünk,
Néki hálaéneket zengedezzünk!
Dávidnak véréből, tiszta Szűz méhéből,
Született Krisztus nekünk!*

Angyal:

Én mennyből jött angyal vagyok,
Ti néktek most nagy hírt mondok,
Ma született az Úr Jézus!
Hát te, huszár mit tudsz?

Huszár:

Huszár vagyok, tokaji bort iszok!
Este hideget, reggel meleget,
Az már nekem mindegy!
Kard villog kezemben,
Bátorság csillog szívemben!
Ha felnövök, huszár leszek,
Lovamra szép nyeret teszek.
Puha szőrét, hogy megóvja,
Bársonyból lesz takarója.
Néha-néha cukrot is kap,
Ha kedvem szerint ugrat.
Felséges királyom, azt írd koporsóm oldalára,
Derék kis katona, volta az ő huszárja!

Betyár:

Állj félre barátom, én is hadd beszéljek!
Egy ilyen legénytől, mint te, nem is igen félek!
Betyár vagyok, a nagyapám sem volt más,
Ostor fityeg bal vállamon, mégpediglen karikás.
Reng a virág kis kalapom tetején,
Most vettem a túri vásár elején!
A múlt éjjel mit tettem?
Egy földesúrnál bementem,

Perselyemet asztalára tettem.
 Mondtam, neki tegyen bele pénzt, vagy bármit,
 Mert, ha nem erőszakkal elveszem!
 A nagyúr megijedt.
 Teletömte ezüsttel, arannyal,
 Úgy bocsátott engem utamra.
 Falu végén alig értem nem messze,
 Kilenc zsandár jött utánam sebesen.
 Az első tiszt volt, kis perselyemmel,
 Úgy megvágta, hogy szörnyethalt.
 Nem érkeztem a kis perselyem után kapkodni,
 Érkeztem daruszőrű paripámra pattanni.
 Daruszőrű paripámnak kitört a jégen a lába,
 Én meg így maradtam egy ingbe, gatyába,
 Mint nyári piros alma a héjába!

Huszár: Jöjjön be kend, öregapám!

Öreg: Bemennék szerelmes gyermekem, de attól félek, hogy a 77 méteres kolbászt a nyakamba akasztjátok, a vígit meg a számba dugjátok, oszt, mindján megfúlok!

Huszár: Nem, nem csak jöjjön be!

Öreg: Bemennék szerelmes gyermekem, de attól félek, hogy a forró kukucával kiveritek a fogamat!

Huszár: Nem, nem csak jöjjön be!

Öreg: Bemennék szerelmes gyermekem, de nem lelelem az ajtókilincset!

Huszár: Sarka felé, öreg!

Öreg: Ott keresem, mégse lelelem!

Huszár: Na várjon, kinyitom én, de vigyázzon, mert itt egy 77 méteres árok van, ugrani kell, szép leány van, köszönni kell!

Öreg: Hipp-hopp, szerencsés, lencsés füstölt kolbászt adjon a Jó Isten! Hát ti pásztorok, itt bent esztek, dorbizoltok? Az öreg deres szakállára nem is gondoltok? Vigyázzatok, mert ez a kótya-fitye bot, vígig csúszkál-mászkál a hátatokon. Tintiri bojtár! (Földhöz üti kétszer a botját.)

*Ének: Öröm hangzik mindenfelé, eljött a Messiás!
Született a kis Jézuska, egész világ megváltója!
Lábadhoz borulva: Alle-Alleluja!*

*Vígan zengjetez citerák, Jézus született!
Harsogjatok víg trombiták, Isten ember lett!
Mert született Messiás, bizonyítja Szent Írás!
Légyen öröm égen-földön glória-mondás!*

Angyal: Glória, glória!

Öreg: Tarka disznó az ólba! Hány óra cimbora?

Betyár. Háromnegyed zöldre, feküdjön le ide a földre!

Öreg: Ha én ide lefekszek, többé juhászbojtár nem leszek. Fejem alá vetek egy tüzes keresztet, hogy az ördögök el nem vigyenek! Ti meg mondjátok az angyali verset.

*Ének: Pásztorok keljünk fel,
Hamar induljunk el!
Betlehem városába,
Rongyos istállócskába
Siessünk, ne késsünk!
Mi Urunknak tiszteletet tehessünk!*

Betyár: Kelljen fel kend, öregapám, mert olyat vágok a kend farára, hogy menten kihal a kend bundája! Csapófát a vín dög alá!

Öreg: Igen, a nagyanyád alá! Nem egy ilyen, 120 éves fiatalember alá!

Betyár: Mit álmodott kend, öregapám?

Öreg: Várjál szerelmes gyermekem, hadd vegyem ki a szememből a csipát, a fülemből a taplót! Bejártam Indiát, Bindigát, Brazíliát, mégse kaptam egy porció pájinkát!

Betyár: Itt a kulacs, igyék hát!

Öreg: Lám, lám, milyen a mai fiatalság! Az öregnek fenékkal fordítják a kulacsot.

Betyár: Befagyott a szája!

Öreg: Hát adjátok oda a házigazdának, hadd engesztelje meg egy kis meleg borocskával!

Betyár: Engeszteli már!

Öreg: De vót még az öregnek egy nótája is.

Betyár: Mék az öreg?

Ének: *Vedd rád juhász a bundát, a bundát!*

Fogjunk göndör báránykát, fogjunk göndör báránykát!

*Sík mezőbe, zöld erdőben, sétál, pipál, furulyál, furulyál
Billeg-ballag, meg-megáll, billeg-ballag, meg-megáll*

*Botja végén úgy megáll, mint egy báb,
Juhaira úgy vigyáz, juhaira úgy vigyáz!*

Beköszöntő: Nosza pajtás, fogd a az ajtót,
Kezedbe a kilincstartót,
Mert mi innen eltávozunk,
Boldog ünnepet kívánunk!

Mind: Nosza-nosza jó gazda,
Eressz minket utunkra!
Házadra, nyájadra, szálljon Isten áldása!
Isten áldja meg e háznak gazdáját,
Családját, jószágát, boros kamaráját!

Általában ilyenkor kínálják a betlehemeseket tésztával, borral. Ha gyerekek járnak betlehemezni, akkor szokás nekik pénzt is adni.

Az emberi életkorhoz kötődő szokások

a. Születéskor a betegágyas anyának ételt hordanak körülbelül nyolc napig; kereszteléskor külön ünnepséget szokás rendezni. (Megjegyzem sajnos néha nem is a keresztelésen van a hangsúly, hanem az azt követő ünnepségen.)

b. Az eladósorba növekedett leányok kapujába, május első reggelén *májusfát* tűznek.

c. A lakodalom, a leánykérés, a legénybúcsú külön szertartás mellett zajlott le. A lakodalmat megelőző hétvégén vőfélyek jártak hívogatni, a következő verssel:

Hívogató

Illő tisztelettel engedelmet kérek,
 Midőn e házba, ily bátran belépni merészelek.
 De amit követek, megtenni tartozom,
 Mertén lakodalmi célból fáradozom.
 Két szép csillag ragyog két ház felett,
 Két szerető szívnek öröm és üdvözet.
 Két szép élő virág plántálódik össze,
 A szerelem hímes porába fűrésztve.
 És ezért általam tisztelik önöket.
 Hogy az ő lányának lakodalma,
 A jövő szombaton lesz megtartva,
 Melyre szeretettel meghívjuk az egész családot!

Hívogató vőfélyek

A közeli rokonokat, barátokat a jegyespár hívta meg személyesen. Lássuk most egyik változatát az Érsemjénben használt lakodalmás rigmusoknak.

Menyasszony-beköszöntő

Tisztelt vendégsereg, figyeljenek szavamra,
 Örömmel nézzenek szép menyasszonyunkra.
 Íme itt áll mellettem menyasszony-ruhában,
 Új élet kezdetén, viruló pompában.
 Az ő két szemében két könnycsepp látszik,
 Midőn leányságától búcsúzik.
 Kedves menyasszony, könnyed ne fakadjon
 Veled lesz az Isten, jövendő utadon.
 Édesanyád és atyád tőled távol élnek,
 De hitvesed karjai mindentől megvéd majd téged.

Te meg zenész, húzzad a dalt, hadd fakadjon!
 Szép leányságától válik a menyasszony.
 Ami menyasszonyunk csinos, rendes, takaros,
 Húzd rá zenész: ritka árpa, ritka búza, ritka rozs!

A templomi esküvő előtt a menyasszonyt elbúcsúztatják szüleitől, testvéreitől, a következő verssel:

Menyasszony-búcsúztató

Most a hegedűnek szűnjön zengése,
 A sarkantyúnak szűnjön pengése!
 Búcsúztatásomnak most leszen kezdése,
 Legyenek csendben, míg leszen végzése.

Zeng búcsúzó szavam, hullnak a könnyeim,
 Mert tőletek válok, kedves jó szüleim.
 Hatalmas Úr Isten, világ teremtője,
 Tekints le méltó gyermekedre.

Elsőként atyám, szavamat hozzád fordítom,
 Búcsúzó beszédem zokogva indítom.
 Szívemet szíveddel együvé szorítom,
 Így valamennyire szívemet vidítom.
 Köszönettel veszem a te jószágodat,
 Megmutattad hozzám atyai voltodat.

Felnevelésedet, ápolgatásodat,
 Hogy meg nem vetettél, mint hű leányodat.
 Végtére fordítsd könnyes szemeidet
 A te jó atyádnak add oda kezeidet.
 Kedves édesapám a te hűségedet
 Isten fizesse meg! Csókold meg most őtet!

Kedves édesanyám, most szavam hozzád tér,
 Mert soha vízzé nem válik a vér.
 Midőn lányod bocsánatot tőled kér,
 Tudom, hogy bánatod fejednél fennebb ér.

Mit érdemelnél hát, amiért ápoltál,
 Tehetetlen voltam és te tisztogattál.
 Sokszori bajomban fázódtál, fáradtál,
 Sok éjjel miattam még nem is aludtál.

De én ezekért mindég csak bosszúval fizettem
 A terhet a nyakadra mindég csak szereztem.
 Akaratod ellen gyakran cselekedtem,
 Engedj meg jó anyám, mert bűnben születtem.

Végtére fordítsd könnyes szemeidet
 A te jó anyádnak add oda kezeidet.
 Kedves édesanyám, a te hűségedet
 Isten fizesse meg! Csókold meg most őket!

Kedves testvéreim, álljatok elébem,
 Mert keserves könnyek áradnak szememben.
 Csaknem elájulok, bágyadok szívemben,
 Az én elvállásommal változik szívemben.

Végtére fordítsd szemeidet
 Testvéreidnek add oda kezeidet!
 Kedves testvéreim, a ti hűségetek
 Isten fizesse meg! Csókold meg most őket!

Már jó egészségben itt hagylak titeket,
 Az Úrnak áldása tartson benneteket!

Vigasztalja szépen bágyadt szíveteket,
Most már én megyek, kísérem jegyesemet!

Az esküvőre, a menyasszonyt hangos zeneszóval kísérik. Útközben szokás pálinkával, borral kínálgatni mindazokat, akikkel az utcán találkoznak. A templom előtt a zene elhallgat, és csendben várják meg a szertartás végét. A templomi ceremónia után szintén zeneszóval kísérik az új párt a lakodalmas házig. Itt a vacsoráig táncolnak, nótáznak, iszogatnak. A násznép és a menyasszony megérkezésekor, a vőfély beköszöntő verssel vezeti be a menyasszonyt:

Az esküvő utáni beköszöntés

Bárcsak nekem lámpát gyújtanának,
Egy vendéget hoztam, ha befogadnának.
De ez olyan vendég, hogy éjjel nem megy el,
Azért jött hozzátok, hogy holtig itt legyen.
Mindenben osztályos részt vegyen,
És e háznak szép dicsősége legyen.
Ez hát a menyasszony, nyíltan kimondom,
Erre volt ma nékem a legnagyobb gondom,
S ezért ti néktek is szívből ajánlom!

A menyasszony főhelyen foglal helyet, a két násznagy-házaspár társaságában. Ilyenkor a zenészek is pihennek, a vőfély, mulattató verseket mond. Lássunk ebből néhányat:

Mulattató vers

- Kedves vendégeim, kedves gyülekezet,
Láthatják, nem vagyok már az a mai gyerek.
Egyszer apám így szólt az anyámhoz:
Hallod-hé, ez a kőlyök hozhatna egy menyecskét a házhoz!
Ott voltam a közelben, én is meghallottam,
Háztűz látni nyomban elindultam.
De először otthon magam jól teleettem,
A tarisznyát is a vállamra vettem.
Bejártam vagy harminckét várost, huszonnégy falut,
De nem találtam egy kedvemre valót.

Az egyik csúnya volt, a másik szegény,
 Harmadikat ölelte egy legény.
 Negyediket aztán roppant megszerettem,
 Harminchárom percig imádója lettem.
 De azt meg nem vehettem el azért,
 Mert nagyanyámtól még száz évvel idősebb lehetett.
 Így hát kedves vendégeim, csak legény maradtam!
 Éjjel-nappal csak a lányokra gondolok,
 De, ha akadna közöttük, ki talán szeretne,
 Nyújtsa felém pici piros száját,
 Hadd csókolhassam meg!

Beköszöntő vers

Adjon az Isten, sok ezt!
 Kapálni kellett ezt!
 Kapa fokkal kocogtatták,
 Kés hegyével sanyargatták.
 Facsari, csavari szőlőnek a leve,
 Máskülönben bor ennek a neve.
 Ej, te ártatlan spiritusz, a homokon teremtél!
 Engem az árokban, tegnap jól meghengergettél!
 Az egyikből kivettél, másikba beelöktél,
 Ej, te kutya, nagy bűnt cselekedtél!
 Ezért most, mars az áristomba!

Vacsora előtti mulattató vers

Szerencsés jó estét kívánok mindenkinek,
 Menyegzős házban összegyűlt vendégeknek!
 Hozzám tartozandó jámbor legényeknek,
 S ide beszólított szép, kegyes szűzeknek.

Dicsérjük Jézust bejövetelünkben,
 Legyünk szerencsések ezen esztendőben!
 Vig öröm és áldás legyen mi szívünkben,
 Nemes hazánk legyen békességben!

De mielőtt nyelvem szárnyára ereszttem,
 Előbb szemeimet az égre terjeszttem.
 Onnan várok áldást e szép társaságra,
 És ennek itt lévő minden tagjára!
 Tudják azt mindnyájan, nem sokat tanultam,
 Az iskola mellett sokat elfutottam.
 De hébe-hóba, mégis befordultam,
 S emitt, amott valamit tanultam.

Most már nem tréfálok, megyek a konyhára,
 Sok drága ételnek finom illatára.
 Visszafordulok én igen hamarjában,
 Jövő esztendőre, a nevem napjára!

Megtekintettem a konyhán mindeneket,
 Sorba vizsgáltam a finom ételeket.
 Kötelességem, mert vagyok mestere,
 Az én öregapám rendelt engem erre.

Szűzek, szűz virágok, mind hozzám álljatok,
 Mert én az országban híres legény vagyok!
 Ismernek engemet urak és hadnagyok,
 Tudják, hogy Attila híres fia vagyok!

Ezért, hát leányok, énrajtam kapjatok,
 Mivel én ilyen bátor legény vagyok,
 A lányok körül forgolózni tudok.
 Szeretem a bort is, no lelkem adjatok!

Immár adtatok innom is angyalok,
 Tudjátok fáradtam is sokat utánatok!
 Majd szerzek én nektek egy igazi társat,
 Lámpással sem tudtok ti keresni másat.

Most már nem tréfálok, megyek a konyhára,
 Megnézem nem-e dőlt a leves a padkára.
 A padkáról pedig a szakácsné lábára.
 Vissza fogok jönni igen hamarjába,
 Jövő esztendőben, Habakuk napjára!

Tréfás vers

Most voltam a konyhán, süt, főz a szakácsné,
 Jobban tud az mindent, mint a papné.
 Tudja a jó ételt kavargatni.
 De a boros kancsót is tudja hajtogatni!
 Az első tál étel lesz patkány-nyerítés,
 Utána következik a kemence-nyögés
 Csirke-turbékolás, meg bolha-köhögés,
 Végül is érkezik a pácolt kocsizörgés.
 Egy öreg sündisznó lesz bepácolva,
 Egy beteg bolha lesz nyársra húzva.
 Sült pecsenye helyett egy tarisznya fóka,
 Háromszáz esztendő, kirántott gólya.
 Káposztás hús is lesz, basa szalonnával,
 Kitörött kunyhóláb rizskásával.
 Ez a magyarnak híres eledele,
 Ha ide behozom, mindenki megegye!

A különböző fogásokat is tréfás versekkel jelenti be a vőfély, amelyek így következnek sorban:

Beköszöntés levessel

Érdemes vendégek, nem üresen jöttem.
 Étellel terhelve vagyon tele kezem.
 De, hogy én itt soká ne papoljak,
 A forró ételtől sebeket ne kapjak,
 Vegyék el a kezemből a forró tálat,
 Melyet az ujjaim, már tovább nem állhat.
 Hátam mögött is hat leány vagyon,
 Melyeknek kezét süti igen nagyon!
 Ne tántorogjon hát előttem senki,
 Mert a nyakát hamar leforrázom neki!
 Itt van hát a leves, melyet adott a jó hús,
 Ezért dicsérettessék a Jézus Krisztus!

Beköszöntés káposztával

Paradicsomkertből éppen most érkeztem,
 Mely gyönyörű kertnek gyümölcséből ettem.
 De mivel, hogy én ott sokká kertészkedtem,
 Nagy fejes káposztát bőven természettem.
 Nagy Erdély országnak, nagy részét bejártam,
 De efféle káposztát sehol sem találtam!
 De én nem dicsérem, dicsérje meg magát,
 Belevágtam tizenkét disznónak elejét-hátulját.
 Keresse meg benn ki fülét, ki farkát!

Hús beköszöntő

Felhoztam a kakast egész tarajával,
 Nem kapargat többet a szomszéd tyúkjával!
 Kedves násznagyuram, én még annyit mondok,
 Megöltem még mellé hat fekete tyúkot,
 Amelyek tolla hat mázsát nyomott,
 P maga pedig a tányérra kuporodott!
 Tollából töltöttem hat párnát, két dunnát,
 Az úton eladtam a többi tollát.
 Hat garasért adtam, hisz úgy szoktam adni,
 Aki venni akar, a konyhán lehet kapni.

Tészta beköszöntő

Itt van a finom, lisztből készült sütemény,
 Cukorral vegyítve, nem is olyan kemény.
 Bátran lehet enni, a gyomornak nem nehéz,
 Fogjon meg minden darabot kilenc kéz!

A vacsora végén van a menyasszonytánc, amikor mindenki táncolhat az új asszonnyal, de ilyenkor kell ajándékait, pénzádományait is átadnia az új párnak, hogy könnyebb legyen az élet kezdete.

Menyasszonytánc-kezdés

Násznagy uram, tudom, tőlem azt kívánja,
 Mutassam meg, miért fáradtam ma.

Elmentem, felkerestem őtet,
 Ím itt áll mellettem, egy ékes menyasszony,
 Hogy menyecskefővel először mulasson.
 Táncoljon hát véle mindenki egy kurtát,
 Csak vigyázzanak, le ne tapossák a cipője sarkát!
 Gondoljanak arra, hogy drágáért varrták,
 S aztán tömjék meg bankóval a markát!
 Az asztal közepén van két üres tányér,
 Én kezdem a táncot, a többi még ráér!
 Addig inkább menjenek százasért, ezresért,
 Húzd rá zenész, húzd rá ezért az új házaspárért!

Menyasszonytánc befejezése

Itt van hát jó pajtás, ismered-e őtet?
 Vele tetted le az erős hitet.
 A szeretet legyen életetek kötele,
 Istentől kívánom, legyél boldog vele!

A menyasszonytánc végével kezdetét veszi a tánc hajnalig. Ilyenkor szokás a bort külön „beköszönteni”, nem mintha eddig nem ittak volna, csak hát ez a szokás.

Borköszöntő

Szív vidámításául, Isten a bort adta,
 Amint Szent Dávid a zsoltárban megírta.
 Jó kedvet is ad ez románnak, magyarnak,
 Uraim, a borból mindnyájan igyanak!
 Csak egy kicsit a vőfélynek is hagyjanak!²⁵⁵

Az időközben hazainduló vendégeknek, szokás ajándékokat adni, az ünnepi lakoma fogásaiból visznek magukkal.

d. A temetéseket mindig megelőzik az előző esti virrasztások, ahol imádkoznak, énekelnek a halott lelkiüdvéért, kifejezendő, hogy a faluközösség egy tagjától vesznek búcsút. A temetést rendszerint halotti tor követi.

Más alkalmakhoz fűződő szokások

A közösségben végzett munkák – főleg télen – is erősítik az összetartozás szálait, legyen az akár fonó, akár tengerihántás stb. A fiatalok körülülték az öregeket és hallgatták a különböző meséket, történeteket. A piros tengericső megtalálásához különböző hiedelmek fűződtek. Például a megtaláló még abban az évben férjhez megy / megnősül; a megtaláló arra az estére, abban a pillanatban abbahagyhatta a munkát. Jó alkalmat nyújtottak ezek az esték a nótázásra, táncrea, udvarlásra. Sajnos a mai multimédiás társadalmunk elfelejti mennyire fontosak a közösségi élet ilyen megnyilvánulásai. Nagy hagyománya van a *kalákamunkának*, amely hála Istennek ma is szokásban van. Szomszédok, barátok, rokonok gyűlnek össze néhány nehezebb munka (házépítés, vályogvetés stb.) elvégzésekor, hogy segítsék egymást.

Voltak még különböző babonák, hiedelmek, például, ha valaki eltört egy tükröt, hét évig nem megy férjhez / nem nősül meg; ha az étkezéseknél az asztalon felborult a pohár, még abban az évben keresztelő lesz abban a családban. Nagy jelentőséget tulajdonítottak az álomfejtésnek, például madárral álmodni levelet jelent, vagy a halfogás jelentése, pénz áll a házhoz stb.²⁵⁶

Népköltészet

Kondástánc

A kanásztánc- vagy kondástánc-csoportot Szabó József (1925. III. 27. – 1998 VII. 21.) hozta létre. Az első kondástáncscsoportot 1952-ben hozta létre, az utolsót 1995-ben indította útjára. A ruhák modelljét Magyarországról hozta. A ruha: bő, fehér csikós vászonnadrág, amely térden alul ér, és elfedi a csizma felső szegélyét; bő ujjú ing, fekete lajbi pittykéekkel, valamint kalap árvalányhajjal. Ma a táncscsoportot Venkli István irányítja.

A búzában a disznó, csak a füle látszik,
Hát a kanász mit csinál? A babájával játszik.

Refr: Hej élet, élet, kanász élet, ez aztán az élet!
Ha megunom magamat, magam is úgy élek!

Megismerik a kanászt, fűрге járásáról,
Ráncos szárú csizmájáról, cifra ostoráról.

Refr: Hej élet, élet, kanász élet, ez aztán az élet!
Ha megunom magamat, magam is úgy élek!

– o –

Két nyárfa közt, bésütött a holdvilág,
Kondáslegény ott süti a szalonnát.
Lágy kenyérre csöpögteti a zsíráját,
Oda várja göndör hajú babáját. /ism.

Bojtár szóló:

Van két hete, vagy három
Hogy a számadómat várom.
Amoda jön, amint látom,
Fecske hasú számár hátton.

Számadó:

Jó estét édes bojtárom!
Csak azt kérdem van-e károd?

Bojtár:

Nincsen károm, de nem is lesz,
Míg a farka a kezemben lesz!

–o –

Zúg az erdő, zúg a mező, vajon ki zúgatja?
Talán bizony kondás legény, sej, haj a süldőket itatja! /ism.
A csikósok, a kondások, mind hajré sorjában,
Azok élik világukat, sej, haj párostól sétálnak /ism. ²⁵⁷

Néhány csak Érsemjére jellemző *szólást* említenék még, amelynek szereplői érsemjéni lakosok voltak.

Átesett, mint Báji(Bay) a tajigán. Bay, német származású suszter volt, aki a szocializmus idején nappali őrként dolgozott a kollektívánál. Az udvar takarítása közben átesett a targoncán (tajigán), s eltört három bordája. Mivel volt életbiztosítása, a biztosító fizetett neki 3000 lejt, ami akkor nagy pénz volt.

Világga ment, mint a Pápis bivalya. Pápis bácsi, a római katolikus temető sarkánál lakott. Közismert volt durvaságáról és káromkodásáról. Egyszer kiadósan megverte bivalyait, az egyik elszabadult, és soha többé nem került elő.

Népviselet

A ruházat kialakulásával kapcsolatban fontos szerepet játszik talán a falu földrajzi elhelyezkedése. Hamarabb begyűrűzik a német divat, vagy egyes esetekben az ide telepített új lakosok népi viselete. Sajátosan érsemjéni vagy érmelléki népviseletet nem ismerünk. Amire az emberemlékezet vissza tud emlékezni, azt most röviden bemutatom.

Női viselet. Alapanyaga házi szőttes kendervászon, a fontos darabok kézzel varrva.

Ing, egyenes vonalú, kerek nyakkivágással; *pendely (alsószoknya),* bő, ráncos, derékban kötve. Az alsószoknya felkötésére, a három ágra fonott *velizt* használták. A *veliz,* a szövőszéken maradt szövetlen fonalat jelenti. A női *alsó fehérnemű,* szintén háziszőttes vászomból készült, a hátulján fel volt hasítva. Deréktól térdig ért, deréktól ráncolva. Sokan még 1956 tájékán is használták.

Felső öltözet: *blúz,* elől sűrűn gombolt, az ujjja bő, vállban bőven ráncolt. Az ujj rá volt varrva a váll anyagára. Az anyaga: a *festő,* karton (ez nem házi készítésű), jellegzetes volt a módosabbaknál a *ternó* nevű anyag használata. A *szoknya, loknis,* vagyis derékban pászos, az alja enyhén hullós, minden esetben bokáig ért. Viseltek *mellényt,* amit *pruszliknak* hívtak. Ez díszítés nélküli ruhadarab volt. Az idősebb asszonyoknál szinte kötelező volt a sötét színek használata: barna, szürke, kék, de a legidősebbek csak feketében jártak. *Nagykendő,* posztó anyagból készült, saját anyagából rojtolva. Téli viselet volt, a nagykabátot helyettesítette, gubát csak a módosabb asszonyok viseltek. A *kiskendő,* csipkeszerű kötése, széle körberojtolva. Könnyű tavaszi,

nyári viselet. Az anyaga *delin*, vagy *kasmír*. A kiskendő egyik változata szegényebb sorú asszonyoknál a *vállkendő*. Az asszonyok, lányok hosszú haját hordták, az asszonyok kontyba tűzve, a lányok két ágba fonva. Még 1965-ben is romlott nőnek számított az, aki rövidre vágatta a haját.

Lábbeli: nyáron félcipőt viseltek az ünnepi alkalmakra, hétköznap meztláb jártak. Télen csizma, mely a nőknél rogyós szárú.

Férfi viselet. Ing, nyaka, úgynevezett *orosznyak*, az eleje toldva, közepén kizárólag apró gombokkal, a toldás alatt bőven redőzött, ráncolt. Ez a ruhadarab is háziszőttes. Az *alsó fehérenemű* hosszú volt, a *lábravaló* nevet viselte. Bokánál hosszan 10–15 centi felvágva, de amit *pertlivel* a lábra szorítanak. Ugyancsak pertli volt a derékban, a *korcban* is.

Kisujjas, a kis kabát, ami a mai zakónak felel meg. Anyaga az úgynevezett *cájból* készült (ez nem házi készítésű). Ugyanebből készült a *nadrág* is. Szükség idején (háború), saját szövésű anyagból készültek a nadrágok. *Nagy ujjas*, a mai nagykabátnak felel meg. Körülbelül térdmagasságtól egy bő arasszal felfelé terjedt a hossza. Színe barna, szürke, fekete.

A férfiak télen kucsmát hordtak, nyáron kalapot viseltek. Később megjelentek a *mici*, majd a *cseszton* sapkák.

Lábbeli: a férfiak keményszárú csizmát viseltek. Kérésre *huszárszegéssel* díszítették, amit 3 centiméter széles bőrcsíkok összefonásából alakítottak, és a szár felső részére varrtak.

A csizma elejére (fent a száron), az összefonott bőrből, egy kabátgomb nagyságú díszítést is tettek. A sarkantyú, szintén csak kérésre készült. Egymásra helyezett talp-darabkákból állt, amelyet kúp alakúra formáltak ki. A csizmába zokni helyett *kapcát* viseltek, mely puha flanel anyagból készült és négyzet vagy téglalap alakú volt. Ezt lábra tekerve viselték.

Gyerekviselet: Még az 1950-es években is lehetett látni a *kantust*, mely vászonból készült ing volt, jóval térdén alul ért. Az eleje 10–15 centiméteren bevágva és felgombozva.

Említésre méltó, hogy a háború előtt, a női ruhákat, a gyermek kantust, a férfi alsó ruhákat házilig szőtték, és az asszonyok varrták.

A szövés még 1965-ben is divatban volt, bár ruhákat már nem szőtték, csak lepedőket, abroszokat, konyhakendőket, szakítókendőket a férjhez menendő lányoknak. Ezeket a dolgokat és a dunyhát, párnát,

amit a lányok magukkal vittek a házasságba *staférnak*, vagy *stafirungnak* nevezték.

A szőttesek díszítése egyben meghatározta a szőttes rendeltetését. Például: két csík jelezte, hogy a szőttes konyhakendő, vagy szakítókendő (80/80 cm nagyságú), míg egy csík, törölközőt jelentett. Ezek a csíkok színes cérnából voltak. Szőttek még zsákokat, *két nyüstösnek* nevezték a ritka szövésű, *négy nyüstösnek* a sűrű szövésű, lisztes zsákokat. Napjainkban már csak nagyon ritkán szőnek. Ezek is csak *rongy pokrócok*, amelyek csíkra szabdalt régi ruhák, melyet üzletből vásárolt cérnába vagy fonálba szőnek be.²⁵⁸

Népi építészeti, ház és telek Érsemjénben

Érmelléket a bronzkor óta lakják. A mai falvak zöme azokon a helyeken alakult ki, ahol már évezredek óta megtelepült az ember. Rendezett települések mégis csak a népvándorlások lecsillapodása után kezdenek kialakulni. Ezt a fejlődést szakítja meg a tatárok betörése (1241). A régészeti feltárások azt bizonyítják, hogy az érmelléki falvak többször is elpusztultak. A mai ismert települések gyakorlatilag a 18.

Nádfedeles ház

század közepétől kezdenek kialakulni. Ekkor alakulnak ki az úgynevezett halmaztelepülések a mélyebb fekvésű vízjárta helyeken, amely települések körébe tartozik Érsemjén is. Az első érsemjéni házak valószínűleg hasonlítottak az Érkeserűben feltárt, földbeásott putri lakásokhoz. A szatmári békét követően (1711) viszonylagosan csendesebb idők következtek, ezért az építkezési módok is megváltoztak. A házak lassan kikerülnek a föld alól és a föld felszínén kezdik el otthonaikat építeni.²⁵⁹

A kevés erdejétől (juhászat, földművelés érdekében) korán megfosztott alföldi falvakban a tapodott föld, vagy vályogtégglából építettek. A kő és téglá építészet alig 100–200 éves. Fából nem építettek házat. A házak tetejére a tavak és rétségek közelében nádzsúp, vagy teregetett szalmafedél került.²⁶⁰ Az építőanyagok megszabták az építés módját, az épület szerkezetét, az pedig a hajlék külsejét. Kezdetben a házak csupán egyetlen helységből álltak és építésük is nagyon egyszerű volt: az alap négy sarkába ágasokat és bárdal kinagyolt gerendákat állítottak. Ezek közé karókat és vastagabb nádszálakat szúrtak le, amit aztán vastagon befontak rekettyevesszővel vagy sással. Ezt a sövényfalat törekkkel kevert sárral kívül-belül betapasztották. Ez volt a paticsfal. Ez a típusú egysejtű ház nem bírt el nehezebb tetőszerkezetet, ezért a házak, még a mestergerenda segítségével sem lehettek szélesebbek 4–5 méternél. Ezek a házak általában sátortetős, padlásnélküliek voltak.

Később az 1800-as évektől kezdődően kezdték ezeket a házakat bővíteni. Ezek először kisebb, 2–3 méter hosszú padlástalan és fűtetlen teremmel bővültek, amit pitvarnak neveztek; később a ház végében még egy helyiséget tapasztottak, ami kezdetben nyitott volt. Ebben a nyitott fülkében a gazdasághoz szükséges dolgokat tárolták. Később ezt is elfalazták, és kamrának használták, sőt a család számának növekedésével a fiatalok kitapasztották, és lakhatóvá tették (kisház). Belső beosztása e hármás hajlékoknak a következőként alakult: a nagyházból lett a tisztaház; a pitvarból a konyha; a kisházból a tulajdonképpeni lakóház.

A házak méretét erősen korlátozta a gyenge paticsfal. A vert fal, illetve a vályogtégla megjelenésével a házak mérete is megnőtt. A vert falnak két formája van: a fecskefal és a tulajdonképpeni vert fal. Mindkettő sárból és törekből készül. Szintén ilyen anyagokból készül a vályog is, amit téglafarmájúra alakítanak a *vályogvetőformával*, és aztán napon szárítanak ki. Még napjaikban is széles körben használják. Sem

a vert falnak, sem a vályogfalnak nem ástak alapot. A talaj elegyengetése után rögtön húzták rá a falat (Ma kőalapra építik a vályogfalat is). Ezeket a házakat általában náddal fedték. A nád kitűnő hőszigetelő: télen meleget, nyáron hűvöset tart. Négy sor náddal az egész házat be lehetett fedni. A fedést, alulról az eresztől irányból kezdték, úgy haladtak a tetőéle felé. A tető élén a kékéket erősen lekötik (esetleg deszkával erősítik), hogy a vihar ne tudja olyan könnyen kibontani. A vert fal és a vályogfal elterjedésével a ház gazdagodott, hisz megjelenik a tornác. Ez kezdetben csak az ereszt meghosszabbítása volt, később a gerendák meghosszabbításával kialakult a ma ismert tornác. Kezdetben csak azt a célt szolgálta, hogy az eső ne verje a falat, majd később korláttal vették körül, és itt szárították a felfűzött paprikát stb. A elmúlt években ezt a tornácot szinte minden házban, elfalazták, széles ablakkal látták el, létrehozva így a *gangot*. Legtöbbször előszobaként használják.

Mint általában az Érmelléken, Érsemjénben sem díszítették a házak oromfalát. A külső festés színe mindig fehér. A ház alját rókafehérrel pirosra, szürkére, feketére, esetleg barnára festették. (Sajnos az ilyen nádfedeles házak kiveszőben vannak, nemcsak Érsemjénben, hanem az Érmelléken is. Pedig még 1910-ben a házak többsége ilyen ház volt. A házak száma összesen: 366, melyből kőből vagy téglából épült: 23; kő vagy téglalap alapon vályog: 46; vályog vagy sár: 297; fából, egyéb: nincs. Tető, cserép: 80; zsindegy: 29; nád, zsúp: 257).²⁶¹

A ház belső tere és berendezése általában bizonyos szabályszerűséget követ. Minden esetben jellemző tárgya volt a háznak a búbos kemence. Kezdetben sátra, tűztere is a lakóházban volt (nagyházban), csak később került ki a tűztér a pitvarba, amit aztán konyhának használtak. A kemence száját eltakaró ajtót *előtének* hívták, a hamukiszedő lapátot *szivanófnak* nevezték. A sátor nagysága a sütemények számától függött. (A kemence készítése megegyezik a paticsfal készítményével, a vesszőből font vázat kívül és belül letapasztották.) A kemence sátra és a fal közötti helyet *sutnak* nevezték, ez volt a gyerekek hálójelme, főleg télen. Itt említeném meg a kenyérsütés módszerét. A gazdasszony kovással elkeveri a lisztet, majd a fából készült dagasztóteknőben megdagasztja a tésztát. A

bedagasztott és megkelt tésztát levágták egy kenyérsütésre megfelelő darabokra, ezt gömb alakúra formálták. Aztán a gyékényből készült *szakítókosárba* helyezték. A szakítókosárba előzőleg elhelyezték a *szakítókendőt*, melyet bőségesen meghintettek liszttel. Ebbe helyezték a tésztát, s a szabadon maradt kendősarkakkal betakarták. A kenyértésztát ezután az előre befűtött kemencébe helyezték, melynek fűtésére nádat, kukoricakórót stb. használtak. A célszerűsége miatt alkalmasabb *csikóspórok* megjelenésével fokozatosan háttérbe kerül a kemence, mivel a spór jobban melegített, könnyen lehetett rajta főzni, és kevesebb fűtőanyagot igényelt. A kemencét a továbbiakban csak kenyérsütésre használták. Ma is látni jó néhányat a nyári konyhák mellé építve, bár kevesebbszer használják. A kemence közelében volt elhelyezve a *tálas*, melyben a tányérokot tartották, valamint a gyékényből font *kanalas* az evőeszközök részére.

A berendezési tárgyak sorában fontos helyet foglal el az asztal. A búbos kemencék korszakában az asztal a kemencével szemben, a nagyház sarkában volt. Két pad szegélyezte. Étkezéskor itt volt a gazda és a legények helye. Az asztaltól jobbra, az ablakos sarokban állt a padláda, vagy karosláda. Ebben tartották a téli ruhákat és a fehéreneműt, valamint ülőalkalmatosságnak is megfelelt, sőt szükség esetén aludni is lehetett rajta. A másik ülőalkalmatosságnak, általában a sásfonatú széket használtak. Az ablak felőli falon tükör volt. Rendszerint ez alatt helyezték el a *komódot*, amiben fehéreneműt, háziszőtteket, tetején pedig tányérokot, poharakat tartottak. Ezt a bútordarabot nevezték még *kredencnek*, *etazséros szekrénynek*, valamint tükrösnek is, ha egybeépült a tükörrel. A ládák szerepét teljesen átveszi a később megjelenő szekrény, amit *sifonnak* neveztek. Az ágyak általában a fal mellett helyezkedtek el. Az asztallal szemben a rangosabb nagyágy, amit a gazda és felsége használt; ezzei átellenben a kiságy a gyerekek számára. Az ágy tartozékai a dunyha, párna, *surgyé* (szalmazsák), lepedő. Az ágyat bevetés után fehér vászonnal, vagy mintás anyaggal, *flokkon- anyaggal* takartak le, de használtak még erre a célra házikészítésű rongypokrócokat is. Egy másik fekvőhelynek számított a *dikó*, egy olyan bútordarab, melynek lábai a szoba talajába mélyedtek, lapja készülhetett deszkából is, de a legtöbb esetben sásból, vagy gyékényből

fonták. A gazda ágya alatt szinte minden esetben megtalálható a *fakutya*, a csizmahúzás fáradalmait megkönnyítő szerszám.

A szoba egészében véve dísztelen volt, leszámítva a katolikus családoknál a feszület, vagy néhány szentkép létét. A protestáns házak még puritánabb díszítéssel rendelkeztek. Talán néhány katonakép, vagy családi fénykép tette ékeesebbé a szobát.

Az egész ház padlója döngölt föld, amit minden takarításkor homokkal hintettek fel, valamint tavasszal újratapasztottak. Deszkából készült padló csak a módosabb házakban volt.

A pitvarnak nem volt és ma sincs állandó jellegű berendezése. Ideiglenesen egy-két szék vagy lóca, kecskelábú asztal, polcos edénytartó, a tálás vagy *telácsi* volt benne. Később a kemence kikerül ide. A kemencék lebontása után, a takaréktűzhelyek megjelenésével, a pitvar belső tere megnő. Itt hozzák létre a konyhát, esetleg két részre osztva, a külső rész belépőként, vagy előszobaként használják.

A kisházban rendszerint egy ágy, dikó (szalacsi típusú gyékényágy, vagy deszkából összetákoltt fekhely), egy-két szék, karospad, asztal és vályogtűzhely állt. Csak később rendezik be állandó lakószobának.

Ez a berendezés, valamint a házak belső beosztása sokat változott a modern bútorok megjelenése után. A tisztaszoba berendezése napjainkban is követi a régi nagyház bútorzatának elrendezési formáit. A porta elhelyezkedésénél megfigyelhető, hogy a ház általában keletnyugat irányban helyezkedik el, háttal északnak. Az utca felőli részén kerítést találunk, amely elhatárol egy kis részt a virágoskert számára. Ez a kerítés korábban egyszerű sövény, amit majd később lécz-, vagy deszkakerítés vált fel. Ezeket rendszerint fehérre vagy barnára festették. Ritkán, de még lehet látni néhány kapufélfát, amit faragott kapubálványnak neveztek, sajnos ezeket is kiszorították a sokkal erősebb és praktikusabb vas- és betonkerítések. A kapu általában két szárnyú, a kiskaput „uccajtónak” nevezik

Az első udvaron található a *nyári konyha*, amelyet főleg nyáron (sütés-főzés céljaira), valamint télen is (nagy mosások alkalmával, disznóvágáskor) használnak. Szintén az első udvaron volt a kút. Legtöbb esetben, a magas vízszint miatt, gémeskutakat használtak.

Ma ezek is letűnőfélben vannak, mivel sokkal praktikusabb a pumpás-kutak használata, valamint a vízhálózat lassan megjelenik minden háztartásban. Az első udvaron, sok helyen gyümölcsfákat és szőlőlugast találunk.

A melléképületek elhelyezkedésére nincs általános szabályszerűség. Általában egy másik udvart hoztak létre a gazdasági tevékenységek céljaira. Ezen az udvaron volt az istálló, a disznóól, a góré. Az istálló méretét a tartott állatállomány nagysága szabta meg. Az istálló előtt volt a „szarvas” (trágyadomb), ennek közelében az árnyékszék. Az ólak belső terét két részre osztotta az *ólpiac*, ahol az egyik sarokban tartotta a gazda a szerszámokat (villa, lapát, seprű, vedrek), a másik sarkában léccel elkerített szénatartó volt. Mellette a *priccs*, a legényfiú hálólhelye. (Megjegyzem a legények szívesen aludtak itt, mert így esténként tovább csavaroghattak, udvarolhattak.)

Sok portán a góré alá építették a disznóólt, mert így kevesebb helyet foglalt, valamint a lepergő szemek sem mentek kárba. A szárnyasoknak régebben nem építettek külön ólakat. Azok a fákon, istállókban aludtak. Ma minden háztartásban építenek tyúkólat. Ezen az udvaron foglalt helyet a kamra, kocsiszín. A *szénás szín általában a szérűskertben*, az istálló mögött volt. Ebben tárolták a szénát, szalmát és ebben csépeltek, ha rosszra fordult az idő. A pincét a portán építik – sokszor a ház alá – mivel a talajvíz magassága ezt lehetővé tette.²⁶²

Jegyzetek

- ¹ vö. KISS L.: *Érmihályfalva fekvése, domborzata és földrajza*; in.: BÁTHORI F. (szerk.): *Érmihályfalva*, Kiadja az RMDSZ érmihályfalvi szervezete, é.n., 3–5 o.
- ² *Az Érsemjéni Polgármesteri Hivatal archívuma.*
- ³ vö. *Az érsemjéni református eklésiának Matriculája Szántó János prédikátorságában*; in TAAR E. i.m.****
- ⁴ vö. KISS L.: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*; Akadémiai Kiadó, Budapest 1978, 568 o.
- ⁵ vö. JAKÓ ZS.: *Bihar megye a török pusztítás előtt*; Budapest 1940, 2 o.
- ⁶ vö. BENEDEK Z.: *Az Érmellék földrajzi-geológiai viszonyai*; in: *Művelődés*, XXXIII. évf. 1979 / 9, 39 o.
- ⁷ vö. *Révai nagy lexikona*, VI. k.; Budapest 1912, 568 o.
- ⁸ vö. PAIS D.–GYÖRFFY GY.: *Magyarázatai Anonymus Gesta Hungarorum* hasonló kiadásához, Budapest 1977, 158 o.
- ⁹ vö. DÉRER F.: *Láperdők közt, nádas alján...*; in: *Bihari Napló Kalendárium 1997*, 50 o.
- ¹⁰ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 8 o.
- ¹¹ vö. BENEDEK Z.: i.m. 39 o.
- ¹² vö. uo. 40 o.
- ¹³ vö. uo.
- ¹⁴ vö. JAKÓ ZS.: i.m. 15–16 o.
- ¹⁵ vö. BENEDEK Z.: i.m. 40 o.
- ¹⁶ vö. DÉRER F.: i.m. 50 o.
- ¹⁷ vö. uo.
- ¹⁸ vö. BENEDEK Z.: i.m. 40 o.
- ¹⁹ vö. BOROVSZKY S.: i.m. 21 o.
- ²⁰ vö. BENEDEK Z.: i.m. 41 o.
- ²¹ vö. BOROVSZKY S.: i.m. 20.
- ²² vö. uo. 14 o.
- ²³ vö. JAKÓ ZS.: i.m. 18 o.
- ²⁴ vö. uo. 337 o.
- ²⁵ BALAZSI JÓZSEF *Érsemjén polgármesterének szíves közlése.*
- ²⁶ vö. uo.
- ²⁷ vö. KARÁCSONYI K.: *Az Érmellék élővilága*; in: *Művelődés*, XXXIII. évf. 1979 / 10, 41 o.
- ²⁸ vö. TAAR E.: i.m. o.
- ²⁹ vö. uo.
- ³⁰ vö. KARÁCSONYI K.: i.m. 42 o.
- ³¹ vö. uo.
- ³² vö. KARÁCSONYI K.: i.m. 43 o.
- ³³ vö. uo.
- ³⁴ BALAZSI J. közlése.

- 35 vö. KARÁCSONYI K.: i.m. 41 o.
- 36 vö. PÁLFI J.: *Az akác a város szimbóluma*; in: BÁTHORI F.: i.m. 83 o.
- 37 BALAZSI J. közlése.
- 38 vö. BENEDEK Z.: *Az Érmellék leírása*; Orosháza 1996, 50 o.
- 39 vö. TAAR E.: i.m. o.
- 40 vö. TAAR E.: i.m. o.
- 41 vö. BÁRÁNY L. (főszerk.): *Magyar nagylexikon*, VIII. k. Budapest 1977, 466 o.
- 42 vö. BOROVSZKY S.: i.m. 447–448 o.
- 43 vö. BÁRÁNY L. (főszerk.): i.m. 466 o.
- 44 vö. uo. 127.
- 45 vö. BÁRÁNY L. (főszerk.): i.m. 466 o.
- 46 vö. KÖPECZI B. (főszerk.): *Erdély története*; Akadémiai Kiadó, Budapest 1988, 210 o.
- 47 vö. HÓMAN B. – SZEKFŰ GY.: *Magyar történet*, I. k.; Budapest 1933, 123 o.
- 48 vö. PATAKI V.: i.m. 22 o.
- 49 vö. JAKÓ ZS.: i.m. 23 o.
- 50 vö. BOROVSZKY S.: i.m. 451 o.
- 51 vö. KIS L.: i.m. 157 o.
- 52 vö. JAKÓ ZS.: i.m. 225 o.
- 53 vö. BUNYITAI V.: *A Nagyvárad Püspökség története alapításától a jelenkorig*; III. k. Nagyvárad 1884, 238 o.
- 54 vö. JAKÓ ZS.: i.m. 225 o.
- 55 vö. KRISTÓ GY.: *A székelyek eredetéről*; Szeged 1996, 139 o.
- 56 vö. JAKÓ ZS.: i.m. 28 o.
- 57 vö. BOROVSZKY S.: *Szabolcs vármegye monográfiája*; Budapest, é.n., 506 o.
- 58 vö. *Révai nagy lexikona*, II. k.; Budapest 1911, 518 o.
- 59 vö. WERTNER M.: *Magyar nemzetségek*, II. k.; Temesvár 1892, 317 o.
- 60 vö. uo. 312 o.
- 61 vö. JAKÓ ZS.: i.m. 337 o.
- 62 vö. BUNYITAY V.: i.m. 238 o.
- 63 vö. uo. 257 o.
- 64 vö. FODOR J.: *Nagyvárad schematicizmus*, Nagyvárad 1995, 104–116 o.
- 65 vö. BOROVSZKY S.: *Szabolcs vármegye monográfiája*; Budapest, é.n., 416 o.
- 66 vö. DANKA J.: *Az érsemjéni református eklézsia matrikulái 1870–72*; in: TAAR E.: i.m. 65 o.
- 67 vö. BÁRÁNY L. (főszerk.): i.m. 466 o.
- 68 vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 74 o.
- 69 vö. BUNYITAY V.: i.m. III. k.; 295–296 o.
- 70 vö. FODOR J.: i.m. 115 o.
- 71 vö. KOVÁCS J.: i.m. 144 o.
- 72 vö. JAKÓ ZS.: i.m. 337 o.

- ⁷³ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 74 o.
- ⁷⁴ vö. uo. 75 o.
- ⁷⁵ vö. uo. 612 o.
- ⁷⁶ vö. JAKÓ ZS.: i.m. 337 o.
- ⁷⁷ vö. uo. 225 o.
- ⁷⁸ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 500 o.
- ⁷⁹ vö. uo.
- ⁸⁰ vö. FODOR J.: i.m. 103 o.
- ⁸¹ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 500 o.
- ⁸² vö. FODOR J.: i.m. 115 o.
- ⁸³ vö. uo.
- ⁸⁴ vö. SZABÓ P.: *Az erdélyi fejedelemség*; Budapest 1998, 46 o.
- ⁸⁵ vö. uo. 32–33 o.
- ⁸⁶ vö. uo. 37–42 o.
- ⁸⁷ vö. BEKE GY.: *Az Értől a Kölesérig*; Mundus Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 2000, 22 o.
- ⁸⁸ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 75 o.
- ⁸⁹ vö. uo. 334 o.
- ⁹⁰ vö. SZABÓ P.: i.m. 68 o.
- ⁹¹ vö. BUNYITAY V.: i.m. III. k.; Debrecen 1935, 125–129 o.
- ⁹² vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 500–501 o.
- ⁹³ vö. SZABÓ P.: i.m. 94–95 o.
- ⁹⁴ vö. PATAKI V.: i.m. 103 o.
- ⁹⁵ vö. KOVÁCS I.: i.m. 144 o.
- ⁹⁶ vö. BUNYITAY V.: i.m. III. k.; Debrecen 1935, 158 o.
- ⁹⁷ vö. MEZŐSY KÁROLY: *Bihar vármegye a török uralom idejében*; Budapest 1943, 259 o.
- ⁹⁸ vö. BUNYITAY V.: i.m. III. k.; Debrecen 1935, 158 o.
- ⁹⁹ vö. MEZŐSY K.: i.m. 260 o.
- ¹⁰⁰ vö. BUNYITAY V.: i.m. III. k.; Debrecen 1935, 612 o.
- ¹⁰¹ vö. KÓSA L.: *A magyarságtudomány kézikönyve*; Budapest 1993, 236 o.
- ¹⁰² vö. PATAKI V.: i.m. 112 o.
- ¹⁰³ vö. uo. 123–124 o.
- ¹⁰⁴ vö. DUKRÉT G.: *Fráter Lóránd 1994-es ünnepségére készült szórólap*
- ¹⁰⁵ vö. DANKA A.: *Matrikulák*; in: TAAR E.: i.m. 58 o.
- ¹⁰⁶ vö. KÓSA L.: i.m. 258 o.
- ¹⁰⁷ vö. TAAR E.: i.m. 66 o.
- ¹⁰⁸ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 612–613 o.
- ¹⁰⁹ vö. MAJOR Z. (szerk.): *Bihar megye és a Hajdúság*; Budapest, é.n., 88–89 o.
- ¹¹⁰ vö. RUSZOLY J.: *Csokonai Bagamérban*, in: *Bagaméri krónika* V. évf. 1–4 szám 1999. dec. 31., 53–57 o.

- ¹¹¹ vö. TAAR E.: i.m. 68 o.
- ¹¹² vö. uo. 67 o.
- ¹¹³ vö. BÁTHORI F.: i.m. 9 o.
- ¹¹⁴ HEGYESI M.: *Bihar vármegye 1848–1849-ben*; Hajdú Bihar Megye levéltári közleményei 24. Debrecen 2000, 35 o.
- ¹¹⁵ uo. 36 o.
- ¹¹⁶ uo. 38–39 o.
- ¹¹⁷ vö. BÁTHORI F.: i.m. 9 o.
- ¹¹⁸ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 647 o.
- ¹¹⁹ vö. KÖPECZY B. (szerk.): i.m. 1348 o.
- ¹²⁰ vö. HEGYESI M.: i.m. 165 o.
- ¹²¹ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 634 o.
- ¹²² vö. BONA G.: *Kossuth Lajos kapitányai*; Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988, 217 o.
- ¹²³ vö. BONA G.: *Kossuth Lajos kapitányai*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988, 301–302 o.
- ¹²⁴ vö. BONA G.: *Kossuth Lajos kapitányai*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988, 591 o.
- ¹²⁵ vö. BONA G.: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*; Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1987 136 – 137 o.
- ¹²⁶ vö. HEGYESI M.: i.m. 198 o.
- ¹²⁷ vö. BONA G.: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*; Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1987, 136–137 o.
- ¹²⁸ vö. TAAR E.: i.m. 70 o.
- ¹²⁹ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 582 o.
- ¹³⁰ vö. *Az 1910-es népszámlálás adatai*, Budapest 1912, 828 o.
- ¹³¹ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 273 o.
- ¹³² vö. BALAZSI J. polgármester közlése.
- ¹³³ vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 75 o.
- ¹³⁴ vö. uo. 634 o.
- ¹³⁵ vö. uo. 70 o.
- ¹³⁶ vö. uo. 328 o.
- ¹³⁷ vö. *Az 1910-es népszámlálás adatai*, Budapest 1912, 286–287 o.
- ¹³⁸ vö. PATAKI V.: i.m. 171 o.
- ¹³⁹ Az 1999. augusztus 20 – án állított emlékművön szereplő nevek.
- ¹⁴⁰ vö. PATAKI V.: i.m. 172 o.
- ¹⁴¹ vö. BEKE GY.: *Az Értől a Kölesérig*; i.m. 28 o.
- ¹⁴² vö. BEKE GY.: *Feketeügy*; Bukarest 1974, 187 o.
- ¹⁴³ vö. PATAKI V.: i.m. 173 o.

- 144 vö. SZÁSZ Z.: *Nagyrománia és Erdély*, in: *História* XVII. évf. 5–6 szám, 32–35 o.
- 145 vö. TARR E.: i.m.
- 146 vö. FODOR J.: i.m. 115 o.
- 147 vö. GÁMPE K.: *Historia domus 1944-ből*
- 148 vö. GÁMPE K.: *Historia domus*
- 149 uo.
- 150 Az 1999. augusztus 20-án állított emlékművön szereplő nevek.
- 151 vö. HUNYA G. (szerk.): *Románia 1944–1990*; Budapest 1990, 209 o.
- 152 vö. TAAR E.: i.m.
- 153 vö. BEKE GY.: *Feketeügy* i.m. 187 o.
- 154 vö. HUNYA G.: i.m. 209 o.
- 155 vö. uo. 94–95 o.
- 156 Az 1999. augusztus 20-án állított emlékművön szereplő nevek.
- 157 vö. *Fráter Boriska levele Czirják Sándorhoz*, Fráter Lóránd emlékszoba archív.
- 158 vö. GÁMPE K.: *Historia Domus*
- 159 vö. TAAR E.: i.m.
- 160 vö. BEKE GY.: *Az Értől a Kölesérig*; i.m. 22 o.
- 161 BALAZSI J. polgármester közlése.
- 162 vö. BEKE GY.: *Feketeügy* i.m. 188–189 o.
- 163 vö. TAAR E.: i.m.
- 164 vö. BEKE GY.: *Feketeügy*, i.m. 187 o.
- 165 Az 1992-es népszámlálás adatai. Az Érsemjéni Polgármesteri Hivatal archívuma.
- 166 Az Érsemjéni Polgármesteri Hivatal archívuma.
- 167 vö. MARTON J.: *Katekétika*; Kolozsvár 1998, 20 o.
- 168 vö. DUKRÉT G.: i.m.
- 169 vö. TAAR E.: i.m.
- 170 vö. uo.
- 171 vö. uo.
- 172 vö. *Az 1910-es népszámlálás adatai*, Budapest 1912, 286–287 o.
- 173 vö. TAAR E.: i.m.
- 174 Dr. KÓS K.: *A romániai magyarság néprajzából*. im. *Népismereti dolgozatok*, Kriterion, Bukarest 1976, 8–29 o.
- 175 vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 500 o.
- 176 vö. KÓS K.: im. 19 o.
- 177 vö. JAKÓ ZS.: im. 12 o.
- 178 vö. KÓS K.: im. 19 o.
- 179 vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; i.m. 328 o.
- 180 vö. BÁTHORI F.: i.m. 28. o.
- 181 vö. *Az 1910-es népszámlálás adatai*, Budapest 1912, 594–595 o.
- 182 vö. BÁTHORI F.: i.m. 29. o.
- 183 *Érsemjéni Néptanács archívuma*.

- 184 vö. BOROVSZKY S.: i.m. 269–270. o.
- 185 *Balazsi József polgármester közlése*
- 186 vö. BOROVSZKY S.: i.m. 273. o.
- 187 *Bihar megye és a Hajdúság*, i.m. 88. o.
- 188 RUSZOLY B.: i.m. 54. o
- 189 vö. BOROVSZKY S.: i.m. 77. o.
- 190 vö. BOROVSZKY S.: i.m. 279 o.
- 191 *A Polgármesteri Hivatal Archivuma*
- 192 vö. *Révai nagy lexikona*, XI. k. Budapest 1914, 383 o.
- 193 vö. KENYERES Á. (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*, I. k. Budapest 1967, 882 o.
- 194 vö. *Révai nagy lexikona*, XI. k. Budapest 1914, 383 o.
- 195 vö. KENYERES Á.(főszerk.): i.m. 882 o.
- 196 vö. RUZSNYICKY É.– SZÁVAI J. (főszerk.): *Magyar Larousse enciklopédikus szótár*, II. k. Budapest 1992, 375 o.
- 197 vö. KENYERES Á.(főszerk.): i.m. 882 o.
- 198 vö. RUZSNYICKY É.– SZÁVAI J.: (főszerk.): i.m. 375 o.
- 199 vö. VARGA A.: *Érsemjéni nótafa, Fráter Lóránd*, in: DUKRÉT G.: i.m.
- 200 vö. KENYERES Á.: (főszerk.): i.m. 540 o.
- 201 vö. uo.
- 202 SIEMMERS I.: *Was-kor*, Marosvásárhely 1999, 88 o.
- 203 vö. VARGA A.: i.m.
- 204 vö. BEKE GY.: *Feketeügy*, i.m. 188 o.
- 205 vö. VARGA A.: i.m.
- 206 vö. BÁRÁNY L. (főszerk.): i.m. 299 o.
- 207 vö. uo.
- 208 *F. m. De cute et morbis cutaneis (Jena, 1815)*; in: KENYERES Á.: i.m. 383 o.
- 209 vö. BOROVSZKY S.: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n., 75 o.
- 210 vö. *Révai nagy lexikona*, XI. k. Budapest 1914, 384 o.
- 211 vö. *Révai Nagy lexikona* VI. k. Budapest 1912, 677 o.
- 212 vö. BEKE GY.: *Az Értől a Kölesérig*; i.m. 16–17 o.
- 213 vö. DUKRÉT G.: i.m.
- 214 vö. BAGOSSY L.: *Encyclopaedia Hungarica*, II. k.; Calgary 1994, 134 o.
- 215 vö. BUNYITAY V.: i.m. III. k.; Nagyvárad 1884, 295–296 o.
- 216 vö. u.o.
- 217 vö. FODOR J.: i.m. 115 o.
- 218 vö. BUNYITAY V.: i.m. III. k.; Nagyvárad 1884, 296 o.
- 219 vö. KOVÁCS J.: i.m. 144 o.
- 220 vö. FODOR J.: i.m. 115 o.
- 221 vö. uo.
- 222 vö. JAKUBINYI GY.: *A Szentek nyomán Erdélyben*, Gyulafehérvár 2000, 146 o.
- 223 vö. MAJOR Z.: i.m. 88–89 o.

- 224 1 hold = 58 ár terület
- 225 A hívek létszámát és anyagi állapotát tükröző felmérések
- 226 GÁMPE K.: *Historia domus*1944-ből
- 227 SZABÓ I.: *Az Érsemjéni egyházközség története* Gyulafehérvár 1998, 27–28 o. (kézirat)
- 228 vö. FODOR J.: i.m. 115 o.
- 229 vö. KOVÁTS J. I. (főszerk.): i.m. 114 o.
- 230 vö. KOVÁTS J.I.: i.m. 144 o.
- 231 Balazsi József közlése.
- 232 Az Érsemjéni Református Eklézsia leltárkönyve alapján. 1968/9 o.
- 233 Az Érsemjéni Református Eklézsia leltárkönyve alapján. 1968/5 o.
- 234 vö. TAAR E.: i.m. 55 – 59 o.
- 235 vö. MAJOR Z. (szerk.): i.m. 88 o.
- 236 vö. TAAR E.: i.m. 39-40 o.
- 237 vö. *Az 1910-es népszámlálás adatai*, Budapest 1912, 286–287 o.
- 238 FÜLÖP J.: i.m. 1–5 o.
- 239 vö. *Az 1992-es népszámlálás adatai*.
- 240 vö. *Az 1910-es népszámlálás adatai*, Budapest 1912, 286–287 o.
- 241 vö. LENGHEL I., *Ortodox lelképásztor szíves közlései kézirat*, 2000. március 7.
- 242 vö. MAJOR Z.: i.m. 88–89 o.
- 243 vö. BOROVSZKY S.: i.m. 423 o.
- 244 vö. *Az 1910 évi népszámlálás*, i.m. 286–287 o.
- 245 Nagy József szíves közlése
- 246 vö. MAJOROS Z.: i. m. 88 o.
- 247 *A zsidó lakosok matrikulája nr 1183* in TAAR E. i.m. 65 o.
- 248 vö. ÚJVÁRI P. (szerk.): *Zsidó lexikon*, Budapest, 1929, 238 o.
- 249 vö. *Az 1910 évi népszámlálás* 287 o.
- 250 vö. TAAR E. : i. m. *Lajter Piroska elmondása (46 éves)* 55 o.
- 251 GÁMPE K.: i. m.
- 252 BOKOR I.: *A mihályfalvi temetők*, in BÁTHORI F.: i.m. 75–76 o.
- 253 vö. uo. 76 o.
- 254 *Elmondta Venkli István 26 éves érsemjéni lakos.*
- 255 *Stéfan Ilona (szül.: 1951. VI. 6.) és Stéfan József (szül.: 1944. II. 12.) közlése.*
- 256 *Elmondások alapján.*
- 257 *Venkli István (26 éves) közlése.*
- 258 *A ruházat leírásáról szóló adatok Demeter Ilona közlései (szül. 1930. X. 11.).*
- 259 vö. BENEDEK Z.: *Falu, telek, ház az Érmelléken;* in HERÉDI G. (szerk):*Korunk évkönyve* 1982, Kolozsvár-Napoca 1982, 270 o.
- 260 vö. BOROVSZKY S.: i. m. 77 o.
- 261 vö. *Az 1910-es népszámlálás adatai*, Budapest 1912, 286–287 o.
- 262 vö. BENEDEK Z.: i.m. 270–276 o. Az érsemjéni sajátos nevek különböző elmondások alapján egészítik ki Benedek Z. munkáját, amit a fejezet készítésénél használtam.

Könyvészet

Enciklopédiák, Lexikonok, Kézikönyvek:

BAGOSSY LÁSZLÓ: *Encyclopaedia Hungarica*, II. k.; Calgary, 1994

BÁRÁNY LÁSZLÓNÉ (főszerk.): *Magyar nagylexikon*, VIII. k.

Budapest, 1977

KENYERES ÁGNES (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*, I. k.

Budapest, 1967

Révai nagy lexikona, II. k.; Budapest, 1911

Révai nagy lexikona, VI. k.; Budapest, 1912

Révai nagy lexikona, XI. k. Budapest, 1914

RUZSNYICKY ÉVA-SZÁVAI JÁNOS (főszerk.): *Magyar Larousse*

enciklopédikus szótár, II. k. Budapest, 1992

ÚJVÁRI PÉTER (szerk.): *Zsidó lexikon*, Budapest, 1929

Folyóiratok, újságok, évkönyvek:

BENEDEK ZOLTÁN: *Falu, telek, ház az Érmelléken*;

in HERÉDI GUSZTÁV (szerk.): *Korunk évkönyve 1982*,

Kolozsvár-Napoca, 1982

BENEDEK ZOLTÁN: *Az Érmellék földrajzi-geológiai viszonyai*;

in: *Művelődés* XXXIII. évf. 1979 / 9

DÉRER FERENC (szerk.): *Láperdők közt, nádas alján*;

in: *Bihari Napló Kalendárium*, 1997

Dr. KÓS KÁROLY: *A romániai magyarság néprajzából*.

in. *Népismereti dolgozatok*, Kriterion, Bukarest, 1976

KARÁCSONYI KÁROLY: *Az Érmellék élővilága*;

in: *Művelődés* XXXIII. évf. 1979 / 10

KÓSA LÁSZLÓ: *A magyarságtudomány kézikönyve*; Budapest, 1993

RUSZOLY JÓZSEF: *Csokonai Bagamérban*,

in: *Bagaméri krónika* V. évf. 1–4 szám. 1999. dec. 31.

SZÁSZ ZOLTÁN: *Nagyrománia és Erdély*,

in: *História* XVII. évf. 5–6 szám, 32–35 o.

Szöbeli közlések:

A ruházat leírásáról szóló adatok Demeter Ilona közlései (szül. 1930 X. 11.)

Balazsi József Érsemjén polgármesterének szíves közlése.

Elmondta Stéfán Ilona (szül.: 1951. VI. 6.) és Stéfán József (szül.: 1944. II. 12.) közlése.

Venkli István 26 éves érsemjéni lakos közlése.

Kéziratok és archív anyagok :

Az Érsemjéni Polgármesteri Hivatal Archívuma

Az Érsemjéni Református Eklézsia leltárkönyve 1968

Az 1992-es népszámlálás adatai. Az Érsemjéni Polgármesteri Hivatal Archívuma

DUKRÉT GÉZA: Fráter Lóránd 1994-es ünnepségére készült szórólap

Fráter Boriska levele Czirják Sándorhoz, Fráter Lóránd emlékszoba archív

FÜLÖP JÁNOS: Az Érsemjéni Református Eklézsia rövid története, kézirat

GÁMPE KÁROLY: Historia Domus , kézirat

LENGHEL IULIAN ortodox lelkipásztor szíves közlései, kézirat, 2000 március 7.

NAGY JÓZSEF szíves közlése

SZABÓ ILDIKÓ: Az érsemjéni egyházközség története, Gyulafehérvár, 1998

PATAKI VIDOR: Magyarország története, kézirat é.n. h.n.

TAAR ERZSÉBET: Monografia satului Şimian

Könyvek:

Az 1910-es népszámlálás adatai, Budapest, 1912, 286–287 o.

BÁTHORI FERENC (szerk.): Érmihályfalva, Kiadja az RMDSZ érmihályfalvi szervezete, é.n.

BEKE GYÖRGY: Az Értől a Kölesérig; Mundus Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 2000

BEKE GYÖRGY: Feketeügy; Kriterion, Bukarest, 1974

BENEDEK ZOLTÁN: Az Érmellék leírása; Orosháza, 1996

BONA GÁBOR: Kossuth Lajos kapitányai; Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988

- BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*; Zrínyi Katonai Kiadó Budapest, 1987
- BOROVSZKY SAMU: *Bihar vármegye és Nagyvárad*; Budapest, é.n.
- BOROVSZKY SAMU: *Szabolcs vármegye monográfiája*; Budapest, é.n.
- BUNYITAY VINCE: *A Nagyvárad Püspökség története alapításától a jelenkorig*; III. k. Nagyvárad 1884
- FODOR JÓZSEF: *Nagyváradai schematizmus*, Nagyvárad, 1995
- HEGYESI MÁRTON: *Bihar Vármegye 1848-1849-ben*; Hajdú Bihar Megye levéltári közleményei 24. Debrecen, 2000
- HÓMAN BÁLINT-SZEKFŰ GYULA: *Magyar történet*, I. kötet; Budapest, 1933
- HUNYA GÁBOR (szerk.): *Románia 1944–1990*; Budapest, 1990
- JAKÓ ZSIGMOND: *Bihar megye a török pusztítás előtt*; Budapest, 1940
- JAKUBINYI GYÖRGY: *A Szentek nyomán Erdélyben*, Gyulafehérvár, 2000
- KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978
- KÖPECZI BÉLA (főszerk.): *Erdély története*; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988
- KRISTÓ GYULA: *A székelyek eredetéről*; Szeged, 1996
- MAJOR ZOLTÁN (szerk.): *Bihar megye és a Hajdúság*; Budapest, é.n.
- MARTON JÓZSEF: *Katekétika*; Kolozsvár, 1998
- MEZŐSY KÁROLY: *Bihar vármegye a török uralom idejében*; Budapest, 1943
- PAIS DEZSŐ-GYÖRFFY GYÖRGY: *Magyarázatai Anonymus Gesta Hungarorum* hasonmás kiadásához, Budapest, 1977
- SIEMMERS ILONA: *Was-kor*, Marosvásárhely, 1999
- SZABÓ PÉTER: *Az erdélyi fejedelemség*; Budapest, 1998
- WERTNER MÓR: *Magyar nemzetségek*, II. k.; Temesvár, 1892, 317 o.

Tartalom

Bevezető	5
Földrajzi fekvése	6
A település története a legrégebb időktől napjainkig	19
Érsemjén híres szülöttei	55
Műemlékek, emlékhelyek	61
Egyházi élet	72
Népszokások	88
Jegyzetek	113
Könyvészet	120

Készült

a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
Szenczi Kertész Ábrahám nyomdájában

Felelős vezető: Fórizs Attila igazgató

A Partiumi Füzetek kiskönyv-sorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: **Bihar**
2. Kordics Imre: **Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben**
3. Péter I. Zoltán: **Félicsfürdő**
4. Dánielisz Endre: **Nagyszalonta – városismertető**
5. Benedek Zoltán: **Nagykároly – református templom**
6. Bessenyei István: **Sarmaság**
7. **Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők** (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: **Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek**
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: **Püspökfürdő**
10. Dánielisz Endre: **„Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”**
11. Bunyitay Vince – Fodor József: **Székesegyházi-Bazilika – Nagyvárad**
12. Pop Alexandru: **Varadinum – a vizek határolta város és vár**
13. **A szabadságharc zászlaja alatt** (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: **Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században**
15. Kupán Árpád: **Mezőtelegd iskolatörténete**
16. Csilik József: **István király Szent Jobbja és Szentjobb község története**
17. Emődi János: **Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. Századból**
18. Szabó István: **Ottomány** (kismonográfia)

